

UNIVERZITA KARLOVA PRAHA
PRÁVNICKÁ FAKULTA
Katedra občanského práva

PROBLEMATIKA
A ZÁKLADNÍ PRINCIPY
VYŽIVOVACÍ POVINNOSTI

Vedoucí diplomové práce:
Doc. JUDr. Senta Radvanová, CSc.

Vypracovala:
Julie Gutwirthová

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Plané nad Lužnicí dne 21. 3. 2006

1. ÚVOD	3
2. HISTORICKÝ VÝVOJ RODINNÉHO PRÁVA	4
2.1 Vývoj právní úpravy rodinného práva po vzniku Československa	4
2.2 Rodinné právo dnes	6
3. OBECNÁ CHRAKTERISTIKA RODINNÉHO PRÁVA	8
3.1 Pojem a předmět rodinného práva, místo rodinného práva v systému práva	8
3.2 Principy rodinného práva	9
3.2.1 Princip blaha dítěte	9
3.2.2 Princip rovnosti subjektů rodinného práva	10
3.2.3 Princip vzájemné pomoci	10
4. PRAMENY RODINNÉHO PRÁVA	12
5. RODINNĚPRÁVNÍ VZTAHY	14
5.1 Specifické rysy rodinněprávních vztahů a jejich obecná charakteristika	15
5.2 Prvky rodinněprávního vztahu	16
5.2.1 Subjekty rodinněprávních vztahů	16
5.2.2 Předmět (objekt) rodinněprávních vztahů	16
5.2.3 Obsah rodinněprávních vztahů	17
6. CHARAKTERISTIKA VYŽIVOVACÍ POVINNOSTI, SPOLEČNÁ USTANOVENÍ	18
6.1 Druhy vyživovací povinnosti	18
6.1.1 Konkurence různých druhů vyživovací povinnosti	19
6.1.2 Rozsah výživného	19
6.1.3 Přiznání výživného	21
6.1.4 Započtení výživného	22
6.1.5 Zánik vyživovací povinnosti	22
6.2 Společná ustanovení	22
6.2.1 Soulad výživného s dobrými mravy	22
6.2.2 Splatnost výživného	23
6.2.3 Promlčení výživného	23
6.2.4 Změna poměrů	23
6.2.5 Úhrada plnění za jiného	24
7. DRUHY VYŽIVOVACÍ POVINNOSTI	26
7.1 Vyživovací povinnost rodičů k dětem	26
7.1.1 Vznik vyživovací povinnosti rodičů k dětem	26
7.1.2 Rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dětem	28
7.1.2.1 Určování výše výživného podle výdělkové situace rodiče	29
a) Povinný rodič pobírající příjmy z jiné než závislé činnosti	29
b) Určování rozsahu výživného v případě rodiče bez příjmů	30

7. 1. 3 Způsob placení výživného	31
7. 1. 3. 1 Problematika spotřebního charakteru výživného	31
7. 1. 4 Řízení o určení výživného pro dítě	32
7. 1. 5 Trvání a zánik vyživovací povinnosti rodičů k dětem	35
7. 2 Vyživovací povinnost dětí vůči rodičům	36
7. 2. 1 Vznik vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům	36
7. 2. 2 Rozsah vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům	36
7. 2. 3 Zánik vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům	37
7. 2. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům	37
7. 3 Vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými	38
7. 3. 1 Vznik vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými	38
7. 3. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými	39
7. 3. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými	39
7. 3. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými	40
7. 4 Vyživovací povinnost mezi manžely	40
7. 4. 1 Vznik vyživovací povinnosti mezi manžely	41
7. 4. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi manžely	42
7. 4. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi manžely	42
7. 4. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti mezi manžely	43
7. 5 Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely	43
7. 5. 1 Vznik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely	44
7. 5. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely	44
7. 5. 2. 1 Tzv. Sankční výživné	45
7. 5. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely	45
7. 5. 4 Řízení o určení výživného rozvedeného manžela	45
7. 6 Příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce	46
7. 6. 1 Práva neprovdané matky v rámci úpravy vyživovací povinnosti v ZOR	46
7. 6. 1. 2 Řízení ohledně práv neprovdané matky	47
7. 6. 2 Práva těhotné ženy v rámci úpravy vyživovací povinnosti v ZOR	48
7. 6. 2. 1 Řízení ohledně práva těhotné ženy	49
7. 6. 3 Rozsah příspěvku	49
8. VYŽIVOVACÍ POVINNOST - AKTUÁLNÍ OTÁZKY	51
8. 1 Indexace a valorizace výživného	51
8. 2 Objektivizace rozsahu vyživovací povinnosti	51
8. 3 Zálohování výživného	52
8. 4 Právní poměry nesezdaných párů	53
8. 4. 1 Úprava ve veřejném právu	53
8. 4. 2 Občanský zákoník	54
8. 4. 3 Zákon o rodině	55
8. 4. 4 Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou	55
8. 5 Registrované partnerství	56
8. 6 Návrh občanského zákoníku	57
9. ZÁVĚR	65
10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	65
LITERATURA	65
PRÁVNÍ PŘEDPISY	65
11. SEZNAM PŘÍLOH	65

1. ÚVOD

Oblast rodinného práva je specifická tím, že se bezprostředně dotýká života každého z nás. V poslední době navíc dochází k určitému přehodnocování mezilidských vztahů a na vztahy mezi členy rodiny začínáme klást větší důraz, z čehož vyplývá i nové nazírání na oblast rodinného práva.

Společenské změny přinesly i do rodinných vztahů nové skutečnosti, problémy související se soukromým podnikáním, možnosti vzdělávání na různých typech škol doma i v zahraničí, vzrostla potřeba ochrany nezletilých osob i jejich majetku, změnily se podmínky sociálního zajištění potřebných.

Na tyto změny musela zareagovat i právní úprava rodinného práva, neboť zákon o rodině č. 94/1963 Sb., účinný od 1. 4. 1964, nemohl v nezměněné podobě sloužit svému účelu ani soudní praxi.

Změny se logicky nemohly vyhnout ani úpravě vyživovací povinnosti.

Fungující úprava vyživovací povinnosti je nutností nejen vzhledem k všeobecně rostoucí rozvodovosti, nýbrž i vzhledem k rostoucímu počtu faktických soužití, která nelze podřadit pod úpravu institutu manželství. Důraz na kvalitní úpravu vyživovací povinnosti tedy klade současná společnost s celkově se uvolňujícími rodinnými vztahy a vazbami¹.

Cílem úpravy vyživovací povinnosti je relativně spravedlivý způsob zabezpečení potřeb osob, jimž je výživné poskytováno, v kontextu se situací osob povinných.

Česká právní úprava vyživovací povinnosti je velmi obecná, což na jedné straně umožňuje zohlednit individuální skutečnosti a zvláštnosti konkrétního posuzovaného případu, na druhou stranu klade velké nároky na rozhodovací praxi a přirozeně vede k různosti pohledů, výkladů, názorů a stanovisek. Nejednotnost rozhodování se posléze negativně odráží v právním vědomí veřejnosti a vzbuzuje nejistotu. Ačkoli byly učiněny pokusy o zavedení určitých forem „objektivizace“ výživného, v praxi k ní zatím nedošlo.

Nevyhovující právní úpravu rodinného práva změnila především novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb., která s účinností od 1. 8. 1998 přizpůsobila právní úpravu novým poměrům a rovněž závazkům, které České republice vyplývaly z mezinárodních smluv².

O rodinném právu, vyživovací povinnosti, jejích principech a změnách, o vzájemném ovlivňování právní úpravy a společenského vývoje pojednává tato práce, která však rozhodně nevyčerpává toto téma v celé jeho šíři, nicméně se snaží upozornit na problémové či nedostatečně upravené oblasti vyživovací povinnosti v českém právní řádu. Všechny citované právní předpisy jsou v platném znění, není-li uvedeno jinak, jde o citaci zákona o rodině č. 94/1963 Sb.

¹ Sociodemografický vývoj rodiny u nás odpovídá evropským poměrům. Tzv. velké třígenerační rodiny, které nacházely své opodstatnění v dobách vyžadujících zvýšenou vzájemnou podporu a pomoc mezi členy rodiny, dnes už nenacházíme. Rovněž počet dvougeneračních rodin klesá.

² Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení č. 40/2000 Sb. m. s., Evropská úmluva o osvojení dětí č. 132/2000 Sb. m. s.

2. HISTORICKÝ VÝVOJ RODINNÉHO PRÁVA

Už v římském právu platila zásada, že ten, kdo rodinu ovládá, kdo o jejích členech rozhoduje, má rovněž povinnost, byť i jen morální, postarat³ se o jejich výživu. Nebyl-li toho schopen, pak tato povinnost postupně vázala další členy rodiny.

Původně absolutní moc římského otce rodiny postupně slábne a naopak narůstají povinnosti. Otec má povinnost se starat o své děti včetně nemanželských, které mají vůči svému otci obligační nárok na výživu. O svou povinnost se otec zpravidla dělí s matkou.

Od 15. - 16. století se postavení nemanželských dětí zlepšuje – pokud nejsou schopny se samy živit, mají nárok na výživu i vůči matce a jejím rodičům. Od 16. století mají právo požadovat výživu i od otce

Vývoj rodinného práva výrazně ovlivňovalo kanonické manželské právo⁴, neboť až do 16. století byla katolická církev výlučným zákonodárcem ve věcech manželských a rodinných. Manželské a rodinné vztahy z církevní jurisdikce vyňal až Josef II manželským patentem v roce 1783⁵ a přikázal rozhodování v manželských věcech soudům světským.

Všeobecný občanský zákoník rakouský (ABGB) rozlišoval mezi manželskými a nemanželskými dětmi. Děti narozené v manželství měly nárok na výživu proti otci, podpůrně proti matce, případně proti prarodičům ze strany otce, event. matky. Nemanželské děti neměly oproti dětem manželským nárok na výživu od rodičů otce.

Výslovně byla upravena jen výživa dětí nezletilých⁶ a trvala do doby, než se dítě stalo soběstačným. Pokud nebylo zletilé dítě soběstačné, mělo se za to, že jeho nárok na výživné vůči otci trvá.

Rozsah výživného závisel na potřebách dítěte a na jmění otce s tím, že výživa měla být vůči oběma kritériím přiměřená⁷.

2.1 Vývoj právní úpravy rodinného práva po vzniku Československa

Nově vzniklá ČSR převzala zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n. občanské právo platné na území bývalé rakousko-uherské monarchie. Všeobecný občanský zákoník rakouský (ABGB)⁸ z roku 1811 upravoval manželské a rodinné poměry v Čechách, na Moravě a ve Slezsku; na Slovensku platilo uherské občanské právo, vyjádřené povětšinou v normách obyčejového práva, nejvýznamnější z psaných předpisů byl manželský zákon.

Obecný zákoník občanský upravoval manželské právo na konfesním principu⁹. Manželství se uzavíralo smlouvou. V Čechách, na Moravě a ve Slezsku byla obligatorní církevní forma sňatku. Naproti

³ Srov. Stieber, M.: Dějiny soukromého práva ve střední Evropě, Praha 1930, s. 95 a s. 175.

⁴ Tridentský koncil (1545-1563) prohlásil nauku o svátostné povaze manželství za dogma.

⁵ č. 117 sbírky zákonů soudních

⁶ Byla považována za součást výchovy a její kvantita a kvalita byla dána potřebami této výchovy.

⁷ Kromě toho se přihlíželo při stanovení potřeb k společenskému postavení rodičů a k úhradě nejen otcovým jměním, ale i jměním osob subsidiárně k výchově zavázaných.

⁸ ABGB upravoval např. nárok manželky a dětí na výživu vůči manželu a otci, popř. rodičům otce. Existovala i úprava nároku manželky po rozvodu, nárok manžela nevinného rozlukou na náhradu škody vůči vinnému manželu, nároky rodičů vůči dětem a nárok neprovdané matky na výživu proti otci dítěte.

⁹ Rozlučitelnost manželství byla přípustná pouze u nekatolických manželství.

tomu na Slovensku se manželství uzavíralo výlučně civilní formou před státním matrikářem a rozluka manželství byla možná bez ohledu na vyznání manželů.

Změna a sjednocení úpravy manželských a rodinných vztahů bylo nezbytností. Kompromisní manželská novela¹⁰ umožnila vedle církevního i občanský sňatek, upravila manželské ohlášky a upravila rozlučitelnost manželství bez ohledu na konfesi manželů. Na Slovensku zůstala civilní forma uzavření manželství; uherský manželský zákon nadále upravoval rozvod a rozluku¹¹.

Vztahy mezi manžely i mezi rodiči a dětmi byly podřízeny principu nadřazeného postavení muže v manželství i rodině. Otcovská moc patřila manželskému otci. Pokud zemřel či mu byla otcovská moc odejmuta, nastupoval na jeho místo poručník. Obecný zákoník občanský rozlišovat mezi dětmi manželskými a narozenými mimo manželství¹².

Osvojení jednotně upravil zák. č. 52/1928 Sb., který stanovil smluvní princip¹³.

V českých zemích fungoval systém odděleného majetku manželů s možností smluvní úpravy. Rozdílný majetkový režim pro různé skupiny obyvatelstva platil na Slovensku.

Rozdíly odstranil zákon o právu rodinném č. 265/1949 Sb. (ZPR), platný od 1. 1. 1950. Na něj navazoval zák. č. 266/1949 Sb., o zatímních změnách v některých občanských věcech právních, který řešil hmotněprávní i procesněprávní otázky až do vydání nového občanského zákoníku (zák. č. 141/1950 Sb.) a občanského soudního řádu (zák. č. 142/1950 Sb.) – oba účinné od 1. 1. 1951.

Pod vlivem sovětské právní úpravy byla oddělena právní úprava rodinných vztahů od vztahů občanskoprávních¹⁴.

Zákon o právu rodinném vycházel z ideových postulátů Ústavy 9. května. Zakotvil rovnost muže a ženy v manželství a v rodině a zrovnoprávnil nemanželské děti. Manželství ztratilo smluvní základ a vznikalo souhlasným prohlášením manželů o vstupu do manželství před příslušným národním výborem, což znamenalo obligatorní civilní formu sňatku. Zjednodušeny byly podmínky pro vznik platného manželství i pro jeho zánik¹⁵.

Majetkové vztahy mezi manžely ovládl princip zákonného majetkového společenství, s možností smluvní modifikace.

Institút moci otcovské nahradila moc rodičovská. Rodičům vznikla povinnost spravovat majetek nezletilého dítěte s péčí řádného hospodáře.

Vyživovací povinnost vázala oba rodiče stejně a oba ji i vzhledem k tehdejší sociální situaci museli i fakticky plnit po dobu, než se dítě bylo schopno žít samo.

¹⁰ zák. č. 320/1919 Sb.

¹¹ Novela stanovila kasuisticky absolutní důvody rozluky, vedle relativních – nepřekonatelný odpor a rozvrat vztahů. Řízení bylo v některých případech nesporné, jinde sporné.

¹² např. ve výkonu moci otcovské, v otázkách vyživovací povinnosti, v dědickém právu apod.

¹³ Osvojení nesloužilo jen k zajištění výchovy dítěte, ale především k přechodu majetku – možné osvojení zletilých osob. Nesměly být však poškozeny majetkové zájmy vlastních dětí osvojitele.

¹⁴ Rodinné vztahy měly být upraveny jako vztahy typicky osobní odděleně od vztahů majetkových a měl tak být zvýrazněn jejich socialistický charakter očištěný od majetkových aspektů, jež byly stěžejní v dřívější úpravě.

¹⁵ Institút rozvodu od stolu a lože a institút rozluky byl odstraněn. Soud rušil manželství rozvodem, pokud nastal mezi manželi hluboký a trvalý rozvrat; zjišťoval vinu na rozvodu a nemohl vyslovit rozvod proti vůli výlučně nevinného manžela. Od výroku o vině, na kterém závisel nárok bývalého manžela na „podporu“, mohl upustit, požádali-li o to oba manželé.

Rozsah vyživovací povinnosti určovaly jednak odůvodněné potřeby dítěte, jednak výdělečné a majetkové možnosti rodičů¹⁶. Zohledňoval se i majetek dítěte a jeho výnos, který měl sloužit k výživě a výchově všech společně vychovávaných sourozenců a příp. zbytku mělo být užito na odůvodněné potřeby rodiny.

Zákon č. 59/1952 Sb. o uzavírání manželství s cizinci vyžadoval souhlas státního orgánu k uzavření sňatku s osobou bez československého státní občanství. Bez souhlasu manželství nevzniklo. Tento diskriminační zákon byl zrušen až novým zákonem o rodině v roce 1964.

Zákon o právu rodinném byl novelizován zákonným opatřením předsednictva Národního shromáždění č. 61/1955 Sb., o změně předpisů o rozvodu¹⁷.

Druhá novela zákonem č. 15/1958 Sb. změnila právní úpravu osvojení – nově upravila nezrušitelné osvojení a zápis osvojitelů do matriky místo rodičů.

2.2 Rodinné právo dnes

Základem mnoha zásadních rekonstrukcí pramenů československého práva bylo přijetí nové ústavy v roce 1960 – nový občanský zákoník (zák. č. 40/1964 Sb.), občanský soudní řád (zák. č. 99/1963 Sb.) – i nový zákon o rodině (šlo však spíše o velkou novelu zákona o právu rodinném).

Původní zákon o rodině upravoval obligatorní civilní sňatek. Zákon o rodině převzal úpravu osobních vztahů mezi manžely. Majetkové vztahy zůstaly v občanském zákoníku¹⁸. V oblasti vyživovacích povinností došlo pouze ke změnám formálním¹⁹.

Zákon o rodině byl nepříliš významně novelizován zák. č. 132/1982 Sb..

Společenským změnám po listopadu roku 1989 bylo nutno přizpůsobit i úpravu rodinného práva. Zásady novely byly federální vládě předloženy v červnu roku 1992, avšak do voleb nebyly projednány a po volbách zapadly.

Na základě iniciativního návrhu poslanců byl přijat zákon č. 234/1992 Sb. upravující církevní formu uzavření manželství, bez vlivu na ostatní rodinněprávní vztahy.

Až v roce 1995 vláda uložila Ministerstvu spravedlnosti vypracovat návrh novely občanského zákoníku včetně úpravy rodinněprávních vztahů a Ministerstvu práce a sociálních věcí návrh zákona o sociálně-právní ochraně dětí. S cílem oddělit dosavadní veřejnoprávní ustanovení rodinného práva. Paragrafované znění novely občanského zákoníku, bylo předloženo Parlamentu České republiky, prošlo i druhým čtením a bylo připraveno ke schválení – na poslední schůzi Parlamentu před volbami na jaře 1996. Z časových důvodů nakonec ke schválení nedošlo.

¹⁶ ZPR zohledňoval i to, zda se povinný nevzdal nebo neopomenul majetková práva nebo výhody nebo se bez důležitého důvodu nevzdal zaměstnání nebo je nevyměnil za méně výhodné.

¹⁷ Ustanovení o nemožnosti rozvodu proti vůli výlučně nevinného manžela bylo vyloučeno v případech trvale a hluboce rozvrácených manželství, která již delší dobu neplnila svůj společenský účel.

¹⁸ Zákonné majetkové společenství se změnilo na bezpodílové spoluvlastnictví manželů (od 1. 8. 1998 společné jmění manželů), dále občanský zákoník upravil společné užívání bytu manžely a společné užívání pozemku manžely.

¹⁹ Z drobných změn úpravy lze připomenout odstranění principu solidarity vyživovací povinnosti tzv. ostatních příbuzných.

Po volbách 1996 nová vláda změnila koncepci úpravy a rozhodla o novelizaci zákona o rodině. Vládní návrh novely předběhl iniciativní návrh poslanců, jehož podkladem byly všechny předchozí vládní návrhy.

Novela zákona o rodině zákonem č. 91/1998 Sb. do našeho právního řádu promítla zejm. ustanovení Úmluvy o právech dítěte z r. 1989 a Evropské úmluvy o právním postavení dětí narozených mimo manželství z r. 1975 s účelem zlepšit postavení oprávněného a zajistit mu patřičnou právní ochranu. Jednalo se následující změny, které jsou podrobněji popsány v následujících kapitolách:

- Při stanovení rozsahu vyživovací povinnosti se vedle schopností a možností povinného staly relevantními i jeho majetkové poměry. Rovněž došlo k přenesení břemene tvrzení a břemene důkazu na povinného. Důsledkem neunesení důkazního břemene je aplikace nevyvratitelné domněnky ohledně příjmu povinného.
- Došlo ke změně spotřebního charakteru výživného a pokud to majetková situace povinného umožňuje, je možno stanovit výživné ve větším rozsahu a část výživného může být použita k tvorbě úspor.
- Povinný může dopředu složit částku na výživné splatné v budoucnu.
- Výslovné vyjádření zásady, že dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů, což dříve judikatura pouze dovozovala.
- Modifikována byla povinnost dítěte přispívat na společné potřeby rodiny ze svého majetku a jeho výnosů.
- Podpůrnou vyživovací povinností k potomkovi mají všichni jeho předkové a jejich vyživovací povinnost je navzájem vždy dílčí nikoli solidární.

Zákon o sociálně-právní ochraně dětí byl přijat pod č. 359/1999 Sb. s účinností od 1. 4. 2000¹⁸. Byl také zrušen zákon č. 50/1973 Sb., o pěstounské péči, a základní úprava institutu pěstounské péče byla včleněna do zákona o rodině¹⁹.

Nový matriční zákon č. 301/2000 Sb. nabyl účinnosti k 1. 7. 2000 a částečně novelizoval i zákon o rodině v ustanoveních upravujících uzavírání manželství formou občanského sňatku.

¹⁸ Ustanovení veřejnoprávního charakteru byla ze zákona o rodině vyřazena zák. č. 360/1999 Sb., zůstala pouze úprava intervence soudu do rodinněprávních vztahů.

¹⁹ ust. §§ 45a – 45d ZOR

3. OBECNÁ CHRAKTERISTIKA RODINNÉHO PRÁVA

V objektivním smyslu lze vymezit rodinné právo jako souhrn právních norem, které regulují manželské a rodinné vztahy, tj. upravují společenské vztahy vznikající mezi manžely, mezi rodiči a dětmi, dětmi a dalšími příbuznými, jakož i vztahy, které nahrazují výkon některých rodičovských práv.

3.1 Pojem a předmět rodinného práva, místo rodinného práva v systému práva

Rodina většinou není v zákoně definována, což je důsledkem nejednotnosti náhledu společenských věd na tuto instituci a současně z toho, že rodina není sama o sobě subjektem právních vztahů – subjektem jsou pouze její členové, tj. osoby žijící ve společné domácnosti, tzv. osoby blízké¹.

Rodinu vymezují jednotlivé právní normy v souvislosti s účel konkrétní právní úpravy.²

Manželství je základem, z něhož vzniká rodina. Manželství však není jediným možným způsobem založení rodiny – rodina vzniká i při nesezdaném soužití rodičů dítěte či v případě, kdy s dítětem žije pouze jeden rodič.

V rodině vznikají vztahy mezi osobami, jež jsou si vzájemně blízké s osobní, citovou vazbou, což předestírá specifika v právní úpravě těchto vztahů a současně skutečnosti, že těžištěm úpravy rodinného práva jsou právě osobněprávní vztahy mezi subjekty.

Majetkoprávní vztahy v manželství a rodině ustoupily do pozadí, což se mění v poslední době a význam majetkových i osobních vztahů se vyrovnává s tím, že majetkové vztahy jsou v rodinném právu existenčně vázány na vztahy osobněprávní.³

Tradičním předmětem rodinného práva jsou tři základní druhy právních vztahů:

- a) vztahy mezi manžely,
- b) vztahy mezi rodiči a dětmi, jejichž prostřednictvím vznikají i vztahy mezi dalšími příbuznými,
- c) vztahy tzv. náhradní rodinné výchovy.

ad a) Základní práva a povinnosti manželů formuluje zákon s ohledem na jejich osobní charakter jen obecně. Oproti tomu majetkové vztahy jsou upraveny podrobně.

ad b) Vymezení subjektů a obsahu těchto vztahů (tj. vzájemných práv a povinností) je těžištěm úpravy rodinného práva.

Tento právní vztah se zpravidla zakládá na pokrevním příbuzenství (příp. osvojení) a odvíjí se od něho i další právní vztahy mezi blízkými příbuznými⁴.

¹ § 116 OZ – rozumí se jimi příbuzní v řadě přímé, sourozenci a manžel. Jiné osoby v poměru rodinném nebo obdobném se pokládají za osoby sobě navzájem blízké, jestliže by újmu, kterou utrpěla jedna z nich, druhá důvodně považovala jako újmu vlastní.

² Např. vztah druha a družky není pro rodinné právo relevantní, avšak je uveden v zák. č. 116/1995 Sb., o státní sociální podpoře. Naproti tomu manželství je chápáno jako právní vztah mezi mužem a ženou, který vzniká za splnění zákonných podmínek, předepsanou formou, má zákonem stanovený obsah, a zaniká jen na základě zákonem stanovených důvodů, z čehož vyplývá, že právní úprava manželství je velice podrobná.

³ Nejprve musí vzniknout manželství jako osobněprávní vztah a teprve poté vzniká společné jmění manželů, popř. společný nájem bytu apod. jakožto zvláštní majetkové vztahy. Současně se zánikem manželství tyto majetkové vztahy též zanikají.

Dítě může žít s vlastními, příp. i s nevlastním rodičem. Zákon o rodině tento vztah zohledňuje jen v případě, že jde o manžela rodiče dítěte, který žije s dítětem ve společné domácnosti a ukládá mu povinnost podílet se na výchově dítěte, nikoli na jeho výživě⁵.

Rodiče ze zákona odpovídají za výchovu svých dětí, čímž vznikají vzájemná práva a povinnosti veřejnoprávního charakteru. Státní i nestátní instituce mohou do rodinných vztahů zasahovat při splnění zákonných podmínek podle zákona o rodině a především dle zákon a o sociálně – právní ochraně dětí.

ad c) Zákon podrobně upravuje podmínky svěření nezletilého dítěte do výchovy jiných fyzických osob než rodičů a současně vymezuje jejich vzájemná práva a povinnosti.

3. 2 Principy rodinného práva

- soubor právních kategorií, které lze formulovat na základě teoretického zobecnění těch charakteristik společenských vztahů, které jsou pro právní regulaci těchto vztahů významné⁶.

Nicméně názory na vymezení principů, resp. zásad⁷ se v různých právních odvětvích liší. Jejich stanovení vyplývá z vnitřní jednoty daného druhu společenských vztahů regulovaných konkrétní právní úpravou.

V rodinném právu lze určit jednak principy týkající se jednotlivých druhů rodinněprávních vztahů – již tradičně – princip monogamie, dobrovolnosti při uzavírání manželství, zásada rozlučitelnosti manželství, rovnost muže a ženy v manželství, rovné právní postavení dětí bez ohledu na jejich původ apod.

Podle Hrušákové jsou obecnými principy všech druhů rodinněprávních vztahů, bez ohledu na jejich konkrétní subjekty, následující:

- princip blaha dítěte,
- princip rovnosti subjektů,
- princip vzájemné pomoci.

3. 2. 1 Princip blaha dítěte

se odráží ve všech druzích rodinněprávních vztahů a dal by se označit i za vlastní „smysl existence“ rodinného práva. Vhodnější výchovné prostředí pro dítě než prostředí rodinné se zatím nepodařilo vytvořit. Zákon proto upravuje manželství jako základ rodiny a podmínky jeho existence jako trvalého právního svazku.

⁴ Zákon o rodině dílčím způsobem upravuje právní vztah mezi prarodiči a vnuky, právní vztah mezi sourozenci se objevuje pouze v souvislosti se zákazem uzavření manželství.

⁵ Naproti tomu v úpravě angloamerické a skandinávské, která stanoví okruh oprávněných a povinných k výživě úžeji než kontinentální evropské právo, staví děti žijící ve společné domácnosti na stejnou úroveň (vlastní i nevlastní).

⁶ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. opravené a doplněné vydání. Brno, Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk 1998.

⁷ Diskuse je vedena i o použití těchto pojmů, tj. zda principy či zásady. Souhlasím s tím, že pojem principy je pojmem obecnějším, nadřazeným pojmu zásady.

Pojem blaho dítěte zná Deklarace práv dítěte (1959) i Úmluva o právech dítěte (1989). Zákon o rodině poprvé tento pojem výslovně vyjádřil v ust. § 41 ZOR s účinností od 1. 8. 1998. Toto ustanovení bylo zrušeno k 1. 4. 2000 zákonem č. 360/1999 Sb., kterým se měnily některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí č. 359/2000 Sb.⁸

„Zájem dítěte“ se v právních normách často vyskytuje v různých souvislostech, vymezen však není. Zájem dítěte může mít různý význam i při rozhodování státního orgánu, zejména soudu, o dítěti⁹:

- rozhodnutí musí být v zájmu dítěte, vzniká povinnost soudu rozhodnout v souladu tímto principem. Zachování „zájmu dítěte“ opravňuje soud k jednání vůbec, jinak by neoprávněně zasahoval do soukromí rodiny¹⁰,
- právní úprava formuluje konkrétněji dílčí zájmy, – např. na výchově¹¹, na zdraví dítěte – které váží soudy při rozhodování o dítěti,
- zájem dítěte je jednou z okolností, jež rozhodnutí ovlivňuje – soud či jiný orgán při svém rozhodování v jiné věci musí přihlídnout zejména k zájmu nezletilého dítěte¹²,
- při střetu zájmů – jak dítěte a dospělého, jeho zákonného zástupce, tak i různých zájmů více nezletilých dětí mezi sebou¹³ - je dítěti ustanoven opatrovník k ochraně jeho zájmů¹⁴.

3. 2. 2 Princip rovnosti subjektů rodinného práva

Rovné postavení subjektů je vzhledem specifickému charakteru vztahů mezi rodiči a dětmi modifikováno oproti rovnosti v klasickém občanskoprávním pojetí. Neuplatní se však ani princip nadřazenosti a podřízenosti známý ze správního práva.

Manželé jsou k sobě navzájem v rovném postavení, nýbrž jako rodiče k dětem, či ve vztahu dalších osob k dětem je rovnost subjektů modifikována s přihlédnutím k faktickému rozdílnému postavení subjektů. Ochrana „slabšího“ subjektu je zabezpečena možnou kontrolou a případnou intervencí ze strany oficiálních institucí.

3. 2. 3 Princip vzájemné pomoci

Tento princip odlišuje rodinněprávní vztahy od občanskoprávních vztahů s ekvivalentním plněním. Subjekty rodinného práva plní své povinnosti v rámci svých individuálních schopností a možností.

⁸ viz. ustanovení § 5 SPO, podle něhož předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte.

⁹ V podrobnostech srov. Hrušáková, M.: Dítě, rodina, stát. MU, Brno 1993, s. 21 an.

¹⁰ ust. § 45 odst. 1 ZOR – vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud svěřit dítě do výchovy jiné fyzické osoby než rodiče. Podle ust. § 46 odst. 1 ZOR – je-li to v zájmu výchovy nezletilého nutné, může soud nařídít ústavní výchovu i tehdy, kdy nepředcházela jiná výchovná opatření. Ust. § 65 odst. 2 ZOR dovoluje osvojení nezletilého jen tehdy, jestliže je mu ku prospěchu (smysl zůstává stejný, jde jen o odlišnou formulaci).

¹¹ V souladu se zájmem na výchově dítěte rozhoduje soud o úpravě styku rodiče s dítětem (§ 27 odst. 2 ZOR).

¹² např. při rozhodování o vypořádání společného jmění manželů (§ 149 odst. 3 OZ), o zrušení společného nájmu bytu manželů (§ 705 odst. 3 OZ), kdy soud při rozhodování o dalším nájmu bytu bere zřetel zejména na zájmy nezletilých dětí a stanovisko pronajímatele. Zákon o rodině přímo v ust. § 24 odst. 2 stanoví, že manželství nemůže být rozvedeno, pokud by to nebylo v rozporu se zájmem nezletilých dětí, daným zvláštními důvody. Tento „zájem daný zvláštními důvody“ spočívá v konkrétní situaci dítěte (např. invalidita).

¹³ srov. § 37 odst. 3 ZOR

¹⁴ srov. § 37 odst. 2, § 83 odst. 1 a § 68b ZOR

Manželé mají povinnost vzájemné pomoci v osobních vztazích výslovně vyjádřenu v § 18 ZOR. V majetkových vztazích se tento princip projevuje existencí vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely¹⁵.

Lze sledovat promítnutí tohoto principu i do úpravy majetkových vztahů manželů v občanském zákoníku. Z úpravy vypořádání společného jmění manželů s přihlédnutím k tomu, kdo se zasloužil o jeho nabytí a udržení, k péči o společnou domácnost apod., lze usuzovat, že jde o typicky rodinněprávní pravidla, nikoli pravidla občanskoprávní, kde se „dělí“ rovným dílem¹⁶.

Povinnost pomáhat rodičům podle svých schopností mají též děti žijící ve společné domácnost s rodiči¹⁷.

Dalším možným principem je ochrana mateřství, šířeji princip zvýšené ochrany manželství a rodičovství, nýbrž vzbuzuje i pochybnosti v čem tkví „zvláštní ochrana zákona“. Je obsažen v Listině základních práv a svobod a tudíž ho lze považovat za princip ústavní, nikoli jen rodinněprávní.

¹⁵ ust. § 19 ZOR ukládá manželům povinnost pečovat o uspokojování potřeb rodiny též v závislosti na jejich schopnostech, možnostech a majetkových poměrech.

¹⁶ srov. § 149 OZ

¹⁷ viz. ust. § 31 odst. 4 ZOR, pro společnou domácnost s pěstounem § 45c odst. 3 ZOR.

4. PRAMENY RODINNÉHO PRÁVA

Základem úpravy rodinného práva je **Listina základních práv a svobod**¹. V čl. 32 LZPS vymezuje rámec ústavní ochrany rodiny a rodičovství, které staví pod ochranu zákonů. Rovněž se zaručuje zvláštní ochrana dětí a mladistvých, zvláštní péče je zaručena ženě v těhotenství. Výslovně je zdůrazněna rovnoprávnost dětí narozených v manželství i mimo ně.

Listina dále výslovně stanoví, že péče o děti a jejich výchova je právem rodičů a též děti mají právo na rodičovskou výchovu a péči. Práva rodičů lze omezit, a nezletilé děti je možné odloučit od rodičů proti jejich vůli pouze rozhodnutím soudu a na základě zákona². Na pomoc státu mají právo rodiče, jež se o děti starají.

Úmluva o právech dítěte³ z roku 1989 je dalším základním pramenem českého rodinného práva. Vzhledem k ustanovení čl. 10 **Ústavy** je součástí našeho právního řádu a v případě rozporu úprav má přednost před českou úpravou.

Zákon o rodině⁴ č. 94/1963 Sb. byl výsledkem druhé kodifikace rodinného práva (po přijetí nové Ústavy v roce 1960) a nabyl účinnosti k 1. 4. 1964⁵.

Do zákona o rodině se dostala též základní ustanovení upravující účast společnosti na výkonu práv a povinností rodičů související se sociálně-právní ochranou dětí.

Novely zákona o rodině:

- 132/1982 Sb.
- zák. č. 234/1992 Sb. s účinností od 1. 7. 1992 zavedla fakultativní církevní sňatek a novelizovala současně zákon o mezinárodním právu soukromém a procesním č. 97/1963 Sb.
- nález Ústavního soud č. 72/1995 Sb. zrušil ustanovení § 46 ZOR umožňující správnímu orgánu rozhodnout o předběžném odebrání dítěte z rodiny
- zák. č. 91/1998 Sb. s účinností od 1. 8. 1998, který přinesl změny do úpravy rozvodu manželství, vztahů mezi rodiči a dětmi. Novela výrazně zvýšila ochranu nezletilých dětí upřesněním vzájemných práv a povinností rodičů a dětí, především posílením ochrany majetkových zájmů nezletilých dětí (správa majetku, vyživovací povinnost rodičů k dětem).
- zák. č. 360/1999 Sb., kterým se mění některé zákony v souvislosti s přijetím zákona o sociálně-právní ochraně dětí. Ustanovení týkající se této oblasti byla ze zákona o rodině vypuštěna. Naproti tomu byl zrušen zákon o pěstounské péči (zák. č. 50/1973 Sb.) a tzv. soukromoprávní úprava pěstounské péče se stala součástí zákona o rodině.

¹ úst. zák. č. 23/1991 Sb., kterým se uvádí Listina základních práv a svobod jako ústavní zákon Federálního shromáždění České a Slovenské federativní republiky, převzato do ústavního pořádku ČR usnesením předsednictva České národní rady č. 2/1993 Sb.

² srov. čl. 9 Úmluvy o právech dítěte

³ sdělení FMZV č. 104/1991 Sb.

⁴ „Je třeba konstatovat, že název zákona není přesný. Nejde o zákon „o rodině“, protože rodina není subjektem právních vztahů, ale o úpravu vztahů vznikajících mezi členy rodiny a v některých případech i mimo rodinu, takže přesnější by bylo zřejmě hovořit o zákonu o rodinném právu.“ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. opravené a doplněné vydání. Brno, Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk 1998.

⁵ Nová úprava byla v podstatě velkou novelou původní úpravy, která byla přijata pro přehlednost jako nová kodifikace.

- zák. č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů s účinností od 1. 7. 2001 novelizoval některá ustanovení ohledně uzavření manželství civilní formou.

Oproti tradičnímu členění rodinněprávních vztahů zákon o rodině oddělil úpravu osobních právních vztahů od vztahů majetkových. Jeho systematika je následující:

- Manželství
- Vztahy mezi rodiči a dětmi
- Výživné
- Závěrečná ustanovení

Vzhledem k předmětu úpravy zůstaly i při oddělení úprav spojeny rodinněprávní vztahy se vztahy občanskoprávními a tudíž lze i **občanský zákoník**⁶ považovat za pramen práva rodinného.

Vzájemný vztah obou předpisů výslovně upravují § 104 ZOR (ustanovení občanského zákoníku se použijí tehdy, nestanoví-li zákon o rodině něco jiného – jde především o vymezení pojmů v obecné části OZ) a § 105 ZOR výslovně odkazuje na úpravu majetkových vztahů mezi manžely v OZ (jde o tzv. odkazovací normu).

Zákon o rodině je základem pro občanskoprávní úpravu např. při určení příbuzenských vztahů v dědickém právu apod.

Soudní řízení v rodinněprávních věcech upravuje občanský soudní řád (zák. č. 99/1963 Sb.)

S rodinným právem úzce souvisí i předpisy dalších právních odvětví – např. zákon o matrikách, jménu a příjmení (č. 301/2000 Sb.), stát je oprávněn chránit práva a zájmy dítěte podle zákona o sociálně-právní ochraně dětí (č. 359/1999 Sb.), rodinné vztahy s cizím prvkem se posuzují podle zákona o mezinárodním právu soukromém a procesním (č. 97/1963 Sb.). Právní ochranu dětí ve vztahu k cizině zajišťuje Úřad pro mezinárodněprávní ochranu dětí se sídlem v Brně.

Nejdůležitější mezinárodní úmluvy, které váží Českou republiku v oblasti rodinného práva jsou uvedeny v příloze.

⁶ Návrh nového občanského zákoníku počítá se znovuzačleněním rodinněprávních vztahů do občanského zákoníku.

5. RODINNĚPRÁVNÍ VZTAHY

Definice charakterizují rodinněprávní vztahy jako vztahy osobní se spojenými vztahy majetkovými a vymezují tyto vztahy podle jejich biosociální determinovanosti. Rodinněprávními jsou vztahy vyplývající z manželství, rodičovství (příp. příbuzenství) a z dalších forem péče o nezletilé děti vychovávané mimo původní rodinu.

Rodinněprávní vztahy jsou specifické obzvláště úzkou návazností sféry biosociální a právní. Biologická determinovanost se odráží ve společenských vztazích (např. příbuzenství) a se skrze tyto vztahy určitým způsobem dotýká i vztahů právních.

Právní úprava musí přijmout materiální, biosociální základ rodinných vztahů, avšak v nutných případech či v omezeném rozsahu.

Podle kritéria biosociální determinace lze rodinněprávní vztahy rozdělit do tří základních skupin:

- a) vztahy mezi rodiči a dětmi a zprostředkovaně další příbuzenské vztahy vyplývající z biologické podstaty⁴⁵,
- b) vztahy mezi manžely,
- c) vztahy tzv. náhradní rodinné výchovy.

ad a) Právní úprava musí zachytit nejen vznik těchto vztahů, ale stanovit i základní práva a povinnosti subjektů, a to jak osobního, tak majetkového charakteru. Právní normy zde působí až zprostředkovaně, zakotvují fakticky vzniklé vztahy a tím je jejich právní úprava reálně limitována. V současné době lze tyto vztahy více regulovat jednak díky poznatkům biologických věd, ale též prostřednictvím různých sociálních opatření.

ad b) Manželství vzniká v důsledku volního aktu jako právní vztah, avšak jeho základem je suma emocionálních a fyziologických vazeb, které tvoří pevný pilíř manželství. Právní úprava tedy může regulovat pouze vznik, obsah a zánik právního vztahu, nikoli citový základ vztahu lidského. Nicméně manželství je nutno upravit právem, jakožto základ rodiny a prostředí k výchově dětí, které se realizuje díky existenci manželského vztahu.

ad c) Za rodinněprávní ovšem považujeme i vztahy svou podstatou „pouze“ vztahy sociální. Tyto vztahy okruh základních rodinných vztahů doplňují, rozšiřují, napodobují (osvojení) či nahrazují v případech, jestliže přirozeného rodičovského vztah zánikl, příp. nefunguje⁴⁶.

⁴⁵ Biosociální podstata jednotlivce se nevýrazněji projevuje v generačních vztazích, tj. hlavně v příbuzenských vztazích mezi rodiči a dětmi, resp. jejich prostřednictvím v dalších generacích. Tyto vztahy vznikají nezávisle na vůli a vědomí člověka a od svého faktického vzniku jsou lidskou podstatou určovány.

Generační vztahy vyžadují specifickou právní regulaci, neboť právo zde reguluje již vztahy objektivně vzniklé a současně zájmem společnosti je řádné fungování těchto vztahů a právní garance žádoucího stavu především ve vztahu k nezletilým dětem. Nezletilým dětem je nutno zajistit náležitou ochranu nejen ze strany rodičů, nýbrž i celé společnosti a státu. Příbuzenský vztah je důležitým spojením mezi rodinou a další generací dětí a tvoří klíčové sociální a emocionální pouto, jímž se rodina liší od jiných sociálních skupin.

⁴⁶ Vztahy náhradní rodinné výchovy vznikají na základě právních skutečností volního charakteru. Jejich vznik, obsah i zánik upravuje příslušná právní norma, čímž je vyjádřen společenský zájem na jejich existenci. Společnost může díky „umělému“ vytváření těchto vztahů také daleko více do nich vstupovat. Tyto vztahy mají charakteristické rysy „přirozených“ rodinněprávních vztahů.

Právní úprava musí respektovat specifické rysy rodinněprávních vztahů a vždy je odlišit od regulace ostatních právních vztahů. Naopak jednotícím prvkem je společenský význam těchto vztahů a jejich důležitost pro společnost.

5.1 Specifické rysy rodinněprávních vztahů a jejich obecná charakteristika

Rodinněprávní vztahy vytváří relativně samostatný typ společenských vztahů, které charakterizují a odlišují společné znaky. Vzhledem k blízké vazbě k občanskému právu se specifické rysy vymezují zpravidla k tomuto právnímu odvětví.

- Přítomnost osobního, resp. emocionálního prvku v rodinných vztazích mezi subjekty těchto vztahů. U některých rodinněprávních vztahů je existence této vazby nezbytným předpokladem vzniku tohoto vztahu⁴⁷. Naproti tomu u občanskoprávních vztahů není jakákoli emocionální vazba mezi subjekty právně relevantní.
- Vzhledem k vlivu osobní citové vazby na rodinné vztahy nezávisle na právní regulaci, mají významné místo při uskutečňování rodinněprávních vztahů morální normy. „Platí-li, že právo je minimem etiky, pak tento poznatek je zvlášť příhodný pro pochopení právní úpravy rodinných poměrů, v nichž se výrazně projevuje. Tím, že rodinné právo přejímá morální pravidla a dává jim normativní charakter, zároveň morální pravidla chování svým způsobem zpřesňuje, dodává jim širší publicity a autority.“⁴⁸
- Fakticita rodinněprávních vztahů, které právní úprava reguluje až po jejich faktickém vzniku (dítě se narodilo) či zániku (manželé spolu nežijí).
- Dlouhodobost rodinněprávních vztahů, kde vzájemně dlouhodobě působí faktické chování subjektů rodinněprávních vztahů a právní i morální normy⁴⁹.
- K charakteristikám rodinněprávních vztahů je třeba zahrnout i imperativnost norem, a konečně i skutečnosti, že v řadě případů rozhoduje soud v oblasti rodinněprávních vztahů podle zvláštních procesních pravidel.⁵⁰

⁴⁷ Současně však neexistence vzájemného osobního citového spojení mezi subjekty automaticky neznamená zánik rodinněprávního vztahu.

Někdy má však za následek nutnost zásahu ze strany státu, pokud rodinněprávní vztah v důsledku porušené citové vazby přestal plnit svůj účel.

⁴⁸ Glos, J. Rodinné poměry v zrcadle práva. Praha, 1974, s. 8 Morální charakter má řada ustanovení ZOR. Jde o imperfektní normy, jež sice obsahují konkrétní práva a povinnosti, avšak nejsou vynutitelné a za jejich porušení není stanovena zákonná sankce (§ 18 Zor –

povinnost manželské věrnosti). Tyto morální povinnosti uvedené v zákoně vystupují do popředí v souvislosti s ust. § 96 odst. 2 ZOR, který nedovoluje přiznat výživné, jestliže by to bylo v rozporu s dobrými mravy.

⁴⁹ Délka trvání vztahu mezi rodiči a dětmi je dána nejen z pohledu výchovy dítěte, vyplývá i z nedostatku rozumové a mravní vyspělosti dítěte a povinnosti rodiče uspokojovat všechny potřeby dítěte až k dosažení jeho vyspělosti a samostatnosti. Ve všech svých důsledcích právní vztah mezi rodičem a dítětem zaniká teprve smrtí jednoho ze subjektů. Dlouhodobě stabilní výchovné prostředí je účelem i ve vztazích náhradní rodinné výchovy. Rovněž manželství a vztahy mezi manžely mají dlouhodobý charakter.

5.2 Prvky rodinněprávního vztahu

Rodinněprávní vztahy mají tři základní prvky:

- subjekty
- předmět (objekt)
- obsah právního vztahu

Toto členění vychází z tradičního civilistického pojetí. Veřejnoprávní aspekty a výše popsaná specifika rodinněprávních vztahů se projevují v pojetí konkrétních prvků těchto vztahů.

5.2.1 Subjekty rodinněprávních vztahů

Předmětem právní úpravy rodinného práva jsou vztahy mezi členy rodiny, tudíž subjekty těchto vztahů mohou být pouze fyzické osoby.

Subjektem rodinněprávního vztahu se fyzická osoba stává v souvislosti se svým postavením v rodině, které je zpravidla biosociálně determinováno pokrevním příbuzenstvím. V případech, kdy není subjekt takto determinován, záleží zejména na jeho vůli stát se subjektem rodinněprávního vztahu (uzavření manželství, osvojení apod.).

V oblasti úpravy související se sociálně-právní ochranou dětí však zákon o rodině umožňuje, aby v případě, že se nenajde vhodná fyzická osoba, která by mohla být ustanovena poručníkem dítěte, může být do této funkce ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí⁵¹.

Ohledně způsobilosti k právům a povinnostem platí obecná úprava subjektivit v občanském zákoníku. Občanskoprávní úprava způsobilosti k právním úkonům⁵² se vztahuje i na způsobilost k rodinněprávním úkonům, avšak zákon o rodině tyto otázky upřesňuje (zejména postavení nezletilého rodiče⁵³, problematika tzv. sňatečné způsobilosti⁵⁴ a rovněž způsobilost vyjádřit se k podstatným okolnostem, které se týkají právního postavení nezletilého dítěte⁵⁵).

5.2.2 Předmět (objekt) rodinněprávních vztahů

Vymezení předmětu rodinněprávních vztahů osobního charakteru je komplikované. Ohledně majetkových rodinněprávních vztahů nejasnosti ani přes jejich určitou odlišnost od typických občanskoprávních majetkových vztahů nevznikají. Jejich přímým předmětem je lidské chování⁵⁶, nepřímým pak to, čeho se toto chování týká, tj. věci a práva.

V osobněprávních vztazích je snazší vymezit jejich tzv. nepřímý předmět, kterým by v tomto pojetí bylo chování lidí jako subjektů jednotlivých rodinněprávních vztahů. Nepřímým předmětem by

⁵⁰ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. opravené a doplněné vydání. Brno, Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk 1998.

⁵¹ ust. § 78 ZOR

⁵² viz. ust. § 104 ZOR

⁵³ ust. § 34 odst. 3 ZOR, § 52 odst. 2 ZOR, § 67 odst. 2 ZOR, srov. ust. § 9 a § 27 odst. 1 OZ

⁵⁴ ust. § 13 ZOR, § 104 ZOR a následně ust. § 8 odst. 2 OZ, související ust. § 194 OSŘ

⁵⁵ ust. § 31 odst. 3 ZOR, § 67 odst. 1 ZOR

⁵⁶ dare, facere, k omitere, pati

bylo to, k čemu se toto chování vztahuje, což v případě osobněprávních vztahů je třeba charakterizovat jako určité nehmotné statky, příp. služby osobního charakteru¹³.

Toto pojetí však není zcela bez problémů a ani obecně přijímáno.

5. 2. 3 Obsah rodinněprávních vztahů

Obsahem jsou subjektivní práva a povinnosti stejně jako u všech právních vztahů. Ovšem v oblasti rodinných vztahů tvoří subjektivní práva a povinnosti jen část jejich obsahu, neboť většinu faktických práv a povinností právem regulovat nelze.

Výrazným rysem těchto subjektivních práv a povinností je jejich nezczitelnost, jsou nerozlučně spojeny s osobami svých nositelů a subjekty je nemohou smluvně převádět.

Právu jednoho subjektu odpovídá povinnost druhého subjektu a naopak, avšak v rodinném právu je kontakt práv a povinností daleko intenzivnější než v právu občanském. Subjektivní práva jsou často současně povinnostmi subjektů a na druhu konkrétního vztahu závisí, co převáží¹⁴. Lze říci, že subjekt rodinněprávního vztahu je povinen realizovat svá práva, např. pokud zákon subjektům rodinněprávního vztahu ukládá dohodnout se, tak jestliže dohodu neuzavřou rozhodne obligatorně na místo nich soud.

Opět můžeme připomenout ta práva a povinnosti, jejichž plnění není přímo vynutitelné a současně neplnění či porušení práv není sankcionováno. Jde o práva a povinnosti natolik osobního (až intimního) charakteru¹⁵, že by jejich vynucování bylo v rozporu s podstatou jejich vzniku a trvání, která je v dobrovolnosti a vlastní vůli jedince.

¹³ Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 1. vydání. Brno, Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk 1998.

¹⁴ Rodič má právo a současně povinnost dítě vychovávat pod sankcí zbavení či omezení rodičovské odpovědnosti.

¹⁵ Těžko lze sankcionovat porušení povinností věrnosti, povinnosti vytvářet zdravé rodinné prostředí, vzájemnou neznalost zdravotního stavu snoubenců.

6. CHARAKTERISTIKA VYŽIVOVACÍ POVINNOSTI, SPOLEČNÁ USTANOVENÍ

Vyživovací povinnost patří do rodinněprávních vztahů majetkové povahy a odráží specifika majetkových vztahů v rodinném právu, především jejich vázanost na existenci osobního rodinněprávního vztahu.

Zákon o rodině ve své třetí části upravuje jednotlivé druhy vyživovací povinnosti, za jejichž úpravou následují ustanovení společná pro všechny vyživovací povinnosti.

Obecné charakteristiky výživného:

- Při splnění zákonných předpokladů vzniká vyživovací povinnost ze zákona.
- Právo ani povinnost výživného nelze smluvně převést na třetí osobu. Dohodou lze v některých případech upravit pouze způsob plnění, příp. započtení výživného.
- Předmětem vyživovací povinnosti je plnění výživného.

Pojem „výživné“ není v zákoně definován. Z jeho úpravy obsažené v zák. o rodině je však zřejmé, že se jím rozumí zabezpečování a úhrada osobních potřeb¹ mezi osobami, které k sobě mají příbuzenecký nebo jiný rodinný vztah, tj. mezi subjekty rodinněprávního vztahu. Pojmovými znaky výživného tedy je jednak to, že jde o majetkovou hodnotu, která má vyhraněný účel (úhrada osobních potřeb) a dále, že jeho základem a vlastním důvodem existence je určitý osobní, rodinný vztah mezi oprávněným a povinným.

Výživné lze plnit pravidelně se opakujícími peněžními dávkami či poskytováním naturálních plnění, např. výkonem osobní péče o oprávněného.

Vyživovací povinnost zaniká se zánikem právního vztahu, se zánikem subjektů těchto vztahů či s pominutím zákonných podmínek pro poskytování výživného (zpravidla tzv. stavu odkázanosti na výživu).

6.1 Druhy vyživovací povinnosti

Zákon o rodině taxativně vymezuje subjekty rodinněprávních vztahů mezi nimiž vzniká vyživovací povinnost. Jde o příbuzné² v řadě v řadě přímé, manžele, rozvedené manžele a zvláštní právo na výživné vůči otci svého dítěte má i matka, která za něj není provdána.

Naše rodinné právo neupravuje vyživovací povinnost mez sourozenci a mezi dítětem a jeho tzv. nevlastním rodičem³.

Zákon o rodině ve třetí části upravuje následující druhy vyživovací povinnosti:

¹ Nejde však jen o zajištění výživy ve vlastním slova smyslu, ale i o uspokojení ostatních hmotných a kulturních potřeb oprávněného subjektu v rozsahu podle konkrétního vymezení u jednotlivých druhů vyživovací povinnosti.

² Současná kontinentální evropská úprava vyživovací povinnosti potomků a předků se vytvářela pod vlivem římského práva a je univerzálním právním principem (s výjimkou Nizozemí, které vyživovací povinnost mezi prarodiči a vnuky zrušilo). V některých románských úpravách se vyživovací povinnosti rozšiřuje i na osoby sešvagřené a výjimečně stanoví vyživovací povinnost mezi sourozenci.

³ Naproti tomu v úpravě angloamerické a skandinávské, která stanoví okruh oprávněných a povinných k výživě úžeji než kontinentální evropské právo, staví děti žijící ve společné domácnosti na stejnou úroveň (vlastní i nevlastní).

- vyživovací povinnost rodičů k dětem - §§ 85 – 86 ZOR
- vyživovací povinnost dětí vůči rodičům - § 87 ZOR
- vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými - §§ 86 – 90 ZOR
- vyživovací povinnost mezi manžely - § 91 ZOR
- vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely⁴ - §§ 92 – 94 ZOR
- příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce a těhotné ženě - § 95 odst. 1 a 2 ZOR

Výčet druhů vyživovací povinnosti podle ZOR je taxativní. Právní úprava má zásadně kogentní charakter.

6. 1. 1 Konkurence různých druhů vyživovací povinnosti

Střety různých druhů vyživovacích povinností upravuje zákon o rodině buď výslovně, nebo prioritou určitého druhu vyživovací povinnosti vyplývá nepřímo z jeho systematického zařazení.

Při řešení těchto případů platí následující zásady:

- při konkurenci vyživovací povinnosti mezi manžely, resp. mezi rozvedenými manžely, a vyživovací povinností dětí vůči rodičům, zákon výslovně uvádí, že oba uvedené druhy předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům⁵.
- vzájemný vztah vyživovací povinnosti rodičů k dětem a vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuzným lze vzhledem k systematickému zařazení i ze způsobu úpravy vyřešit prioritním postavením vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. Vyživovací povinnost ostatních příbuzných (zpravidla prarodičů) nastupuje až tehdy, nemohou-li rodiče svou vyživovací povinnost k dítěti plnit.

6. 1. 2 Rozsah výživného

Rozsah výživného jako zákonného nároku upravuje závazně zákon. Vzhledem k mnohotvárnosti konkrétních případů nemůže ovšem tento rozsah upravit jinak, než stanovením hledisek, která jsou pro určení výživného rozhodující. Podle § 96 odst. 1 ZOR jsou jimi jednak odůvodněné potřeby oprávněného, jednak schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného.

Uvedená hlediska jsou obecná a platí pro všechny druhy výživného. Zákon o rodině stanoví i další zvláštní hlediska pro jednotlivé druhy výživného, takže konkrétní výše výživného určitého druhu určuje vzájemná korelace hledisek obecných a zvláštních.

Zvláštní hlediska buď rozsah výživného rozšiřují⁶, anebo zužují⁷.

⁴ Do roku 1982 byla i tato vyživovací povinnost označována jako „příspěvek na výživu“, který byl časově omezen.

⁵ srov. § 91 odst. 3 a § 92 odst. 2 ZOR

⁶ viz §§ 31 a 33 ZOR, které rodičům ukládají starat se o všestranný rozvoj svých dětí, a § 91 odst. 2 ZOR, podle něhož má být vyživovací povinnost mezi manžely stanovena tak, aby jejich hmotná a kulturní úroveň byla zásadně stejná.

⁷ viz § 87 odst. 1 ZOR, který v souvislosti s vyživovací povinností dětí vůči rodičům mluví o slušné výživě, § 90 ZOR, který v souvislosti s vyživovací povinností mezi ostatními příbuznými mluví o nutné potřebě, § 92 odst. 1 ZOR, který v souvislosti s příspěvkem na výživu rozvedeného manžela mluví o přiměřené výživě a ustanovení § 95 odst. 1 ZOR, kde je stanoven příspěvek na výživu neprovdané matce jako přiměřený.

Hlavní a všem druhům výživného společné zásady bezprostředně vyplývají z ust. § 96 odst. 1 ZOR.

Schopnosti - subjektivní kritérium je dáno vlastnostmi, zdravím, vlohami, nadáním i vzděláním povinného; **možnosti** - objektivní složka, tj. reálná možnost své schopnosti uplatnit vzhledem k prostředí, v němž povinný žije.

Při hodnocení schopností, možností a majetkových poměrů⁸ povinného soud rovněž zjišťuje, zda se bez důležitého důvodu nevzdal výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkové prospěchu, popř. nepodstupuje-li nepřiměřená majetková rizika.

Právní teorie i praxe zastávají zásadu potenciality⁹, nikoli zásadu fakticity výdělku povinného.

Pro posouzení odůvodněných potřeb je třeba vyjít z toho, že výživné nelze zužovat jen na poskytování stravy, ale že jde o **úhradu všech osobních potřeb**. Potřebou je vše, co člověk potřebuje k životu po stránce hmotné i kulturní¹⁰. Zásadně nelze u všech těchto nákladů vycházet z minimálních částek nutných k jejich uhrazení, ale je třeba vycházet z určitého společenského průměru a standardu, který by měl být východiskem úvahy o aplikaci hlediska odůvodněných potřeb. Od standardu se lze odchýlit v závislosti na sociálním postavení rodiny a v závislosti na druhu posuzovaného výživného.

Při posuzování odůvodněných potřeb je třeba vycházet z toho, že výživné je jediným a výlučným plněním mezi oprávněným a povinným, z něhož mají být hrazeny veškeré náklady na osobní potřeby. Kromě výživného již oprávněný nemůže požadovat žádné další plnění nebo příspěvek na některou ze svých osobních potřeb¹¹.

Považujeme-li výživné za prostředky na úhradu osobních potřeb, musí být užity v souladu s tímto určením. Výživné má soustavně kryt plynule a průběžně nabíhající náklady na osobní potřeby.

Obě uvedená kritéria se posuzují kumulativně. Nebudou-li na straně povinného dány schopnosti, možnosti ani majetkové poměry umožňující poskytování výživného, nemůže být vyživovací povinnost stanovena.

U jednotlivých druhů vyživovací povinnosti zákon stanoví následující rozsahy nároku oprávněného:

- Vyživovací povinnost rodičů k dětem se zakládá na zásadě, že dítě má právo podílet se na životní úrovni obou svých rodičů - § 85 odst. 2 ZOR.
- Rodiče mají vůči dětem nárok na slušnou výživu - § 87 odst. 2 ZOR.
- Vůči ostatním příbuzným má oprávněný právo na výživné „jen pokud ho nutně potřebuje“, tj. v rozsahu nutné výživy - § 90 ZOR.
- Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely se zakládá na zásadě stejné životní úrovně manželů - § 91 odst. 2 ZOR.

⁸ Např. povinný má díky svým majetkovým poměrům finanční či jiné výhody, celkově ovlivňující jeho situaci, event. též příjmy z restitucí, z cenných papírů apod.

⁹ Soud posuzuje, jakého výdělku povinný může objektivně dosahovat, a toto posouzení je rozhodujícím hlediskem pro stanovení výživného, nikoli zjištění, jakého výdělku v dané době fakticky dosahuje.

¹⁰ Mezi osobní potřeby, k jejichž úhradě je výživné určeno, patří tedy strava, náklady na ošacení, zajištění bydlení, event. náklady na bydlení, náklady na hygienické a domácí potřeby, náklady na vzdělání, kulturní vyžití apod.

¹¹ Např. není možné s úspěchem uplatnit zvláštní příspěvek na náklady spojené s bydlením povinného (R 62/70) anebo zvláštní přídavek k výživnému na jednorázově se vyskytující vyšší náklady.

- Rozvedený manžel má nárok na přiměřenou výživu - § 92 odst. 1 ZOR; při uplatnění tzv. tvrdostní klauzule (sankční výživné) má nárok na stejnou životní úroveň, nejdéle po dobu tří let - § 94 odst. 2 ZOR.
- Neprovdaná matka (těhotná žena) má nárok na přiměřenou úhradu nákladů na výživu a úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím.

Zákon o rodině tedy upravuje vyživovací povinnost v rozsahu:

- stejné životní úrovni,
- slušné výživy,
- přiměřené výživy,
- nutné výživy.

Vyživovací povinnost může být plněna v pravidelně se opětujících peněžních dávkách či poskytováním určitých naturálních plnění (např. bydlení) a zabezpečováním osobní péče o osobu oprávněného a o společnou domácnost.

6. 1. 3 Přiznání výživného

Soud může výživné přiznat ode dne zahájení soudního řízení, tj. ode dne, kdy návrh došel soudu¹².

Výjimka platí ohledně výživného pro nezletilé děti, kterým může soud výživné přiznat až tři roky zpětně před zahájením řízení. V rozsudku pak soud vyčíslí nedoplatek na výživném a stanoví způsob jeho splácení – jednorázově nebo ve splátkách spolu s běžným výživným.

Výši výživného stanoví soud podle schopností, možností a majetkových poměrů povinného a odůvodněných potřeb oprávněného v době vyhlášení rozsudku. Pokud rozhodne o výživném pro nezletilé dítě za dobu minulou, musí výši tohoto výživného přizpůsobit poměrům v době, za kterou výživné přísluší.

V průběhu plnění soudem stanoveného výživného dochází ovšem postupem doby ke změně ve skutečnostech, na jejichž základě bylo výživné stanoveno. K takové změně dochází buď zvýšením odůvodněných potřeb oprávněného, anebo změnou ve výdělkových možnostech povinného. Ustanovením § 99 ZoR je umožněno, aby v případě změny poměrů, na jejichž základě bylo výživné stanoveno, bylo změněno soudní rozhodnutí o výživném. Tato změna výživného je přípustná pro všechny jeho druhy; jde-li o výživné pro nezletilé dítě, je možné je změnit i bez návrhu. Ve všech případech, kdy soud má rozhodovat o změně (zrušení) výživného, musí především porovnat situace, která byla rozhodující pro stanovení původního výživného, se situací, která je zde v době řízení o změně a povolit změnu výživného je tehdy, jestliže skutečně ke změně poměrů došlo. Inení tedy možné takto dosáhnout nápravy rozhodnutí o stanovení výživného, aniž by ke změně poměrů došlo. Proto v případě, že původní rozhodnutí nehodnotilo hlediska rozhodná pro vyměření výživného správně, je možné domáhat se opravy jen jinými procesními prostředky. Možnost změny výživného v případě změny poměrů lze vyjádřit i tak, že platí výhrada „rebus sic stantibus“, podle níž je soudem stanovené výživné nezměnitelné pouze za „stávajících poměrů“.

¹² viz ust. § 98 odst. 1 ZOR

6. 1. 4 Započtení výživného

Plnění výživného je obsahem závazkově právního vztahu majetkového charakteru. V souladu s ustanovením § 104 ZOR lze na tento vztah použít obecná ustanovení občanského zákoníku týkající se závazků, avšak způsob započtení výživného upravuje speciálně zákon o rodině¹³.

Proti pohledávkám na výživné je započtení vzájemných pohledávek možné jen dohodou¹⁴. Pohledávky na výživné nezletilých dětí nelze započíst vůbec, případná dohoda by byla absolutně neplatná pro rozpor se zákonem¹⁵.

6. 1. 5 Zánik vyživovací povinnosti

Vyživovací povinnost zaniká s odpadnutím zákonem stanovených důvodů její existence. Výživné může zaniknout jen „relativně“ a při změně poměrů se opět „obnoví“ (zpravidla rozhodnutím soudu).

Relativně výživné zaniká,

- - jestliže je oprávněný subjekt schopen sám se živit či mu vznikne nárok na výživné k jinému subjektu.
- - jestliže povinný není schopen výživné poskytovat

K „absolutnímu“ zániku výživného jako osobního práva a povinnosti dochází smrtí oprávněného či povinného, neboť výživné děděním nepřechází.

Odlišnosti jsou u jednotlivých druhů vyživovací povinnosti – výživné mezi manžely zaniká se zánikem manželství, výživné rozvedeného manžela zaniká s jeho novým sňatkem.

Tzv. sankční výživné pro rozvedeného manžela zaniká i uplynutím lhůty či poskytnutím jednorázové částky na základě písemné smlouvy¹⁶.

6. 2 Společná ustanovení

6. 2. 1 Soulad výživného s dobrými mravy

Dobré mravy nejsou zákonem definovány. Spočívají v obecně platných normách morálky, u který je dán obecný zájem na jejich respektování. Posouzení konkrétního obsahu pojmu dobré mravy náleží vždy, případ od případu, soudci. Dobré mravy je nutné posuzovat s ohledem na daný čas a místo¹⁷.

¹³ ust. § 97 odst. 3 ZOR

¹⁴ Nelze použít jednostranné započtení podle OZ - §

¹⁵ Praxe - !!!!

¹⁶ ust. § 93 odst. 2 a § 94 odst. 2 ZOR

¹⁷ viz Fiala, J. a kol.: Lexikon. Občanské právo. Sagit. 2. vydání. Praha, s. 51.

Podle zákona o rodině musí být plnění výživovací povinnosti v souladu s dobrými mravy. Výslovně stanoví, že výživné nelze přiznat, jestliže by bylo v rozporu s dobrými mravy¹⁸.

S ohledem na systematické zařazení se toto ustanovení vztahuje na všechny druhy výživovací povinnosti¹⁹.

6. 2. 2 Splatnost výživného

Podle výslovného ustanovení zákona o rodině²⁰ se výživné platí v pravidelných opětuujících se částkách, které jsou splatné na měsíc dopředu. Soud ve svém rozhodnutí určí výši splátky a den splatnosti.

Z uvedeného pravidla existují tři výjimky:

- možnost jednorázové úhrady výživného rozvedenému manželovi - § 94 odst. 2 ZOR
- možnost složit peněžní částku na výživné splatné v budoucnosti u výživovací povinnosti rodičů k dětem - § 97 odst. 2 ZOR,
- soud může uložit předběžným opatřením povinnost pravděpodobnému otci, aby poukázal částku na výživu a náklady těhotné ženě - § 95 odst. 2 ZOR.

Odůvodněné potřeby oprávněného i schopnosti, možnosti a majetkové poměry povinného se však časem mění. Zákon tuto situaci zohledňuje tak, že stanoví výhradu podstatné změny poměrů (*clausula rebus sic stantibus*).

6. 2. 3 Promlčení výživného

Právo na výživné se nepromlčuje podle ust. § 96 odst. 1 ZOR.

Promlčují se však jednotlivá opětuující se plnění výživného.

Zákon o rodině neobsahuje obecnou úpravu počátku a délky promlčecí lhůty, proto se uplatní ustanovení občanského zákoníku²¹, který stanoví obecnou tříletou promlčecí dobu ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé.

Speciální úpravu počátku běhu promlčení lhůty má zákon o rodině v případě příspěvku na úhradu některých nákladů neprovdané matce, kdy promlčecí doba počíná ode dne slehnutí²².

6. 2. 4 Změna poměrů

Dojde-li k podstatné změně poměrů na straně povinného či oprávněného, lze podat návrh na změnu rozsahu (tj. zvýšení, snížení, zrušení) výživovací povinnosti.

¹⁸ ust. § 96 odst. 2 ZOR

¹⁹ Na výživovací povinnost rodičů k nezletilým dětem se s ohledem na obsah rodičovské zodpovědnosti zřejmě uplatní jen zcela výjimečně.

²⁰ ust. § 97 odst. 1 ZOR

²¹ viz ust. § 104 ZOR a ust. § 101 OZ

²² ust. § 95 odst. 3 ZOR

O výživném pro **nezletilé** dítě může soud rozhodnout i bez návrhu. Rozhodne-li o snížení či zrušení výživného za dobu minulou, pak se spotřebované výživné zásadně nevrací²³.
V ostatních případech může povinný požadovat vrácení výživného.

6. 2. 5 Úhrada plnění za jiného

Splnění výživného za jiného zákon o rodině upravuje v ustanovení § 101 ZOR.

Ten²⁴, kdo za jiného splnil zcela nebo zčásti vyživovací povinnost, je oprávněn po něm požadovat úhradu tohoto plnění. Nejde však o bezdůvodné obohacení podle § 454 OZ, ale o *speciální rodinněprávní institut*.

Základním předpokladem úspěšného uplatnění návrhu na úhradu plnění za jiného je existence možností a schopností, příp. majetkových poměrů, povinného v rozhodné době plnění. Jestliže povinný tyto možnosti, schopnosti neměl, ani jeho majetkové poměry splnění výživného neumožňovaly, pak by zřejmě návrhovač, který za povinného plnil, se svou žalobou na úhradu plnění neuspěl.

Soulad poskytování výživného s dobrými mravy (§ 96 odst. 2 ZOR) lze hodnotit jako otázku předběžnou (§ 135 odst. 2 OSŘ), ne však právo novorozence na výživné proti otci

Podstatou plnění za jiného je plnění bez právního důvodu či pokud právní důvod později odpadl. Nejčastěji se ustanovení o splnění výživného za jiného uplatní v následujících případech:

- při popření otcovství manžela matky (vyživovací povinnost plní matka, nedojde-li následně k určení otcovství jiného muže),
- otcem je určen jiný muž²⁵ než ten, který plnil matce dítěte na základě předběžného opatření v rámci řízení o určení otcovství (§ 76, 102, 113 OSŘ),
- otcem je určen jiný muž než pravděpodobný otec, který poskytl plnění těhotné ženě na základě předběžného opatření stanoveného v řízení podle § 95 odst. 2 ZOR,
- matka dítěte plní i za otce, který je určen až později,
- jeden z rodičů dítěte plní výživné i za druhého (zcela či z větší části),
- jedno dítě plní vyživovací povinnost k rodiči i za své sourozence.

Zvláštním případem plnění za jiného je poskytnutí příspěvku na výživu příslušným **orgánem**²⁶. Jedná se *legální cesi*. Výživné musí být stanoveno soudním rozhodnutím povinnému²⁷ (rodiči - § 85

²³ ust. § 99 ZOR

²⁴ Plnit může kdokoli. Nerozhoduje zda byl k plnění povinen na základě soudního rozhodnutí, rodinněprávního poměru atd., rozhoduje faktický stav splnění vyživovací povinností za jiného. Naproti tomu osobou, za kterou bylo plněno, musí být ten, kdo byl povinen výživné ze zákona plnit. Existence soudního rozhodnutí ukládající tuto povinnost není rozhodná. Osobou, které bylo plněno či pro kterou bylo plněno, může být osoba (zletilá či nezletilá), která je ze zákona o rodině oprávněna k výživnému. Zákon o rodině okruh oprávněných osob upravuje taxativně.

²⁵ Právní vztahy mezi dítětem a otcem zanikají dnem nabytí právní moci rozsudku o popření otcovství. Je-li poté za otce dítěte soudem určen jiný muž, vznikají právní vztahy mezi tímto mužem-otcem a dítětem až dnem právní moci rozsudku o určení otcovství. Vždy jde o konstitutivní rozsudek, který nepůsobí zpětně viz. § 54 ZOR. Otci může být stanovena povinnost uhradit plnění výživného muži, jemuž svědčila domněnka otcovství původně a který výživné dítěti poskytoval. Otázkou zůstává jak postupovat v případech, kdy jsou možnosti, schopnosti a majetkové poměry obou mužů nesrovnatelné. Vzhledem k právu dítěte podílet se na životní úrovni svých rodičů, je i rozsah vyživovací povinnosti těchto mužů různý.

ZOR, prarodiči - § 88 ZOR), jež s nezaopatřením dítětem nežije ve společné domácnosti či neplní vyživovací povinnost dobrovolně. Výživné v rozsahu poskytnutého příspěvku je přímou pohledávkou státu a nárok přechází na státní orgán ze zákona dnem právní moci rozhodnutí.

Oprávněný musí uplatnit právo na vydání plnění za jiného v tříleté promlčecí lhůtě²⁶. Promlčením právo výrazně oslabuje, nárok se jako součást subjektivního práva stává podmíněným. Soud přihledne k promlčení jen na námitku povinného, pokud promlčení namítne nelze právo přiznat²⁹.

Řízení se zahajuje jen na návrh, kterým je soud vázán. Výše požadované úhrady musí být v návrhu vyjádřena určitě a srozumitelně.

Věcně příslušný je v prvním stupni okresní soud, místně obecný soud odpůrce. Ve věci jedná a rozhoduje samosoudce rozsudkem.

²⁶ Úhradu splněné vyživovací povinnosti za jiného je oprávněn požadovat též státní orgán, který plnil příspěvek na výživu podle § 5 zákona ČNR č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti.

²⁷ *Osobou povinnou* je kdokoli, označuje-li ho zákon o rodině jako povinného k výživě. Nerozhoduje, zda byla povinnému povinnost k plnění uložena soudem, rozhodující je, že této osobě vznikla vyživovací povinnost ze zákona. *Osobou oprávněnou* může být jen nezaopatřené dítě, tj. dítě nezletilé či zletilé (max do 26 let); vlastní či svěřené do trvalé péče nahrazující péči rodičů a dítě manžela za podmínek zákona č. 155/1995 Sb., o důchodovém pojištění, ve znění pozdějších předpisů (§ 20 – 23). Zpravidla jde o dítě povinné školní docházkou či studující.

²⁸ viz ust. § 101 odst. 2 ZOR. Jde o *odkazovací právní normu*. Ustanovení upravuje promlčení práva, nikoli nároku jak uvádí text zákona, požadovat úhradu plnění na jiném, za nějž navrhovatel splnil zcela nebo zčásti vyživovací povinnost. Právo se promlčí v tříleté promlčecí době, která běží ode dne, kdy právo mohlo být vykonáno poprvé, tj. kdy bylo možno odůvodněně podat žalobu u soudu (*actio nata*). Pro počítání lhůt nelze použít ustanovení § 107 OZ, neboť se nejedná o bezdůvodné obohacení a ustanovení samo přímo odkazuje na § 101 OZ.

²⁹ Plnění po uplynutí promlčecí doby nezakládá bezdůvodné obohacení, protože právní důvod plnění nezaniká. § 455 odst. 1 OZ

7. DRUHY VYŽIVOVACÍ POVINNOSTI

Zákon o rodině ve třetí části upravuje následující druhy vyživovací povinnosti:

- vyživovací povinnost rodičů k dětem - §§ 85 – 86 ZOR,
- vyživovací povinnost dětí vůči rodičům - § 87 ZOR,
- vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými - §§ 86 – 90 ZOR,
- vyživovací povinnost mezi manžely - § 91 ZOR,
- vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely¹ - §§ 92 – 94 ZOR,
- příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce a těhotné ženě - § 95 odst. 1 a 2 ZOR.

Výčet druhů vyživovací povinnosti podle ZOR je taxativní. Právní úprava má zásadně kogentní charakter.

7.1 Vyživovací povinnost rodičů k dětem

Vyživovací povinnost rodičů k dětem je nejdůležitějším druhem vyživovací povinnosti a zákon o rodině ji řadí na přední místo².

Dítětem chápeme příbuzného v řadě přímé, v prvním stupni. Úmluva o právech dítěte považuje za dítě každou lidskou bytost zásadně mladší osmnácti let. ZOR rozlišuje mezi zletilými a nezletilými dětmi. Nicméně v případě institutu vyživovací povinnosti mezi rodiči a dětmi je hranice osmnácti let významná spíše v rovině procesní³.

7.1.1 Vznik vyživovací povinnosti rodičů k dětem

Vyživovací povinnost rodičů k dětem vzniká se vznikem rodičovského právního vztahu⁴ oběma rodičům bez ohledu, zda se dítě narodilo v manželství či mimo ně.

Vyživovací povinnost vzniká ex lege a soud o ní rozhoduje v zákonem stanovených případech, např. když není plněna rodiči dobrovolně či v nedostatečném rozsahu.

ZOR zabezpečuje výživu a tím i ochranu nezletilého dítěte v ustanoveních, která stanoví, že:

¹ Do roku 1982 byla i tato vyživovací povinnost označována jako „příspěvek na výživu“, který byl časově omezen.

² Jedná se o poměrně rozsáhlou úpravu v ustanoveních ZOR označených marginální rubrikou „Vzájemná vyživovací povinnosti rodičů a dětí“ (§ 85 – 86), dále v ustanoveních § 96 – 99, § 103; výslovně o dětech hovoří ustanovení § 97 odst. 2, § 103, pouze o nezletilých dětech pak § 97 odst. 3, § 98 odst. 1, § 99 odst. 1 a 2. Novela ZOR zákonem č. 91/1998 Sb. upravila institut rodičovské zodpovědnosti § 31 - §37a, a v rámci správy jmění nezletilého dítěte též otázku použití výnosu majetku dítěte na vlastní výživu dítěte §37a odst. 2. S regulací vyživovací povinností rodičů k dětem souvisí i ustanovení upravující rozvod manželství rodičů nezletilého dítěte (především § 25), důsledky odděleného soužití rodičů nezletilého dítěte (§ 50), instituty náhradní výchovy (zejm. § 45, 45a – 45d, § 46 odst. 1, 2, 3, § 78 a násl., § 103). Většina výše uvedených ustanovení ZOR má kogentní charakter.

³ Podle § 8 odst. 2 ObčZ nabude zletilosti dítě dovršením 18 let, před dosažením tohoto věku jen uzavřením manželství, a to i neplatného.

⁴ *Rodiči dítěte* jsou matka a otec. *Matkou dítěte* je podle úpravy provedené zák. č. 91/1998 Sb. žena, která dítě porodila viz ust. §50a ZOR. U matky vzniká vyživovací povinnost okamžikem narození dítěte, u otce na základě určení otcovství, nedojde-li k určení otcovství nese vyživovací povinnost jen matka a příp. ostatní příbuzní podle ust. § 88 ZOR. Na roveň biologickému rodičovství je postaveno rodičovství založené osvojením (právní fikce § 63 an. ZOR).

- vyživovací povinnosti vzniká přímo ze zákona (§ 85 ZOR),
- řízení o výživě zásadně předchází řízení o výchově (§ 26, 50 ZOR),
- tato řízení mohou být zahájena i bez návrhu (§ 50 ZOR),
- tato řízení jsou spojena s řízením o určení otcovství (§ 110 OSŘ),
- tato řízení musí předcházet řízení o rozvod manželství (§§ 25, 26 ZOR),
- výživné pro nezletilého může být stanoveno až tři roky zpětně od zahájení řízení (§ 98 odst. 1 ZOR),
- možnost teaurace výživného (soud může uložit povinnému složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti - § 97 odst. 2 ZOR),
- dítě má právo podílet se na životní úrovni rodičů (§ 85 odst. 2 věta druhá ZOR),
- je možné, aby výživného byla tvořeny úspory, tj. výživné nemusí mít nutně spotřební charakter (§ 85a ZOR),
- je speciálně upravena problematika promlčení (§ 98 odst. 1 ZOR),
- je speciálně upravena problematika započtení (§ 97 odst. 3 ZOR),
- pokud dojde ke změně poměrů, je možné řízení zahájit i bez návrhu (§99 odst. 1 ZOR),
- pokud dojde v důsledku změny poměrů ke snížení nebo zrušení výživného, spotřebované výživné se nevrací (§ 99 odst. 1 druhá věta ZOR).

Zákon neřeší vzájemný vztah §§ 25, 50 a 86 ZOR;

- a) Rodiče spolu nežili a nedohodli se na úpravě výchovy a výživy podle § 50 ZOR - soud musí rozhodovat o úpravě poměrů rodičů k nezl. dětem. Po pravomocném rozhodnutí rodiče podají návrh na rozvod, musí se soud péče o nezletilé otázkou úpravy výchovy a výživy opět zabývat a rozhodnout o úpravě poměrů pro dobu po rozvodu;
- b) Podle § 50 ZOR byly k rozhodování soudu předpoklady, ale soud nerozhodoval. Rodiče zamýšlejí podat návrh na rozvod a poměry musí být upraveny pro dobu po rozvodu, lze obě tato řízení spojit (§ 112 OSŘ) a v jednom výroku rozhodnutí rozhodnout (či schválit dohodu rodičů) o úpravě poměrů podle § 50 ZOR a v dalším výroku rozhodnout (nebo schválit dohodu rodičů) o úpravě poměrů podle § 26 ZOR.

K základním *předpokladům* pro uplatnění vyživovací povinnosti rodičů k dětem patří zejména:

- a) stav odkázanosti na výživu na straně dítěte⁵,
- b) schopnosti, možnosti a majetkové poměry rodičů umožňující plnit výživné⁶,
- c) soulad poskytování výživného s dobrými mravy⁷.

⁵ ust. § 85 odst. 1 ZOR „pokud děti nejsou samy schopny se žít“

⁶ ust. § 85 odst. 2 ZOR „rodiče přispívají na výživu svých dětí podle svých schopností, možností a majetkových poměrů“

⁷ ust. § 96 odst. 2 ZOR – předpoklad vyplývající ze společných ustanovení

7. 1. 2 Rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dětem

Literatura i soudní praxe na výživné pohlíží jako na zdroj zabezpečování potřeb mezi subjekty rodinněprávního vztahu. Nejde jen o úhradu výživy ve vlastním slova smyslu, nýbrž i o uspokojování ostatních hmotných a kulturních potřeb (prostředky na rozšiřování vzdělání, na podporu zájmů a zálib). Výživným pro dítě je míněno uspokojování všech životních potřeb pro jeho všestranný rozvoj po stránce fyzické a duševní.

Zákon neukládá rodičům plnit výživné společně a nerozdílně či rovným dílem. Každý z rodičů přispívá na výživné dítěte v rozsahu podle svých možností, schopností majetkových poměrů ve vztahu k možnostem, schopnostem a majetkovým poměrům⁸ druhého rodiče. Zákonný rozsah vyživovací povinnosti rodičů k dětem je dán kritériem „stejná životní úroveň“.

Zákon dává přednost dobrovolnému plnění, pokud není plněno dobrovolně, řádně a včas, rozhodne soud o výživném soud - § 86 ZOR.

Soud tedy komplexně posuzuje poměry povinného rodiče, jeho životní úroveň. V praxi je však zjišťování majetku povinného problematické a záleží též na aktivitě oprávněného, resp. druhého rodiče, aby soud na důležité skutečnosti upozornil. Diskuse vyvolávají situace, kdy povinný vlastní značný majetek, ale nedosahuje žádných výnosů. Má soud povinnost stanovit vyživovací povinnost s tím, že je věcí povinného, zda prodá část svého jmění a z výtěžku uhradí výživné? Zákon ukládá přihlížet k majetkovým poměrům povinného a k potencialitě jeho příjmů a soud výživné musí vyměřit i v těchto případech.

O **potencialitě příjmů** hovoří „Společná ustanovení“ ZOR, zejména ust. § 96 odst. 1 věta druhá ZOR. Jde o povinnost soudu zkoumat při hodnocení možností, schopností a majetkových poměrů povinného, zda se povinný nevzdal bez důležitého důvodu výhodnějšího zaměstnání či výdělečné činnosti nebo majetkového prospěchu⁹. Od účinnosti novely zák. č. 91/1998 Sb. soud rovněž zkoumá zda povinný nepodstupuje nepřiměřená majetková rizika.

Při stanovení vyživovací povinnosti soud přihlíží též k rozsahu osobní péče o dítě. Termín „přihlíží“ vyjadřuje skutečnost, že výkon osobní péče o dítě se staví zásadně na roveň finančnímu zabezpečení výživy dítěte v nejšířím slova smyslu¹⁰.

Ekvivalentem peněžního plnění je péče o společnou domácnost u rodičů dítěte, která se posuzuje pokud spolu rodiče žijí. Tuto péči lze vyložit jako „zabezpečování chodu domácnosti“ či jako „péči o další osoby tuto domácnost tvořící“¹¹.

⁸ Zákon č. 91/1998 Sb. znovu zavedl do právní úpravy vyživovací povinnosti rodičů k dětem další hledisko významné pro rozsah této vyživovací povinnosti – *majetkové poměry rodičů* – dříve toto kritérium bylo v zák. č. 265/1949 Sb., o právu rodinném.

⁹ Důležité důvody jsou např. zdravotní, odchod z funkce pro nedostatek kvalifikace, organizační změny, zněny bydliště. Při změně zaměstnání z jiných než důležitých důvodů soud vychází z příjmů rodiče před změnou. (R 27/1980). Podobný postup soudu lze očekávat pokud by povinný rodič např. odmítl dědictví.

¹⁰ viz. ust. § 85 odst. 3 ZOR. Judikatura uvádí, že matka není povinna umístit dítě útlého či předškolního věku do kolektivního zařízení a nastoupit do zaměstnání, je-li povinný otec schopen s ohledem na své možnosti a schopnosti a majetkové poměry plnit vyživovací povinnosti v potřebném rozsahu. Ustanovení nelze použít, pokud rodič, kterému bylo dítě svěřeno do výchovy, zajistí osobní péči o dítě třetí osobou. Jestliže rodič nemůže zajistit péči o dítě v době plnění svých pracovních povinností jinak, musí se náklady na odměnu třetí osoby promítnout do výše výživného určeného druhému rodiči. Samozřejmě s ohledem na schopnosti a možnosti rodičů a k tomu, že rodič pečující o nezletilé dítě nevyvažuje již natolik plnění vyživovací povinnosti k nezletilému dítěti výkonem osobní péče o ně a že náklady na odměnu třetí osoby nelze považovat jen za náklad na úhradu potřeb nezletilého dítěte (R 64/1974). Osobní péče se uplatňuje u dětí nezletilých i zletilých, neboť zákon používá obecný termín „dítě“.

¹¹ ust. § 115 OZ – domácnost tvoří fyzické osoby, které spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby.

Rozsah vyživovací povinnosti ovlivňují možnosti, schopnosti a majetkové poměry povinných a stejnou měrou i *odůvodněné potřeby dítěte - oprávněného*¹². Přihlíží se k potřebám obvyklým, pravidelně se vyskytujícím, ale i k potřebám např. v období prázdnin a dovolených. Účelem stanoveného výživného je uhrazení všech potřeb prospěšných pro všestranný vývoj dítěte, tj. i potřeb nepravidelných v delším období, popř. zcela nahodilých¹³.

Na výši odůvodněných potřeb dítěte mají vliv i *vlastní příjmy* dítěte¹⁴. Tradiční¹⁵ ochranu vlastního majetku dítěte zákon o rodině č. 94/1963 Sb. nepřevzal, což změnila novela zákonem č. 91/1998 Sb., který upravil problematiku majetkové podstaty a výnosu majetku dítěte v ustanovení § 37a odst. 2 ZOR.

Rozsah výživného ovlivňuje i míra úhrady potřeb dítěte z *přídavků na děti* (§ 17 a n. StSPZ), přičemž do výše výživného se tyto přídavky na děti nezapočítávají (R 30/1990).

7. 1. 2. 1 Určování výše výživného podle výdělkové situace rodiče

Podle literatury a judikatury je základem pro stanovení rozsahu vyživovací povinnosti rodiče jeho pracovní odměna zjištěná jako průměr za určité časové období (zpravidla posledních šest až dvanáct měsíců).

a) Povinný rodič pobírající příjmy z jiné než závislé činnosti

V současných ekonomických podmínkách roste význam *příjmů rodiče z jiné než závislé činnosti*, tj. zejména z podnikání, a jejich dokazování. Proto byl novelou v roce 1998 do ZOR zařazen § 85a odst. 1 ZOR.

Rodič pobírající příjmy z jiné než závislé činnosti podléhající dani z příjmu má povinnost prokázat soudu své příjmy¹⁶, předložit podklady pro zhodnocení svých majetkových poměrů a umožnit soudu zjistit i jiné skutečnosti¹⁷ potřebné pro rozhodnutí o výživném. Soud zjišťuje potřebné údaje též

¹² ust. § 96 odst. 1 věta první ZOR Potřeby dítěte odpovídají jeho věku, zdravotnímu stavu, fyzické a duševní vyspělosti (R 14/19636), způsobu přípravy na budoucí povolání, zálib a zájmů, zda žije s rodiči či nikoli (pěstounů, prarodičů, v ústavní výchově; § 103 ZOR). U dítěte útlého věku podle judikatury považujeme za odůvodněné potřeby i náklady na vybavičku (R 25/1967). viz ust. § 95 ZOR

¹³ Nelze dovozovat povinnost rodiče poskytovat na nezletilé dítě další jednorázový příspěvek kromě výživného zahrnujícího prostředky na úhradu nahodilých potřeb nezletilce. Nahodilé potřeby neodůvodňují ani změnu stanovené splatnosti výživného (R 5/1991). *Podstatná změna poměrů*, např. při trvalé zhoršení zdravotního stavu dítěte by ke změně výše výživného za zákonných předpokladů vedlo - ust. § 99 odst. 1 ZOR.

¹⁴ Vyživovací povinnost rodičů zpravidla neovlivňuje ojedinělý příjem dítěte, jež se jinak připravuje na budoucí povolání (R 76/1968). Podle judikatury se přihlíží ke všem druhům stipendií; v menší míře k prospěchovému stipendiu (NS ČSSR 78/1979), kvůli zachování motivace dítěte k dosahování co nejlepších výsledků.

¹⁵ Obecný zákoník občanský (ABGB) rozlišoval podstatu jmění dítěte a příjmy z tohoto jmění, z nichž mohly být „zapraveny náklady na výchovu“ dítěte (§ 150). Zákon o právu rodinném též rozeznával podstatu a výnosy jmění, přičemž stanovil, že výnos slouží výživě a výchově dítěte a jeho sourozenců, kteří jsou s ním společně vychováváni; případně zbylé prostředky se užijí na ostatní odůvodněné potřeby rodiny - ust. § 58 odst. 2 ZPR.

¹⁶ Podle zákona č. 586/1992 Sb., o dani z příjmu, jde o následující příjmy:

- a) příjmy z podnikání
- b) příjmy z jiné samostatné výdělečné činnosti,
- c) příjmy z kapitálového majetku,
- d) příjmy z pronájmu,
- e) ostatní příjmy (např. z příležitostných činností, převodu vlastních nemovitostí, movitých věcí a cenných papírů, z převodu účasti na obchodních společnostech, vypořádací podíly, výhry v loteriích, sázkách, ceny z veřejných soutěžích (srov. § 10 DPřij).

¹⁷ Tj. zpřístupnit údaje chráněné podle zvláštních předpisů (např. účetní doklady, informace o peněžním ústavu a číslu účtu). Je možný i znalecký posudek z oboru ekonomie apod.

z výpovědi povinného jako účastníka řízení (§ 131 OSŘ) a ověřuje správnost údajů u správce daně¹⁸, úřadu práce atd.. Zák. č. 91/1998, který změnil i zákon o správě daní a poplatků, rozšířil informační povinnost finančních úřadů pro potřeby řízení o výživném i na jiné osoby než nezaopatřené dítě.

U podnikajícího povinného rodiče se posuzuje též (ne)zbytnost výdajových položek – výdaje, bez nichž by nebylo možno dosáhnout zajištění výkonu podnikatelské činnosti, nebo zda jde již o výdaje, které co do svého druhu či rozsahu směřují spíše k rozšiřování podnikatelské činnosti za účelem dosažení vyššího zisku¹⁹.

Nevyvratitelná právní domněnka

Pokud rodič neprokáže soudu své příjmy²⁰, má se za to, že jeho průměrný měsíční příjem činí 15-tinásobek částky životního minima potřebné k zajištění výživy a ostatních základních osobních potřeb tohoto rodiče podle zákona o životním minimu²¹. Soud stanoví rozsah výživného z této částky s ohledem na odůvodněné potřeby oprávněného dítěte, tzn. nezletilého i zletilého (na rozdíl od ust. § 88 odst. 3 ZOR)²².

b) Určování rozsahu výživného v případě rodiče bez příjmů

Povinný je **nezaměstnaný či podnikající bez příjmů nebo bez majetku**, bez perspektivy zaměstnání, soudy v těchto případech získávají údaje z evidence úřadů práce o možnostech uplatnění povinného v konkrétních podmínkách oboru, regionu i o možnostech vzdálenějšího zaměstnání s ubytováním, dobrým dopravním spojením atd.. Důvodem pro snížení nebo zrušení výživného je propad osoby výživou povinné pod hranici životního minima po zaplacení.

Povinný rodič je **ve vazbě nebo ve výkonu trestu odnětí svobody**. Soudní praxe odlišuje výkon trestu odnětí svobody za trestný čin zanedbávání povinné výživy (§ 213TZ), kdy stanovené výživné zůstává i po dobu výkonu trestu v plné výši, nedošlo-li k jiné změně poměrů, event. se při jeho stanovení vychází z předchozích příjmů a majetkových poměrů povinného. Rovněž v případě trestů za domácí násilí a týrání dětí soud vychází z možností a schopností povinného v době před vzetím do vazby.

V ostatních případech soud přihlíží i k dalším podstatným skutečnostem na straně povinného a k celkové situaci v zařízení.

¹⁸ Finanční úřad je povinen poskytovat soudu údaje o základu daně z příjmů, z podnikání a jiné samostatné výdělečné činnosti, z kapitálového majetku, z pronájmů a ostatních příjmů fyzické osoby pro účely rozhodnutí o výživném – zákon č. 337/1992 Sb., o správě daní a poplatků. Povinnost mlčenlivosti finančních úřadů je prolomena, což bohužel nezaručuje, že informace budou odpovídat skutečnosti. Povinný nemusí být schopen kvalitně vést účetnictví a zpracovat své daňové přiznání, nebo i úmyslně zkreslovat své ekonomické výsledky.

¹⁹ KS v Ústí n. L. 10 Co 326/2004, KS v Ostravě 10 Co 361/1995

²⁰ ust. § 85a odst. 1 věta druhá

²¹ viz zákon č. 463/1991 Sb., o životním minimu a nařízení vlády č. 505/2005 Sb., o zvýšení částek životního minima, které stanovilo v § 1 částku životního minima u ostatních občanů, tj. zaopatřených či nad 26 let věku, ve výši 2.400,- Kč. Zákon č. 463/1991 Sb. bude s účinností od 1. 1. 2007 zrušen zákonem č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu, který stanoví částku životního minima jednotlivce měsíčně 3.126,- Kč v ust. § 2, životní minimum společně posuzovaných osob je stanoveno v ust. § 3 zákona č. 110/2006 Sb..

V praxi nemá soud příliš mnoho možností zjistit objektivní stav povinného, který nese důkazní břemeno, pokud strana oprávněná nemá alespoň rámcovou představu o majetkových poměrech strany povinné. Záleží tedy na povinném, zda své příjmy prokáže, nebo zvolí „cestu“ nevyvratitelné domněnky. V případě, že soud bude považovat prokázané příjmy za nevěrohodné, nemůže už použít domněnku, ale přihlídnout k celkovým majetkovým poměrům povinného a k *potencialitě příjmů*, tj. k jeho zjevně nevyužívaným schopnostem na základě ustanovení § 96 odst. 1 ZOR (MS v Praze, 16 Co 492/1999).

²² Tuto nevyvratitelnou právní domněnku o výši příjmu lze podle § 88 odst. 3 aplikovat i při stanovování výživného dalším předkům nezletilého dítěte. Avšak vzhledem k systematickému zařazení je aplikaci této domněnky vyloučena při určování výživného mezi jinými subjekty vyživovací povinnosti podle ZOR

7. 1. 3 Způsob placení výživného

Výživné se platí v pravidelných opěťujících se částkách, které jsou splatné vždy na měsíc dopředu²³.

Možnost teaurace výživného přinesla novela ZOR zákonem č. 91/1998 Sb., čímž změnila původní spotřební charakter výživného. Soud může v případech hodných zvláštního zřetele u výživného pro dítě nařídit povinnému, aby složil peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti předem²⁴.

7. 1. 3. 1 Problematika spotřebního charakteru výživného

Ačkoli podle judikatury z 50. let dítě nemělo mít po rozvodu nižší životní úroveň než před rozvodem svých rodičů, tak literatura v období socialismu uváděla, že odůvodněné potřeby dítěte mají svoji konkrétní hranici danou zásadně spotřebním charakterem výživného, čímž směřovala proti zájmům nezletilého dítěte, jelikož prohlubovala rozpor mezi úplnou a neúplnou rodinou v materiální oblasti.

Soudní praxe konce 60. a začátku 70. let se v duchu doby snažila o rovnost a nivelizaci nároků oprávněných a zásadně trvala na spotřebním charakteru výživného. Výživné mělo sloužit k uspokojení všech odůvodněných potřeb dítěte existujících v době plnění výživného. Výživné nemělo vést k postupné tvorbě dlouhodobých úspor, tím méně pak k tomu, aby z něho – byť jen částečně – byly uspokojovány potřeby jiných osob (Pls 4/1967). Později se objevilo stanovisko, že odůvodněné potřeby dítěte jsou podmíněny rovněž schopnostmi a možnostmi rodičů. Jsou-li tyto velmi omezené, jsou odůvodněny pouze běžné potřeby dítěte, které nejsou nezbytné, ale prospěšné všestrannému vývoji dítěte (srov. R 16/1966). Protichůdné názory se opíraly o to, že v harmonicky fungujících manželstvích se dětem běžně spoří, takže děti rozvedených rodičů byly neoprávněně zbaveny úspor jen tím, že se jejich rodiče rozvedli a nespořili jim dobrovolně.

Od účinnosti novely ZOR zák. č. 91/1998 Sb. umožňuje ustanovení § 85a odst. 2 ZOR v rámci odůvodněných potřeb dítěte i *tvorbu úspor*, zejména k zabezpečení přípravy na budoucí povolání, v případech, kde to majetkové poměry povinného rodiče připouštějí²⁵.

Ustanovení § 85 odst. 2 věta druhá ZOR výslovně uvádí, že dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů. Pokud spolu rodiče dítěte nežijí a jejich životní úroveň je značně rozdílná, lze mít s ohledem na blaho dítěte za to, že dítě má právo podílet se na životní úrovni toho z rodičů, jehož životní úroveň je vyšší.

Žije-li dítě s rodičem s velmi nízkou životní úrovní, který svoji vyživovací povinnost plní především výkonem osobní péče o dítě a poskytováním bydlení, má dítě právo podílet se na velmi vysoké životní úrovni druhého rodiče tím, že tomuto rodiči bude stanoveno vysoké výživné (tedy nikoli pouze spotřebního charakteru), ze kterého budou uspokojovány základní i další potřeby dítěte a budou

²³ ust. § 97 odst. 1 ZOR

²⁴ ust. § 97 odst. 2 ZOR

²⁵ srov. ust. § 85 odst. 2 a 3, § 85a odst. 1, § 96 odst. 1 a 2 ZOR V ust. § 85a odst. 2 ZOR je použit obecný termín „dítě“, tzn. toto ustanovení lze aplikovat i při určování výživného pro dítě zletilé. Ustanovení § 85a odst. 1 se vztahuje na rodiče s příjmy z jiné než závislé činnosti a tak vzniká otázka, lze-li ust. § 85a odst. 2 ZOR aplikovat i na rodiče s příjmy ze závislé činnosti. Ust. § 85a odst. 2 ZOR vykládáme v rámci ust. § 85a ZOR, ale i vzhledem ke všem ustanovením tvořícím institut vyživovací povinnosti rodičů k dětem, proto je tvorba úspor odůvodněná, ať už má povinný příjmy z jakékoli činnosti. Jedná se o demonstrační výčet (slovo „zejména“) a úspory mohou zabezpečovat i jiné potřeby než přípravu na budoucí povolání, např. budoucí bydlení, pojištění (MS v Praze, 23 Co 557/1998).

z něj rovněž tvořeny úspory²⁶. Z výživného však nelze uspokojovat potřeby další osoby²⁷, neboť výživné je právem osobním.

Tvorbu úspor lze vyměřit i ostatním příbuzným v rámci jejich vyživovací povinnosti, tj. zpravidla prarodičům dítěte, a to výslovně pouze nezletilého²⁸.

Systematicky je ust. § 85a odst. 2 ZOR zařazeno do úpravy vyživovací povinnosti rodičů k dětem, což vylučuje aplikovat tvorbu úspor při určování výše výživného mezi jinými subjekty vyživovací povinnosti podle ZOR²⁹.

Prozatím není jednotná praxe, zda soud může uložit povinnému, aby část určeného výživného zasílal k rukám oprávněného rodiče a zbylou část na konto u peněžního ústavu, a jestli by soud měl *kontrolovat hospodaření* se zasláním výživným³⁰.

7. 1. 4 Řízení o určení výživného pro dítě

Procesní úprava rozhodování soudu o vyživovací povinnosti rodičů k dítěti, se liší, zda je oprávněným dítě nezletilé či zletilé.

Při určování výživného pro nezletilé dítě může soud nařídit jednání i bez návrhu³¹ (u zletilých jen na návrh³²), může přiznat výživné i za dobu minulou, a to nejdéle tři roky zpětně (u zletilých jen od podání návrhu)³³.

Soud rozhoduje o výživném nezletilých dětí, tj. i bez návrhu v následujících případech:

- rodiče nezletilého dítěte spolu nežijí - § 50 odst. 1, § 86 odst. 1 ZOR³⁴,

²⁶ ust. § 85a odst. 2 ZOR Tvorbu úspor lze posuzovat jako odůvodněnou potřebu dítěte pokud to majetkové poměry povinného připouštějí, bez ohledu na jeho jiné příjmy.

Žije-li dítě s rodičem s velmi vysokou životní úrovní, lze se domnívat, že zaniká vyživovací povinnost např. sociálně potřebného rodiče, který s dítětem nežije; měl-li by průměrné příjmy ze zaměstnaneckého poměru jeho vyživovací povinnost by nezankla, výživné by bylo stanoveno podle jeho možností a schopností (popř. majetkových poměrů) tak, aby udržovala a prohlubovalo pocit sounáležitosti s oprávněným dítětem (MS v Praze, 39 Co 568/1998).

²⁷ Nelze použít analogii § 37a odst. 2 ZOR, kdy z výnosů majetku dítěte mohou být uspokojovány přiměřeně i potřeby rodiny; také srov. V Pls 4/1967 „výživné tedy nemá vést k tomu, aby z něho – byť jen částečně – byly uspokojovány potřeby jiných osob“.

²⁸ viz ust. § 88 odst. 3, který odkazuje na obdobné užití § 85a ZOR

²⁹ tj. u vyživovací povinnosti mezi manželi, rozvedenými manželi, z ostatních příbuzných pak u vyživovací povinnosti předků k zletilým potomkům a potomků k předkům, u výživného a úhrady nákladů neprovdané matky.

³⁰ Vzhledem k ustanovení § 37a, které ukládá rodičům spravovat jmění dítěte s péčí řádného hospodáře a umožňuje zletilému dítěti uplatnit právo na náhradu škody nebo bezdůvodného obohacení, ve smyslu § 420 an. a § 451 an. OZ, by soud tato opatření přijímat neměl (srov. § 97 ZOR). Jiná situace by nastala za současného omezení rodičovské zodpovědnosti podle § 44 odst. 2 ZOR.

³¹ ust. § 99 ZOR

³² ust. § 86 odst. 3 ZOR *Návrh* (žalobu) může zletilé dítě podat jen proti jednomu či oběma povinným. Musí uvést požadovanou výši výživného a dobu, od kdy výživné žádá (tj. zpravidla ode dne zahájení řízení). Soud je návrhem vázán, jelikož již nejde o řízení ve věcech péče o nezletilé podle § 176 an. OSŘ, ale o sporné řízení. Místně příslušným je soud odpůrce (§ 85 OSŘ).

Ust. § 98 odst. 1 věta druhá ZOR výslovně uvádí, že výživné lze přiznat jen ode dne zahájení řízení, proto ani s pomocí extenzivního výkladu nelze výživné přiznat zpětně, i kdyby na straně zletilého dítěte byl před podáním návrhu stav odkázanosti. Jako takové je však výživné nepromlčitelné – viz ust. § 98 odst. 1 věta první ZOR.

³³ ust. 98 odst. 1 ZOR Výživné na nezletilé dítě může soud stanovit až za tři roky před podáním návrhu, příp. od zahájení řízení soudem bez návrhu. V rozhodnutí musí soud přesně určit počátek vyživovací povinnosti a rovněž případný nedoplatek a způsob jeho splácení.

- rodiče spolu sice žijí, ale jeden z nich neplní vyživovací povinnost dobrovolně - § 86 odst. 2 ZOR,
- je určováno otcovství k nezletilému dítěti - § 113 OSŘ³⁵,
- v případě rozvodu manželství rodičů - § 26 odst. 1 ZOR³⁶,
- při svěření dítěte do náhradní výchovy - §§ 45 – 45d ZOR³⁷, příp. soud nařizuje ústavní nebo ochrannou výchovu³⁸ - § 103 ZOR,
- při změně poměrů odůvodňujících změnu výše výživného - § 99 odst. 1 ZOR,
- při rozhodování o nárocích těhotné ženy vůči pravděpodobnému otci jejího dítěte (předběžným opatřením) - § 95 odst. 2 ZOR³⁹.

Z uvedeného vyplývá, že soud v podstatě může o výživném pro nezletilé dítě rozhodovat pouze tehdy, jestliže je rozhodnuto o výchovném prostředí dítěte.

Nežijí-li rodiče nezl. dítěte spolu a jsou-li splněny další zákonné podmínky, soud rozhoduje též o formě náhradní rodinné výchovy (příp. ústavní nebo ochranné výchovy) a oběma rodičům stanovuje výživné. Zákon č. 91/1998 Sb. umožnil vedle svěření dítěte do výchovy jednoho z rodičů též společnou a střídavou výchovu⁴⁰. Rozhodnutí, event. schválení dohody o výchově by mělo předcházet rozhodnutí, popř. schválení dohody o výživném.

³⁴ Protože spolu rodiče nežijí, je narušeno normální rodinné společenství a tím i výkon rodičovských práva a povinností vůči dítěti a dítě je nutno chránit. Soud upraví práva a povinnosti rodičů, určí, komu bude svěřeno dítě do výchovy a jak mají rodiče přispívat na jeho výchovu. Soud svěří dítě do výchovy tomu rodiči, který může dítěti zabezpečit lepší podmínky pro řádnou výchovu. Rozhodují osobní vlastnosti rodiče a hmotné zaopatření, které může dítěti poskytnout.

³⁵ Řízení o výchově a výživě nezl. dítěte je kromě řízení o rozvodu ze zákona (§ 113 OSŘ) spojeno též s řízením o určení otcovství.

³⁶ Od novely č. 91/1998 Sb. s účinností od 1. 8. 1998 nelze manželství rozvést bez pravomocného rozhodnutí o úpravě poměrů nezl. dětí pro dobu po rozvodu (§ 25 ZOR), jež vydává soud v řízení podle § 176 OSŘ. Opatrovnický soud ve svém rozhodnutí určí komu bude dítě svěřeno do výchovy a jak má každý z rodičů přispívat na jeho výživu (§ 26 ZOR). Rozhodnutí o úpravě poměrů mohou rodiče nahradit dohodou, jež ke své platnosti potřebuje schválení soudem.

³⁷ V zájmu dítěte jej soud může svěřit do výchovy jiné osoby než rodiče, je-li to zárukou řádné výchovy a současně musí vymezit rozsah práv a povinností k dítěti.

³⁸ Ust. § 45 odst. 3 ZOR- Soud může nařídit za zákonem stanovených podmínek i ústavní výchovu, je-li to v zájmu nezl. dítěte nutné, i bez předchozích jiných výchovných opatření.

³⁹ Zvláštním druhem alimentární povinnosti jsou nároky neprovdané matky na výživu a na úhradu některých nákladů spojených s narozením dítěte vůči jeho otci.

K ochraně neprovdané těhotné ženy upravuje § 95 odst. 2 ZOR zvláštní předběžné opatření, kterým soud může uložit pravděpodobnému otci dítěte povinnost poskytnout potřebné prostředky matce dítěte k zajištění úhrady nákladů spojených s její náročnější výživou v těhotenství po dobu 26 týdnů, jakož i na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím slehnutím. Stejně tak prostředky k zajištění výživy dítěte po dobu 28 týdnů. Jelikož jde o zvláštní předběžné opatření rozhoduje soud usnesením. Soud svým rozhodnutím upraví též dobu a způsob složení příslušné částky. K pravděpodobnosti otcovství stačí soudy zjištění, že navrhovatelka je těhotná a v době odpovídající stupni těhotenství došlo mezi ní a označeným otcem k pohlavnímu styku. Je-li později otcem určen jiný muž, může po něm pravděpodobný otec požadovat náhradu složené částky - § 101 ZOR.

Dojde-li k určení otcovství jiného muže již v průběhu řízení podle § 95 odst. 2 ZOR, podmínky pro uložení předběžného opatření zaniknou a soud posoudí nárok navrhovatelky podle § 95 odst. 1 ZOR, který však neumožňuje přiznat náklady na výživu dítěte (výbavičku) – na rozdíl od § 95 odst. 2 ZOR.

⁴⁰ O společné a střídavé výchově dítěte by měl soud rozhodnout vždy jen v zájmu dítěte, nikoli v případech, kdy se rodiče o svěření do výchovy nejsou schopni nebo ochotni dohodnout.

Dohodnou-li se rodiče a společně výchově, měli by se dohodnout také na realizaci výživného. Pokud soud autoritativně rozhodne o výživném a rodiče nebudou schopni a ochotni společnou výchovu podle rozhodnutí řádně realizovat, mohlo by rozhodnutí ve své podstatě působit proti zájmům dítěte.

Při střídavé výchově se rodiče musí dohodnout na trvalém bydlišti dítěte i na realizaci výživného tak, aby zajistili bezproblémové předávání dítěte a realizaci střídavé výchovy vůbec. Může také rozhodnout soud – o střídavé výchově i o výživném tak, že pod dobu, kdy bude dítě ve výchově rodiče A, bude k jeho rukám plnit výživné rodič B, a to podle svých

Je-li nezl. dítě svěřeno do výchovy jednoho z rodičů, pak soud většinou stanoví vyživovací povinnost pouze rodiči, jemuž nebylo nezl. dítě svěřeno do výchovy. Rodič, kterému do výchovy svěřeno bylo, plní svoji vyživovací povinnost k dítěti především výkonem osobní péče o dítě (v závislosti na věku dítěte), naturálně, poskytováním bydlení apod. Povinný rodič plní vyživovací povinnost zpravidla k rukám druhé rodiče. případě střídavé péče je dítě svěřeno oběma rodičům na střídající se období a rovněž vyživovací povinnost plní oba střídavě.

Soud musí ve svém rozhodnutí povinnému rodiči stanovit počátek jeho vyživovací povinnosti, a to zásadně ode dne, kdy tento rodič přestal k nezl. dítěti plnit výživné dobrovolně, resp. jej plnil v omezené míře (nejdéle však tři roky zpětně; srov. § 98 odst. 1 věta 2 ZOR). Soud přihlíží ke všem peněžním plněním (zvláště byla-li určena předběžným opatřením soudu), dále např. i k věcnému plnění, poskytování bydlení, k prostředkům poskytnutým na společné bydlení a společnou domácnost.

I když soud o výživném rozhoduje zásadně do budoucnosti, nemůže pominout příp. vzniklý nedoplatek na výživném a stanovit dlužnému rodiči povinnost uhradit tento nedoplatek na výživném, zpravidla v podobě splátek splatných měsíčně s výživným určeným do budoucnosti. Při určování výše splátek⁴¹ nedoplatku na výživném se přihlíží jednak k možnostem, schopnostem, majetkovým a osobním poměrům povinného, jednak k poměrům oprávněného dítěte. Oprávněnému dítěti nemůže být na újmu, že povinný dlouhou dobu neplnil výživné a vznikl nedoplatek. V případě prodlení povinného s úhradou nedoplatku na výživném, lze uplatnit ztrátu výhody splátek nebo jako efektivní majetkovou sankci úrok z prodlení (§ 96 ZOR).

Pokud jeden z rodičů dítěte, kteří spolu žijí, neplní dobrovolně⁴² vyživovací povinnost k nezl. dítěti⁴³, pak soud upraví rozsah vyživovací povinnosti nebo schválí dohodu o výši výživného. Žijí-li rodiče spolu, nemusí soud rozhodovat o svěřeni dítěte do výchovy jednoho z nich (R 15/1968). Povinnému rodiči soud stanoví rozsah vyživovací povinnosti a uloží mu plnit výživné k rukám druhého rodiče.

Má-li rodič vyživovací povinnost k více dětem, musí soud určit rozsah vyživovací povinnosti vůči každému dítěti zvlášť podle jeho odůvodněných potřeb.

Jen k návrhu povinného nebo oprávněného lze vyživovací povinnost ke zletilému dítěti změnit nebo zrušit. Při snížení, popř. zrušení vyživovací povinnosti ke zletilému dítěti za dobu minulou, je dítě povinno přeplatek na výživném vrátit tomu, kdo jej poukázal⁴⁴.

V prvním stupni je k rozhodování o výživném věcně příslušný okresní soud (§ 9 odst. 1 OSŘ). Místní příslušnost stanoví § 88 odst. c) OSŘ – k řízení je příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý na základě dohody rodičů nebo na základě rozhodnutí soudu, popř. jiných rozhodujících skutečností, své bydliště. Ve věci jedná a rozhoduje samosoudce (§ 36 odst. 2 OSŘ) rozsudkem (§ 176 odst. 1 OSŘ). V řízení ohledně zletilého dítěte je místně příslušným obecný soud odpůrce (§ 85 OSŘ).

možností, schopností a majetkových poměrů s ohledem na odůvodněné potřeby nezletilého dítěte, a naopak. Soud schválí/neschválí dohodu o společné nebo střídavé výchově. Nemůže ji schválit s dodatky nebo podmínkami, nemůže schválit rovněž dohodu o výchově a o výživě rozhodnout.

⁴¹ Plnění splátek nedoplatku by nemělo značně přesáhnout dovršení zletilosti dítěte.

⁴² Dobrovolné plnění je takové, které uspokojuje všechny odůvodněné potřeby oprávněného v plné míře a včas a odpovídá možnostem, schopnostem a majetkovým poměrům povinného.

⁴³ Od plnění výživného k nezl. dítěti musíme odlišit ostatní vyživovací povinnosti (vzájemnou vyživovací povinnost mezi manžely § 91 ZOR) a povinnost hradit náklady společné domácnosti (§ 19 odst. 3 ZOR).

⁴⁴ Pravidlo, že se spotřebované výživné nevrací (§ 99 odst. 1 věta druhá), se vztahuje jen na nezletilé děti.

Rodinněprávní vztahy s mezinárodním prvkem upravuje zákon č. 97/1963 Sb., o mezinárodním právu soukromém a procesním. Vztahy mezi rodiči a dětmi, včetně výchovy a výživy, se řídí právem státu, jehož příslušníkem je dítě. Žije-li dítě na území ČR, posuzují-li se tyto vztahy podle práva České republiky, je-li to v jeho zájmu (§ 24 odst. 1 zákona).

7. 1. 5 Trvání a zánik vyživovací povinnosti rodičů k dětem

Vyživovací povinnosti rodičů k dětem trvá zásadně po celou dobu existence právního vztahu⁴⁵ mezi rodičem a dítětem a není přísně vázána na rodičovskou zodpovědnost⁴⁶.

Dobu *trvání* určuje stav odkázanosti dítěte na výživu od svých rodičů. Vyživovací povinnost rodičů k dětem trvá, dokud děti nejsou samy schopny se živit⁴⁷. Vyživovací povinnost rodičů bude trvat po celou dobu života dítěte, jestliže nebude schopné se samostatně živit např. z důvodu plné invalidity.

Vyživovací povinnost je elastická – je možné její obnovení v případě relativního zániku.

Relativně *zaniká* vyživovací povinnost rodičů k dětem např. po dokončení střední školy, kdy děti nastoupí do zaměstnání a jsou schopny se samostatně živit. Pokud však opět začnou řádně studovat, ztratí schopnost samostatně uspokojovat své potřeby a vyživovací povinnost rodičů se obnoví⁴⁸. Na straně povinného zaniká vyživovací povinnost se ztrátou schopnosti a možnosti výživné poskytovat, popř. to jeho majetkové poměry dále neumožňují.

Uzavře-li dítě manželství, vznikne ze zákona vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely⁴⁹ (§ 91 ZOR). Zánik vyživovací povinnosti rodičů k dítěti může na návrh vyslovit soud v celém rozsahu nebo v části, ve které je poskytovány manželem.

Absolutně vyživovací povinnost rodičů k dětem zaniká se zánikem právního vztahu, tj. smrtí subjektů, popř. právní mocí rozhodnutí soudu o osvojení⁵⁰. Rodinněprávní vztah může zaniknout i úspěšným popřením otcovství⁵¹.

⁴⁵ Doba trvání vyživovací povinnosti rodičů k dětem je nesystematicky upravena v prvním ustanovení bez zmínky o vzniku této vyživovací povinnosti.

⁴⁶ Za *osoby povinné k výživě* jsou podle § 44 odst. 5 ZOR považováni také rodiče dítěte, kteří byli zbaveni rodičovské zodpovědnosti, jejichž rodičovská zodpovědnost byla pozastavena nebo omezena.

⁴⁷ Tato schopnost je tradičně interpretována extenzivně jako schopnost samostatně uspokojovat všechny potřeby – hmotné, kulturní, dle judikatury včetně bytové). Trvání není omezeno dosažením zletilosti dítěte (má však význam z procesního hlediska) ani dovršením 26 let dítěte (významné z hlediska přiznávání dávek podle zákona o státní sociální podpoře – č. 117/1995 Sb.). Naopak dítě může být schopno se samostatně živit i před dovršením 18 let.

⁴⁸ Za pokračování přípravy dítěte na budoucí povolání lze považovat také delší studium, které umožní absolventu najít zaměstnání i v jiném oboru, než pro jaký se dosud připravoval. Schopnost dítěte samostatně se živit není definitivní a posuzujeme ji v širších souvislostech, např. nadstandardní studia zvyšující kvalifikaci, ovšem nenavazující na dosažené vzdělání hodnotíme také podle schopností a možností, event. majetkových poměrů povinného. Důležitým kritériem je i celodenní průběh výuky.

⁴⁹ Ust. § 91 ZOR Vyživovací povinnost rodičů přetrvává jen podpůrně pro případ, že by manžel nebyl schopen výživné poskytovat.

⁵⁰ V případě prostého osvojení však není vyloučeno obnovení vyživovací povinnosti rodičů v případě jeho zrušení, tzn. jde pouze o zánik relativní.

⁵¹ viz ust. § 58 an. ZOR Právní vztah zanikne dnem právní moci rozsudku o popření otcovství. Určí-li soud později otcem jiného muže, právní vztah vznikne opět právní mocí rozsudku o určení otcovství. Oba rozsudky jsou konstitutivní. (§ 54 ZOR) Výživné v druhém případě nelze stanovit zpětně, lze však stanovit povinnost uhradit plněné výživné jinému, tj. muži, kterému původně svědčila domněnka otcovství a výživné dítěti poskytoval (§101 ZOR). Problémem mohou být velké rozdíly v možnostech, schopnostech a v majetkových poměrech povinných mužů. Dítě má právo podílet se na životní úrovni svých rodičů a rozsah vyživovací povinnosti uvedených mužů může být různý – viz. ust. § 85a ZOR

7.2 Vyživovací povinnost dětí vůči rodičům

Vyživovací povinnost dětí vůči rodičům⁵² je založena na existenci osobněprávního vztahu mezi rodiči a dítětem/děti. Zákon o rodině ji upravuje v ust. § 87, který v odstavci 1 stanoví předpoklady jejího uplatnění. Právo na výživné jakožto osobní právo⁵³ je třeba posuzovat u každého oprávněného/rodiče zvlášť podle jeho individuálních poměrů a potřeb.

Vyživovací povinnost dětí k rodičům je subsidiární⁵⁴. Předchází ji vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely, popř. mezi rozvedenými manžely. Zákon poskytuje ochranu hlavně nezletilým dětem, a proto má vyživovací povinnost rodičů k dětem přednost před vyživovací povinností rodičů k prarodičům⁵⁵.

7.2.1 Vznik vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům

Vyživovací povinnost dětí k rodičům vzniká přímo ze zákona.

Zákonné předpoklady pro uplatnění vyživovací povinnosti dětí k rodičům:

- stav odkázanosti na výživu na straně rodičů („jestliže toho potřebují“),
- možnosti a schopnosti dětí samostatně se žít („dětí, které jsou schopny samy se žít“), umožňují poskytovat výživné další osobě,
- soulad poskytování výživného s dobrými mravy vyplývá ze společných ustanovení výživného⁵⁶.

7.2.2 Rozsah vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům

Rozsah výživného vymezuje pojem slušná výživa, který je svým rozsahem užší než stejná životní úroveň, avšak širší než přiměřená výživa (přiměřený příspěvek). Rozsah se dále určuje podle obecných kritérií stanovených v § 96 odst. 1 ZOR, tj. podle možností, schopností a majetkových poměrů povinného a odůvodněných potřeb oprávněného⁵⁷.

Stav odkázanosti oprávněného vznikne zejména tehdy, pokud nebude moci pracovat a nevznikne mu právo na starobní, popř. vdovský nebo vdovecký důchod, důchod bude nedostatečný atd. Vyživovací povinnost dětí k rodičům předchází právu na dávky sociální péče (zák. č. 482/1991 Sb., o sociální potřebnosti, zejm. § 4 odst. 1 in fine).

Avšak podle ustanovení § 87 odst. 2 ZOR se možnosti, schopnosti a majetkové poměry povinného posuzují ve vztahu k možnostem, schopnostem a majetkovým poměrům ostatních dětí.

⁵² Definice základních pojmů viz Vyživovací povinnost rodičů k dětem

⁵³ Výživné má osobní charakter, tj. je vázáno jen na osobu oprávněného. Jeho plnění nemůže tvořit předmět společného jmění manželů. Výživné na osobní potřeby rodiče má povinnost poskytovat dítě, tj. zletilé i nezletilé.

⁵⁴ viz ust. § 91 odst. 3, § 92 odst. 2 ZOR

⁵⁵ srov. R 102/1967

⁵⁶ ust. § 96 odst. 2 ZOR Otázka souladu výživného s *dobrými mravy* nastupuje především tehdy, pokud povinný rodič zanedbával v minulosti výživu k dítěti, dopustil se zavrženého jednání vůči dítěti, opustil společnou domácnost apod. (R 38/1967)

⁵⁷ Konkrétní rozsah slušné výživy určují celkové poměry oprávněného rodiče, jeho zdravotní stav, věk apod. „Výživou“ se rozumí nejen uspokojování výživy ve vlastním slova smyslu (tj. potrava), ale i uspokojování ostatních osobních potřeb rodiče, zejména potřeby bydlení, kulturních potřeb.

Závazek dětí poskytovat výživné⁵⁸ rodiči je dílčí, nikoli solidární. Není-li výživné plněno dobrovolně, soud se zabývá poměry všech v úvahu připadajících povinných, i když vyživovací povinnost může v rozhodnutí stanovit jen tomu z dětí, které je o výživné žalováno⁵⁹.

Dítě plní vyživovací povinnost zcela nebo zčásti i za jiné děti se může v samostatném řízení domáhat úhrady tohoto plnění⁶⁰.

Výživné k osobní potřebě rodičů poskytované dítětem je odlišné od *koadjutoria*⁶¹, tj. od povinnosti dítěte přispívat podle svých schopností na úhradu společných potřeb rodiny, pokud dítě žije ve společné domácnosti s rodiči a má vlastní příjem, popř. majetek. Rozdíl je v tom, že částka vyplývající z povinnosti přispívat na úhradu potřeb domácnosti (*koadjutorium*) neslouží k osobní potřebě rodiče, ale na úhradu společných potřeb rodiny.

7. 2. 3 Zánik vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům

Způsoby a důvody zániku této vyživovací povinnosti jsou následující:

- pomine stav odkázanosti na výživu u oprávněného⁶²,
- oprávněný rodič uzavře manželství a vznikne „přednostní“ vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely,
- smrtí oprávněného či povinného,
- povinné dítě ztratí schopnosti a možnosti výživné poskytovat, příp. se změní jeho majetkové poměry, samo se stane osobou potřebnou.

7. 2. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům

Právo na výživné lze přiznat nejdříve ode dne zahájení řízení, byť by stav odkázanosti na výživu trval delší dobu, neboť jde o výživné pro zletilé osoby⁶³. Právo na výživné se nepromlčuje⁶⁴.

Návrh podaný oprávněným rodičem může směřovat vůči jednomu z dětí, vůči některým či vůči všem. Návrh musí obsahovat určení, od kdy oprávněný výživné požaduje (tj. zpravidla ode dne zahájení řízení). Tímto návrhem je soud vázán i co se týče rozsahu výživného i okruhu povinných. Výživné může být dětem stanoveno v rozdílné výši. Některé z dětí může plnit svou vyživovací povinnost *naturálně*, např. osobní péčí o oprávněného⁶⁵.

K rozhodování o výživném je v prvním stupni věcně příslušný okresní soud (§9 odst. 1 OSŘ), místně příslušný je obecný soud odpůrce (§ 85 OSŘ). Ve věci jedná *samosoudce* (§ 36 odst. 2 OSŘ) a rozhoduje rozsudkem (§ 152 OSŘ).

⁵⁸ Výživné lze plnit v peněžních částkách nebo *naturálně*, osobní péčí o osobu oprávněného nebo péčí o společnou domácnost. Rozhoduje-li o výživném soud, stanoví jej zpravidla v peněžích.

⁵⁹ R 38/1967

⁶⁰ viz výklad k § 101 ZOR – plnění za jiného

⁶¹ ust. § 31 odst. 4 ZOR Ze systematického zařazení *koadjutoria* mezi ustanovení upravující rodičovskou zodpovědnost usuzujeme, že se týká pouze dětí nezletilých. Obdobnou povinnost zletilého dítěte lze dovodit z ustanovení upravujících bezdůvodného obohacení (§ 454 OZ; r 1/1979 – k bezdůvodnému obohacení dochází v tom, že se majetek povinného nezmensil).

⁶² např. oprávněný získá právo na důchod starobní či invalidní

⁶³ .ust. § 98 odst. 1 ZOR

⁶⁴ ust. § 88 odst. 1 věta první ZOR

⁶⁵ R 72/1953

Při *podstatné změně poměrů* (§ 99 ZOR) lze vyživovací povinnost k rodiči změnit nebo zrušit, opět jen na návrh oprávněného nebo povinného.

Snížení, popř. zrušení vyživovací povinnosti dítěte k rodiči za dobu minulou, zavazuje rodiče k vrácení přeplatku na výživném tomu, kdo jej poukázal.⁶⁶

Zákon č. 97/1963 Sb. upravuje rodinněprávní vztahy s mezinárodním prvkem a nároky rodičů na výživu vůči dětem se řídí právem státu, jehož příslušníkem je ten z rodičů, která nárok na výživu uplatňuje (§ 24 odst. 2 zákona).

7.3 Vyživovací povinnost mezi ostatními příbuznými

Ačkoli zákon hovoří o vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými, vyživovací povinnost se týká pouze příbuzných v řadě přímé⁶⁷ ve druhém a dalším stupni, tj. předků a potomků s výjimkou rodičů a dětí, jejichž vzájemná vyživovací povinnost je upravena samostatně⁶⁸.

Pro uplatnění vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými platí následující zásady:

- vzájemnosti⁶⁹,
- priority vyživovací povinnosti potomků oprávněné osoby⁷⁰,
- příbuzní vzdálenější mají vyživovací povinnost, jen pokud nemohou plnit příbuzní bližší⁷¹,
- mezi povinnými na téže stupni příbuzenství plní každý z nich takovým dílem, jaký odpovídá poměru jeho schopností, možností a majetkových poměrů ke schopnostem, možnostem a majetkovým poměrům ostatních⁷².

7.3.1 Vznik vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými

Zákon stanoví následující předpoklady vzniku vyživovací povinnosti mezi předky a potomky:

- odkázanost na výživu na straně oprávněného („jen pokud toho nutně potřebují“)⁷³ - § 90 ZOR,

⁶⁶ Ustanovení § 99 odst. 1 věta druhá ZOR, jež stanoví, že se spotřebované výživné nevrací, se vztahuje jen na nezletilé děti.

⁶⁷ Vyživovací povinnost mezi příbuznými v řadě pobočné (tj. mezi sourozenci) ZOR neupravuje.

⁶⁸ ust. §§ 85 – 87 ZOR

⁶⁹ ust. § 88 odst. 1 ZOR

⁷⁰ ust. § 88 odst. 2 věta první ZOR Upravuje uplatnění výživného v rámci stupňů příbuzenství v řadě přímé. Nedostojí-li vyživovací povinnosti potomci přechází na předky. Termín „nemohou dostát“ je nutné vykládat jako neschopnost nebo nemožnost samostatně se žít, což znamená i nemožnost platit výživné. Soudní praxe interpretuje termín extenzivně jako nevyhnutelnost (např. nemožnost uznání a vykonání rozhodnutí českého soudu ve státě, kde se povinný zdržuje). srov. R 66/1970

⁷¹ ust. § 88 odst. 2 věta druhá ZOR Uplatní se především v rodinách s malými věkovými rozdíly mezi generacemi, kde by při neplnění vyživovací povinnosti k dětem rodiči, tuto povinnost převzali prarodiče a příp. příbuzní v dalším stupni.

⁷² ust. § 89 ZOR určuje rozsah plnění - Mezi ostatními příbuznými se institut vyživovací povinnosti nejčastěji uplatňuje ve vztahu prarodiče a dítě. K dítěti, jež není schopno se samo žít, mají vyživovací povinnost ze zákona všichni prarodiče. Rozsah determinují jejich možnosti, schopnosti a majetkové poměry v porovnání s možnostmi, schopnostmi a majetkovými poměry ostatních prarodičů. Závazek prarodičů poskytovat výživné dítěti je dílčí, nikoli solidární. Řeší-li soud tuto otázku, musí se zabývat poměry na straně všech v úvahu připadajících povinných (zpravidla prarodičů), avšak vyživovací povinnost může soud stanovit pouze prarodiči, který je o výživné žalován. Výživné může stanovit prarodičům v rozdílné výši, příp. některému nemusí být stanovena vyživovací povinnost v penězích, pokud svoji vyživovací povinnost plní např. osobní péčí o oprávněného.

- schopnosti, možnosti a majetkové poměry umožňující poskytovat výživné na straně povinného⁷⁴ - § 96 odst. 1 ZOR,
- soulad poskytování výživného s dobrými mravy - § 96 odst. 2 ZOR.

Osobu oprávněnou či povinnou zákon blíže nespecifikuje; mohou jimi tedy být osoby zletilé i nezletilé.

Tato vyživovací povinnost se v praxi nejčastěji uplatňuje ve vztahu *prarodiče a vnuci*, pokud rodič/rodiče nemohou/hechtějí výživu svých dětí v plném rozsahu zajistit, popř. není-li plnění výživného vymahatelné. Prarodičům vzniká vyživovací povinnost subsidiárně, nicméně ze zákona, tudíž neplní za rodiče (ve smyslu § 101 ZOR „za jiného“), ale sami za sebe.

Ochrana nezletilých dětí byla rozšířena s účinností od 1. 8. 1998. Novela ZOR přinesla odstavec 3 do § 88 ZOR. Jde o odkazovací právní normu, podle které bude soud při rozhodování⁷⁵ o vyživovací povinnosti prarodičů k nezletilým dětem aplikovat obdobně ust. § 85a ZOR⁷⁶. Jde o analogii legis, tj. o obdobné uplatnění nevyvratitelné právní domněnky o příjmech povinného, o možnosti soudu stanovit výživné v takovém rozsahu, aby z něj mohly být vytvářeny i úspory⁷⁷.

7. 3. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými

Podle ust. § 90 ZOR přísluší právo na výživné oprávněným, jen pokud toho nutně potřebují.

Toto ustanovení stanoví předpoklady pro uplatnění vyživovací povinnosti i rozsah plnění výživného. Oprávněnému *vznikne ex lege* právo na výživné, jestliže to nutně potřebuje. Stav odkázanosti na výživu, tj. neschopnost samostatně se žít, je tedy základním předpokladem.

Rozsah vyživovací povinnosti mezi příbuznými je nejomezenější ze všech druhů vyživovací povinnosti v zákoně o rodině – pouze nutná výživa⁷⁸.

Je-li osobou oprávněnou nezletilé dítě je namíste extenzivní výklad pojmu „nutná výživa“ v souladu s obecným principem blaha dítěte i s ust. § 88 odst. 3 ZOR, jež odkazuje na ust. § 85a ZOR⁷⁹.

⁷³ Při posuzování odkázanosti na výživu je nutno přihlídnout i k nárokům z pojištění a veřejných zdrojů, příp. zohlednit „prioritní“ vyživovací povinnosti, tj. mezi manžely, resp. rozvedenými manžely.

⁷⁴ Soud při rozhodování vychází z potenciálních příjmů povinného nikoli faktických.

⁷⁵ Řízení ve věci péče o nezletilé lze zahájit i bez návrhu - § 81 odst. 1 OSŘ. Soud řízení zahájí pokud zjistí, že možnosti, schopnosti a majetkové poměry rodičů k vyživovací povinnosti nezletilých dětí jsou omezené nebo žádné.

⁷⁶ Soud může aplikovat nevyvratitelnou právní domněnku ohledně průměrného měsíčního příjmu povinného ve výši 15tinásobku životního minima a příp. zohlednit ve výši výživného tvorbu úspor. – viz Vyživovací povinnost rodičů k dětem

⁷⁷ ust. § 88 odst. 3 odkazuje na celý § 85a, viz § 85a a § 90 ZOR Ochrana nezletilých dětí vyplývá též ze společných ustanovení výživného - § 96 an. ZOR. Příkladem zvýšené ochrany nezletilých dětí je ustanovení o možnosti zpětného přiznání výživného za dobu nejdéle tří let ode dne zahájení řízení - § 98 odst. 1 věta druhá ZOR. I bez návrhu soud zahájí řízení při změně poměrů a změně dohody či soudní rozhodnutí o výživném pro nezletilé děti - § 99 odst. 1 věta první ZOR. Spotřebované výživné pro nezletilé děti se nevrací, je-li sníženo nebo zrušeno při podstatné změně poměrů za dobu minulou - § 99 odst. 1 věta druhá ZOR. Zákon č. 91/1998 Sb. přinesl i ustanovení o ochraně majetkových zájmů dětí – tj. zletilých i nezletilých – jde o § 96 odst. 1 (vzdání se majetkového prospěchu, podstupování nepřiměřeného majetkového rizika) a § 97 odst. 2 (tezaurace výživného). – viz výklad k vyživovací povinnosti rodičů k dětem - §§ 85 – 86 ZOR.

⁷⁸ Termín *nutná výživa* – jde o výživu v širším slova smyslu, tj. o uspokojování všech odůvodněných potřeb oprávněného (např. i bytové potřeby oprávněného), byť pouze v nutném rozsahu.

⁷⁹ V § 85a odst. 2 ZOR je stanoveno právo dítěte na tvorbu úspor z výživného, pokud to majetkové poměry povinného připouštějí. Mají-li prarodiče nadprůměrné majetkové poměry nemusí být výživné nezbytně stanoveno v rozsahu nutné

Je-li osobou oprávněnou zletilé dítě nelze ustanovení § 85a ZOR aplikovat.

7. 3. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými

Zákon o rodině zánik této vyživovací povinnosti konkrétně neupravuje, nicméně lze dovodit následující skutečnosti, které vedou k jejímu zániku:

- konec stavu odkázanosti oprávněného⁸⁰, příp. povinný ztratí schopnosti a možnosti poskytovat výživné další osobě (relativní zánik),
- smrt oprávněného nebo povinného (absolutní zánik).

7. 3. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti mezi ostatními příbuznými

I tato vyživovací povinnost vzniká přímo ze zákona. Jestliže není výživné plněno dobrovolně rozhoduje o něm soud⁸¹, v případě výživného pro nezletilé dítě může řízení zahájit i bez návrhu a stanovit vyživovací povinnost všem povinným⁸² podle jejich možností, schopností a majetkových poměrů i se zpětnou účinností tří let ode dne zahájení řízení.

Soud musí rovněž specifikovat výši výživného pro každé dítě samostatně a určit, kolik ten který povinný (nejčastěji prarodič) bude na to které dítě plnit, je-li oprávněných dětí více.

V samostatném řízení by se mohl domáhat úhrady svého plnění prarodič, který by zcela nebo zčásti plnil vyživovací povinnost i za jiné povinné⁸³.

7. 4 Vyživovací povinnost mezi manžely

Zákon o rodině ukládá manželům žít spolu, být si věrni, vzájemně si pomáhat, vytvářet zdravé rodinné prostředí; a především podle svých možností, schopností a majetkových poměrů pečovat o uspokojování potřeb rodiny⁸⁴. V harmonickém manželství dochází k uspokojování potřeb rodiny, dětí i samotných manželů dobrovolně v rámci majetkového společenství.

Vzájemnou vyživovací povinnost mezi manžely upravuje ust. § 91 ZOR a rozšiřuje práva a povinnosti muže a ženy žijících v manželství, avšak výslovně neuvádí, podmíněnost plnění vyživovací povinnosti plněním ostatních povinností manželů podle ust. § 18 ZOR⁸⁵. Účelem vzájemné vyživovací

výživy a nemusí mít ani spotřební charakter. Zákon však umožňuje použít výše uvedené ustanovení na vztah prarodič – dítě pouze obdobně, tzn. dítě nemá zákonem založené právo podílet se na životní úrovni svých prarodičů.

⁸⁰ např. získá právo na důchod, uzavře manželství, začne být výdělečně činný apod.

⁸¹ Věcně příslušný k rozhodování je v prvním stupni okresní soud, místní příslušnost je dána § 88 odst. c) OSŘ, tj. k řízení je příslušný soud, v jehož obvodu má nezletilý své bydliště na základě dohod rodičů nebo na základě rozhodnutí soudu, popř. jiných rozhodujících skutečností. Ve věci jedná a rozhoduje samosoudce rozsudkem (§§ 176 odst. 1, 152 OSŘ). Je-li osobou oprávněnou zletilý je místní příslušnost dána obecným soudem odpůrce (§ 85 OSŘ).

⁸² Tj. soud může určit výživné i těm z prarodičů, jež v příp. návrhu nejsou uvedeni a rovněž může určit výši výživného podle svého uvážení.

⁸³ srov. výklad k § 101 ZOR – plnění za jiného

⁸⁴ ust. §§ 18, 19 ZOR

⁸⁵ srov. Radimský, J., Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: Panorama, 1989, s. 340 a 341. Podle citovaného komentáře nelze všeobecně říci, že by neplnění některé z těchto povinností bylo dostatečným důvodem pro druhého manžela, aby odpiral plnění jiné povinnosti zákonem mu uložené, tedy i vyživovací povinnosti.

povinnosti mezi manžely je zajištění zásadně stejné životní úrovně oběma manželům⁸⁶, jež sleduje společenskou, ekonomickou a biologickou funkci rodiny.

Podmínkou vzniku vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely je existence manželství, proto tato povinnost neváže osoby v tzv. nesezdaném soužití či osoby téhož pohlaví.

Základními zásadami vyživovací povinnosti mezi manžely je:

- Dobrovolnost plnění, která vyplývá z obecného principu solidarity, resp. principu vzájemné pomoci. Není-li plněno dobrovolně, vysloví tuto povinnost na návrh oprávněného soud.
- Vzájemnost plnění, související s ústavně zaručenou rovností muže a ženy⁸⁷.
- Tato vyživovací povinnost má vést k zásadně stejné životní úrovni obou manželů, čímž se tato vyživovací povinnost liší od ostatních druhů vyživovací povinnosti podmíněných vždy odkázaností oprávněných osob na výživu ze strany povinného.

Vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům, (což lze dovodit vzhledem k vzájemným právům a povinnostem manželů (§ 18 ZOR) a k rozdílnému rozsahu těchto vyživovacích povinností – stejná životní úroveň x slušná výživa). Vyživovací povinnost dětí nastupuje při neschopnosti manžela dostát své vyživovací povinnosti⁸⁸. Vzájemná vyživovací povinnost manželů nahradí vyživovací povinnost rodičů, pokud dítě uzavře manželství a manžel je schopen svou vyživovací povinnost plnit.

7. 4. 1 Vznik vyživovací povinnosti mezi manžely

Ze zákona o rodině lze dovodit následující podmínky vzniku vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely:

- a) právní existence manželství,
- b) neexistence společného jmění manželů v zákonném rozsahu či oddělené soužití manželů,
- c) nestejná životní úroveň manželů,
- d) soulad s dobrými mravy.

ad a) Tato vyživovací povinnost vzniká uzavřením manželství a trvá zásadně po celou dobu jeho existence, vzniká i v manželství „neplatném“, nikoli v manželství zdánlivém, které nevyvolává vůbec žádné právní následky, ani v tzv. nesezdaném soužití či ve svazku osob stejného pohlaví.

ad b) S uzavřením manželství je rovněž spojen vznik společného jmění manželů (SJM) jako zákonného majetkového společenství. Se společným jměním manželů mohou nakládat oba manželé a

⁸⁶ Podle ABGB byl manžel hlavou rodiny a manželka měla závislé postavení, avšak manžel jí musel zajistit podle svého jmění slušnou výživu. ZPR stanovil rovné postavení muže a ženy; vzájemnou vyživovací povinnost manželů výslovně neupravoval a v praxi se vyvozovala z ustanovení o vzájemné pomoci a uhrazování potřeb rodiny.

⁸⁷ viz ust. § 91 odst. 1 ZOR; Reálně se však v roli oprávněných častěji vyskytují manželky vzhledem k faktické „nerovnosti“ ve výši příjmů, v rozsahu osobní péče o děti a domácnost apod.

⁸⁸ ust. § 91 odst. 3 ZOR, § 87 ZOR

uspokojovat z něj v rámci běžného hospodaření potřeby rodiny, dětí, ale i své individuální potřeby.⁸⁹

Vzájemná vyživovací povinnost manželů nabývá na důležitosti při modifikacích zákonného rozsahu SJM⁹⁰, kdy došlo:

- smluvně k zúžení zákonem stanoveného rozsahu SJM - § 143a odst. 1 OZ,
- smluvně k částečnému či úplnému vyhrazení institutu SJM až ke dni zániku manželství - § 143a odst. 2 OZ,
- k zúžení institutu SJM soudem na návrh jednoho z manželů buď
- ze závažných důvodů - § 148 odst. 1 OZ
- z důvodů získání oprávnění k podnikatelské činnosti - § 148 odst. 2 OZ
- k zániku institutu SJM
- dle zákona o konkurzu a vyrovnaní v souvislosti s prohlášením konkurzu manžela – úpadce,
- dle trestního zákona při uložení trestu propadnutí majetku manžela – odsouzeného.

ad c) Předpokladem vyživovací povinnosti mezi manžely není odkázanost oprávněného na výživu, nýbrž jejím účelem je zajištění zásadně stejné životní úrovně obou manželů. Podmínky nároku na vzájemnou vyživovací povinnosti manželů jsou splněny, i když je každý z manželů schopen sám uspokojovat své hmotné a kulturní potřeby, avšak v rozdílné míře⁹¹.

ad d) Soud nemůže přiznat výživné v rozporu s dobrými mravy.⁹²

7. 4. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi manžely

Rozsah vyživovací povinnosti vyplývá z obecných kritérií pro všechny druhy vyživovacích povinností podle ZOR, tj. schopností, možností a majetkových poměrů povinného a odůvodněných potřeb oprávněného⁹³. Soudy při rozhodování rovněž zohledňují péči o společnou domácnost⁹⁴ a zkoumají nejen faktické, nýbrž i potencionální možnosti a schopnosti povinného. Kromě výše uvedených kritérií by výsledný rozsah výživného měl zajistit zásadně stejnou hmotnou a kulturní úroveň obou manželů⁹⁵. Výživné nemusí mít jen spotřební charakter, ale vzhledem k poměrům povinného může být stanoveno v takové výši, aby oprávněný mohl vytvářet úspory⁹⁶.

⁸⁹ Jde o společné jmění manželů v zákonném rozsahu, tj. bez modifikací upravených v ustanovení § 143a OZ. Existuje-li společné jmění manželů v zákonném rozsahu či v rozsahu rozšířeném manžely, a jestliže manželé společně hospodaří a vedou společnou domácnost, nejde v podstatě o vyživovací povinnost v pravém slova smyslu.

⁹⁰ V těchto případech nabývají manželé majetek do svého individuálního, odděleného vlastnictví, ze kterého mohou výživné poskytovat.

⁹¹ Hmotná a kulturní úroveň se snáze porovnává u manželů žijících ve společné domácnosti než u manželů žijících odděleně, což u jednoho z nich může samo o sobě vést k vyšším životním nákladům. V konkrétních případech soudy zjišťují osobní rodinné a majetkové poměry každého z manželů, ale i odůvodněné potřeby plynoucí z odděleného života manželů.

⁹² ust. § 96 odst. 2 ZOR Podle ust. § 104 ZOR se nejdříve použije úprava zákona o rodině. Otázkou zůstává, je-li rozhodování při určování výživného podřízeno ustanovení § 3 OZ.

⁹³ ust. § 96 an. ZOR

⁹⁴ ust. § 91 odst. 2 ZOR

⁹⁵ Výživné by mělo zajistit nejen výživu oprávněného, ale i krytí dalších osobních potřeb (kulturních, rekreačních apod.) na zásadně stejné úrovni s druhým manželem.

⁹⁶ Praktická se její tvorba úspor zejména v případě „odluky“ ve smyslu § 24b odst. 2 ZOR.

7. 4. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi manžely

Vyživovací povinnost mezi manžely zaniká se zánikem manželství, tj. smrtí jednoho z manželů, prohlášením jednoho z manželů za mrtvého, rozvodem příp. prohlášením manželství za neplatné. Může být také zrušena soudem, jestliže odpadnou předpoklady jejího poskytování.

Z ryze osobní povahy výživného vyplývá, že ani vyživovací povinnost, ani právo na výživné nepřechází na dědice zemřelého manžela. Smrtí manžela tento rodinněprávní vztah absolutně zaniká.

Při zrušení manželství rozvodem může při splnění zákonných podmínek vzniknout vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely.

7. 4. 4 Řízení o určení vyživovací povinnosti mezi manžely

Vyživovací povinnost mezi manžely vzniká ex lege uzavřením manželství. Soud určí rozsah vyživovací povinnosti na návrh manžela, pokud jej druhý manžel neplní dobrovolně. Počátek povinnosti lze stanovit nejdříve ode dne zahájení řízení, tj. ode dne podání návrhu⁹⁷.

7. 5 Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely

Vzájemná vyživovací povinnost zaniká spolu s ostatními osobními a majetkovými vztahy mezi manžely se zánikem manželství. Za určitých okolností může vzniknout vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely⁹⁸.

Zákon o rodině stejně jako v úpravě vyživovací povinnosti mezi manžely i vychází ze zásady dobrovolnosti a vzájemnosti plnění, z rovného postavení subjektů. Odlišnosti úpravy souvisí s jiným účelem vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely, kterým je „zmírnění“ dopadů nestejně ekonomické úrovně rozvedených manželů, jež se otevřeně projeví v důsledku rozvodu.

Podmínkou vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely je skutečnost, že rozvedený manžel požadující výživné není schopen se sám živit ani vlastní prací, ani z výnosů svého majetku.

Ačkoli je právní úprava vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely založena na základě vzájemnosti, do problematické situace se v praxi dostávají častěji ženy. Mladé ženy v důsledku toho, že pečují o nezletilé děti, starší ženy ztrácí svoji původní kvalifikaci během let péče o děti a domácnost, ženy v důchodovém věku, kterým i z výše uvedených důvodů nevznikl nárok na důchod. V této souvislosti se hovoří o tzv. feminizaci chudoby⁹⁹.

Dříve byla vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely považována za výjimku, původně byla omezena na dobu pěti let po rozvodu s možností prodloužení v odůvodněných případech¹⁰⁰. V praxi však většinou původně uznané důvody k přiznání nároku na výživné přetrvávaly i po pěti letech

⁹⁷ V ust. § 91 odst. 2 ZOR stojí „určí soud na návrh některého z nich její rozsah“, avšak návrh na zahájení řízení není návrhem na určení, zda tu právní vztah nebo právo je či není (srov. § 80 pís. c) OSŘ), ale návrhem na vydání rozsudku o splnění povinnosti (podle § 80 pís. b) OSŘ). Návrh musí obsahovat náležitosti návrhu na zahájení řízení (§ 79 OSŘ) a soud je jím vázán. Navrhovatel má přirozeně právo návrh změnit, příp. vzít zpět (§§ 95 a 96 OSŘ).

⁹⁸ ust. §§ 92 – 94 ZOR

⁹⁹ Radvanová, S.: Vyživovací povinnost s otázkami. Právo a zákonnost 1990, č. 8, s. 443, a literatura tam uvedená.

¹⁰⁰ Děti měly být umístěny do kolektivních výchovných zařízení a jejich matky opětovně nastoupit do zaměstnání. Pět let mělo stačit k získání opětovné ekonomické samostatnosti rozvedeného manžela.

od rozvodu. Původní ustanovení § 93 ZOR bylo tedy ze zákona vypuštěno¹⁰¹ a trvání výživného se vrátilo k tradiční úpravě¹⁰².

Novela ZOR účinná od 1. 8. 1998 se této problematice dotkla v souvislosti s novou koncepcí rozvodu¹⁰³. Zařadila do zákona o rodině ustanovení § 93, jež chrání manžela, který se porušením manželských povinností na rozvratu manželství převážně nepodílel, a jemuž byla rozvodem způsobena závažná újma. Další změnu přinesl § 94 odst. 2 ZOR umožňující jednorázové poskytnutí výživného na základě smlouvy.

7. 5. 1 Vznik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely

Vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely nevzniká automaticky jako následek rozvodu manželství, nýbrž jen při splnění následujících předpokladů:

- a) oprávněný manžel není pro rozvodu schopen sám se živit,
- b) oprávněný manžel požádá svého bývalého manžela o poskytování výživného,
- c) povinný manžel má schopnosti a možnosti výživné poskytovat, příp. jeho majetkové poměry to dovolují,
- d) poskytování výživného je v souladu s dobrými mravy.

ad a) Tzv. stav „odkázanosti na výživu“ judikatura shledává zejména u osob pečujících o dítě mladší tří let či o starší invalidní dítě, vyžadující zvláštní péči. Objektívni podmínky mohou být dány i zdravotním stavem či ztrátou kvalifikace oprávněného zapříčiněnou péčí o děti a domácnost v průběhu manželství.

Rozvedený manžel má nárok na výživné i v případě, že získá v rámci vypořádání společného jmění větší prostředky¹⁰⁴, avšak schopnosti, možnosti a majetkové poměry druhého manžela umožňují výživné poskytovat.

ad b) Ke vzniku vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely nedojde, pokud oprávněný manžel o toto výživné povinného nepožádá. Rozvedení manželé se mohou na výživném dohodnout nebo rozhodne na návrh jednoho z nich soud.

ad c) Povinný rozvedený manžel musí mít schopnosti, možnosti a majetkové poměry, které mu umožňují výživné poskytovat. Pokud je povinný sám odkázán na výživu musí se oprávněný obrátit se svým nárokem na své děti (§ 87 ZOR), předky či ostatní příbuzné (§ 88 ZOR). Soud neposuzuje jen faktické, ale hodnotí i potencionální poměry povinného.

ad d) Při rozhodování o výživném rozvedeného manžela soud přihlíží i k příčinám rozvratu manželství, neboť výživné musí být poskytnuto v souladu s dobrými mravy¹⁰⁵.

¹⁰¹ zákonem č. 132/1982 Sb.

¹⁰² ABGB upravoval institut „svatebních smluv“, jež upravovaly věno, společenství statků atd., a doživotní požívání jmění pro případ smrti a vdovský plat. ZPR vyživovací povinnost mezi rozvedenými manžely upravoval tak, že rozvedený manžel, který nebyl rozvodem vinen a nebyl schopen samostatně uspokojovat své osobní potřeby, mohl žádat výživné pro druhém manželovi. Byli-li vinní rozvodem oba manželé, mohl soud výživné přiznat kterémukoli z nich. Na straně povinného se vycházelo z výdělečných a majetkových možností.

¹⁰³ srov. §§ 24a, 24b ZOR

¹⁰⁴ Rozvedený manžel nemůže být nucen k tomu, aby zpeněžoval svůj majetek, který mu slouží k zajištění přiměřené životní úrovně. viz Radimský, J., Radvanová, S. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Praha: Panorama, 1989

¹⁰⁵ § 96 odst. 2 ZOR

7. 5. 2 Rozsah vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely

Zákon o rodině určuje rozsah této vyživovací povinnosti tak, že mluví o tzv. přispívání na přiměřenou výživu¹⁰⁶.

Přiměřená výživa neznamená jen pokrytí zcela nezbytných potřeb, ale i uspokojování dalších osobních potřeb¹⁰⁷, neboť výživné rozvedeného manžela má zabezpečovat všestranně důstojný život člověka a jeho poskytování v tomto rozsahu není časově omezeno.

Nejde však o právo na zásadně stejnou hmotnou a kulturní úroveň, což je právo manželů jejichž manželství trvá, ani nárok na slušnou výživu, kterou jsou povinny svým rodičům zajistit děti (§ 87 ZOR), ani na nutnou výživu v případě nároků mezi ostatními příbuznými (§ 88 ZOR).

7. 5. 2. 1 Tzv. Sankční výživné

Toto specifické výživné mezi rozvedenými manžely může soud přiznat rozvedenému manželovi, jež se porušením manželských povinností na rozvratu manželství převážně nepodílel a rozvodem mu byla způsobena zvláště závažná újma, proti jeho bývalému manželovi v rozsahu vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely, tj. v rozsahu stejné životní úrovně. Výživné může být přisouzeno nejdéle po dobu tří let od rozvodu¹⁰⁸.

Účelem této vyživovací povinnosti však není „sankce“ povinného manžela, ale ochrana oprávněného, tj. může být stanoveno i při rozvratu manželství na základě objektivní příčiny.

Právo na poskytování vzniká ze zákona a není relevantní stav „odkázanosti na výživu“, tj. zda je oprávněný manžel schopen sám se žít.¹⁰⁹

7. 5. 3 Zánik vyživovací povinnosti mezi rozvedenými manžely

Právo na poskytování výživného mezi rozvedenými manžely zaniká:

- Pokud oprávněný manžel nabude schopnost sám se žít.
- Uzavře-li oprávněný manžel nové manželství – vzniká vzájemná vyživovací povinnost mezi manžely, založená na zásadě stejné životní úrovně manželů.
- Smrtí oprávněného nebo povinného manžela – povinnost ani právo na výživné nepřechází na dědice, neboť se jedná o právo a povinnost osobního charakteru.
- Uplynutím doby tří let v případě tzv. sankčního výživného podle ust. § 93 odst. 2 ZOR.
- Poskytnutím jednorázové částky na základě písemné smlouvy¹¹⁰.

¹⁰⁶ ust. § 92 odst. 1 ZOR

¹⁰⁷ Před novelou ZOR zákonem č. 132/1982 Sb. byl nárok rozvedeného manžela upraven jen jako nárok na nutnou výživu a pouze po dobu pěti let. Výjimečně mohla být doba prodloužena, jestliže rozvedený manžel nebyl schopen sám se žít.

¹⁰⁸ ust. § 93 ZOR

¹⁰⁹ Po uplynutí lhůty tří let od právní moci rozsudku o rozvodu, může oprávněný uplatnit nárok na výživné rozvedeného manžela v rozsahu přiměřené výživy, avšak již musí splnit podmínku, že není schopen sám se žít.

¹¹⁰ Tuto smlouvu mohou uzavřít rozvádějící se manželé v rámci smluv při tzv. nesporného rozvodu i rozvedení manželé kdykoli po rozvodu manželství.

7.5.4 Řízení o určení výživného rozvedeného manžela

Výživné rozvedeného manžela je samostatným nárokem existujícím bez ohledu na soudem určenou vyživovací povinnost mezi manžely.

Pokud se rozvedení manželé na výživném nedohodnou, obrací se s návrhem na jeho určení na soud, který může výživné přiznat nejdříve ode dne zahájení řízení.

Výživné se platí v pravidelných opětvujících se částkách, splatných vždy na měsíc dopředu¹¹¹.

V případě nesporného rozvodu lze výživné rozvedeného manžela pro dobu po rozvodu řešit též v rámci smluv podle § 24a odst. 1 písm. a) ZOR, kdy soud o výživném nerozhoduje, jen souhlasí s dohodou manželů. V ostatních případech nelze rozvodové řízení¹¹² spojit s řízením o určení výživného rozvedeného manžela.

7.6 Příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matce

Ustanovení § 95 odst. 1 ZOR upravuje práva matky dítěte vůči otci dítěte, za kterého není provdána. Zákon reguluje vztah mezi otcem a matkou dítěte, kteří nejsou manželé a nevzniká mezi nimi právem regulovaný vztah – práva a povinnosti jako mezi manžely. Zákon žádná vzájemná práva a povinnosti osobního ani majetkového charakteru mezi matkou a otcem dítěte nestanoví, ani pokud spolu dlouhodobě žijí v nesezdaném soužití.

Nicméně zákon o rodině musí chránit společné nezletilé dítě a tak nemůže opomenout ani tento faktický vztah. Ústavní zásada zákazu diskriminace osob podle jejich původu totiž vylučuje jakoukoli diskriminaci dětí narozených mimo manželství a zákon o rodině ji přirozeně respektuje a zaručuje právo dítěte na péči obou rodičů a zásadně stejnou životní úroveň.

Nesezdané páry vytváří harmonické prostředí, kde je výživa dítěte zajišťována řádně a dobrovolně. Na výjimky pamatuje zákon o rodině zakotvením třetí domněnky otcovství a zajištěním práv neprovdané matky na příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů¹¹³.

Ustanovení § 95 ZOR upravuje příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matky, které otci dítěte uloží soud, pokud neplní dobrovolně. Cílem a účelem je hlavně ochrana neprovdané matky ve smyslu ulehčení její situace těhotenství a slehnutí, snaha po vyrovnání výdělkových možností matky, které v souvislosti s těhotenstvím, porodem a péčí o novorozené dítě

¹¹¹ ust. § 97 odst. 1 ZOR

¹¹² §§ 24 a 24b ZOR

¹¹³ Již ABGB stanovil povinnost otce nahradit matce náklady na slehnutí a na její výživu po dobu prvních šesti neděl po slehnutí a nutné výdaje spojené se slehnutím. I těhotná nemajetná žena, která však nevedla necudný život, mohla již před narozením svého dítěte žádat po „pravděpodobném“ otci, aby kromě výše uvedeného výživného pro ni a úhrady nutných nákladů, složil u soudu také částku výživného pro dítě po dobu tří měsíců (§§ 167 - 168). Zvláštní práva přiznával zákon ženě, která byla zneužita, na těle poškozena apod. (§§ 1326, 1328). K tomu srov. Svoboda, E.: Rodinné právo československé. Praha 1946, s. 62 - 63.

Podle ZPR byl otec dítěte, za kterého nebyla matka provdána, povinen matce přispívat, jak slušnost žádala, na úhradu nákladů na těhotenství a slehnutí, jakož i na úhradu jejich osobních potřeb po dobu tří měsíců. Z důvodů zvláštního zřetele hodných mohl soud vyživovací povinnost rozšířit. Mohl též rozhodnout o prozatímním opatření. Na návrh těhotné ženy mohl pravděpodobnému otci stanovit povinnost poskytnout předem výživné pro dítě, které se má narodit, a to po dobu tří měsíců (§§ 77, 78).

klesly. Zákon usiluje o vyrovnání hmotného zabezpečení neprovdaných a provdaných těhotných žen a matek.

7. 6. 1 Práva neprovdané matky v rámci úpravy vyživovací povinnosti v ZOR

Neprovdaná matka¹¹⁴ má vůči otci svého dítěte právo na:

- příspěvek na výživu,
- příspěvek na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím.

Zákon hovoří jen o *příspěvku na výživu*, a to přiměřeném¹¹⁵. Přiměřenost příspěvku závisí na konkrétních *potřebách* matky. Soud přihlíží k vlastním příjmům matky z pracovního poměru, ze samostatně výdělečné činnosti, k výnosům z majetku a též k příjmům „společenských“ zdrojů¹¹⁶.

Právo na příspěvek na výživu *není podmíněno stavem odkázanosti* matky¹¹⁷, tj. neschopností samostatně se živit. Důvodem je snížení příjmů matky v důsledku těhotenství a narození dítěte. Právo matky na příspěvek vzniká s vynaložením jakýchkoli nákladů v souvislosti s těhotenstvím či porodem.

Po novele ZOR zák. č. 91/1998 Sb. je s účinností od 1. 8. 1998 omezeno poskytování příspěvku na výživu dobou dvou let¹¹⁸. Soud tedy může výživné přiznat na dobu maximálně dvou let, případně kratší. V ZOR chybí ustanovení o stanovení počátku běhu dvouleté lhůty. Podle judikatury může být počátkem běhu lhůty začátek těhotenství a nejpozději může lhůta začít porodem. Lhůta tedy může běžet po dobu těhotenství i v době po porodu (R 50/1985). Soud rozhodne o počátku a délce lhůty v souladu s konkrétními potřebami matky dítěte. Zásadou je poskytovat plnění v době, kdy jej matka nejvíce potřebuje.

Náklady spojené s těhotenstvím jsou především náklady spojené s pořízením těhotenského ošacení a obuvi, léků, jízdného k lékařům, příp. další náklady, které zcela nebo vůbec nehradí veřejné pojištění matky nebo celospolečenské zdroje. Pro určení konkrétní výše příspěvku jsou pro soud rozhodné jen účelně vynaložené náklady. *Náklady spojené se slehnutím* jsou náklady s vlastním porodem (pobyt v nemocnici, lékařský zákrok, léky apod.¹¹⁹).

Z obecných kritérií soud vychází při stanovení výše výživného, tj. z *možností a schopností povinného* s přihlédnutím k jeho dalším majetkovým a jiným poměrům. Rozhodná je potencialita, nikoli jen fakticita možností povinného (§ 96 odst. 1 in fine ZOR).

¹¹⁴ Právo na uplatnění nároků podle § 95 odst. 1 vzniká i matce nezletilé – „jestliže se prosadil názor, že vyživovací povinnost manžela přechází všem druhům vyživovací povinnosti... je odůvodněn názor, že povinnost poskytovat příspěvek... předchází vyživovací povinnosti rodičů...“ (Radimský, J., Radvanová, S. Zákon o rodině. Praha: Panorama, 1989, s. 356).

¹¹⁵ Příspěvek na výživné je však třeba chápat v širším smyslu, tj. k pokrytí všech odůvodněných potřeb matky v přiměřeném rozsahu.

¹¹⁶ Podle příjmů matky by soud měl diferencovat v jednotlivých měsících, tj. stanovit jinou výši příspěvku na výživné pro dobu, po kterou bude matka pobírat dávky na základě předpisů o nemocenském pojištění, jinou výši na dobu po kterou bude pobírat dávky na základě zákona o státní sociální podpoře č. 117/1995 Sb. (zejm. rodičovský příspěvek).

¹¹⁷ Není rozhodné zda je na příspěvek odkázána či nikoli, zda před porodem pracovala a měla vlastní příjem či nikoli. Uvedené ustanovení se však uplatní především v případech, kdy matka dítěte bude sociálně potřebná, což se ve společnosti s diferencovanými příjmy, s nezaměstnaností, s mezerami v pojištění a s imigrací svobodné matce může snadno stát.

¹¹⁸ Původní úprava doby poskytování výživného stanovila 26 týdnů, novela v roce 1982 ji prodloužila na jeden rok, od 1. 8. 1998 je doba poskytování výživného dva roky.

¹¹⁹ Podle judikatury se náklady spojené s obstaráním kočárku, postýlky nebo výbavičky pro dítě, považují za nároky dítěte, které by měly být hrazeny v rámci vyživovací povinnosti rodičů k dítěti. Matka by právo na příspěvek na úhradu těchto nákladů mohla uplatnit v případě, kdy by se dítě narodilo mrtvé a nevznikla by k němu vyživovací povinnost.

7. 6. 1. 2 Řízení ohledně práv neprovdané matky

Řízení se zahajuje pouze na návrh, kterým je soud vázán¹²⁰.

Aktivně legitimována k podání návrhu na určení příspěvku na výživu a úhradu nákladů je matka, jejíž těhotenství skončilo porodem (živého či mrtvého dítěte).

Pasivně legitimován je otec dítěte, tj. muž jehož otcovství bylo určeno v souladu s druhou či třetí domněnkou otcovství¹²¹

Splatnost příspěvku na výživu se stanoví s ohledem na ustanovení § 97 odst. 1 ZOR v pravidelných opětvujících se částkách – pokud jde o částky splatné v budoucnu. Náklady spojené s těhotenstvím a slehnutím a výživné za dobu minulou (od doby porodu do rozhodnutí soudu) lze určit úhrnnou částkou. Pro přiznání nároku neprovdané matky se nepoužije ust. § 98 odst. 1 druhá věta ZOR, které upravuje přiznání výživného jen ode dne zahájení soudního řízení¹²².

Právo podle § 95 odst. 1 ZOR je možno uplatnit ve speciální tříleté promlčecí lhůtě. Právo na úhradu uvedených nákladů se promlčí ve třech letech ode dne slehnutí¹²³.

K rozhodování o výživném je věcně příslušný v prvním stupni okresní soud (§ 9 odst. 1 OSŘ), místně příslušný je obecný soud odpůrce (§ 85 OSŘ). Ve věci jedná a rozhoduje samosoudce (§ 36 odst. 2 OSŘ) rozsudkem (§ 152 OSŘ).

Vzhledem k poměrně dlouhé době poskytování výživného není vyloučena změna¹²⁴ poměrů odůvodňující nové rozhodnutí o trvání, výši výživného, zvláště bylo-li o výživné rozhodnuto těsně po porodu.

Podle zákona č. 97/1963 Sb. se nároky neprovdané matky dítěte vůči jeho otci řídí právem státu, jehož příslušnicí je matka v době narození dítěte (§ 25 odst. 1 zákona). Nároky matky se řídí právem České republiky i tehdy, když je cizí státní příslušnicí a má bydliště v ČR a otcem dítěte je občan ČR (§ 25 odst. 2 zákona).

7. 6. 2 Práva těhotné ženy v rámci úpravy vyživovací povinnosti v ZOR

Ustanovení § 95 odstavec 2 ZOR upravuje práva těhotné ženy vůči pravděpodobnému otci dítěte, za kterého není provdána.

Není-li otcovství určeno dobrovolně před porodem nebo brzy po něm¹²⁵, musí nést většinou všechny náklady spojené s těhotenstvím, porodem a výživným pro dítě neprovdaná matka sama, což po ní nelze spravedlivě požadovat, proto zákon pro tento případ upravuje zvláštní předběžné opatření.

Soud na návrh těhotné ženy může uložit pravděpodobnému otci, aby poskytl *předem* příspěvek:

¹²⁰ V návrhu musí matka uvést čeho se domáhá, v jaké výši ohledně jednotlivých titulů (zda požaduje uhradit některé částky jednorázově či ve splátkách apod.) a od kdy. Návrh je nutno doložit důkazy (rodný list dítěte, doklady o výši nákladů).

¹²¹ ust. §§ 52 – 54 ZOR Právo vyplývající z tohoto ustanovení nelze použít proti manželu matky (§ 91 ZOR – stejná životní úroveň manželů) ani vůči jinému muži, jestliže manželu matky svědčí domněnka otcovství podle § 51 ZOR.

¹²² Užití tohoto ustanovení by vyloučilo možnost stanovit výživné, pokud by k určení otcovství podle třetí domněnky došlo v řízení před soudem po složitém a zdlouhavém dokazování až po porodu.

¹²³ ust. § 95 odst. 3 ZOR Jde pouze o náklady spojené s těhotenstvím a slehnutím, na rozdíl od práva na výživné, které je nepromlčitelné - § 98 odst. 1 věta první ZOR.

¹²⁴ např. manželství matky s jiným mužem a vznik vzájemné vyživovací povinnosti mezi manžely - § 99 odst. 2 ZOR

¹²⁵ Dojde-li k určení otcovství musí matka postupovat podle ust. § 95 odst. 1 ZOR.

- na výživu pro ženu po dobu dvou let¹²⁶,
- na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím,
- na výživné pro dítě po dobu, po kterou by zaměstnankyni podle zvláštního předpisu náležela mateřská dovolená¹²⁷.

7. 6. 2. 1 Řízení ohledně práva těhotné ženy

Řízení se zahajuje pouze na návrh těhotné ženy¹²⁸, kterým je soud vázán¹²⁹.

Aktivně legitimována k podání návrhu je těhotná žena – návrh na zahájení řízení musí být podán *nejpozději do porodu dítěte*. Zda soud o návrhu rozhodne ještě před nebo po narození dítěte není důležité (R 64/1965)¹³⁰.

Pasivně legitimován je muž, jehož otcovství je pravděpodobné. Soud tedy v řízení otcovství neurčuje, jen zkoumá pravděpodobnost otcovství žalovaného muže (zda se s matkou dítěte intimně stýkal v kritické době).

7. 6. 3 Rozsah příspěvku

Při určení konkrétní výše příspěvku¹³¹ se přihlíží k možnostem, schopnostem a majetkovým poměrům (s uplatněním zásady potenciality příjmů) povinného a existujícím i pravděpodobným potřebám oprávněné.

Splatnost lze uložit jednorázově (především v případě výživného pro dítě a úhrady nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím), aby těhotná žena mohla prostředky použít na úhradu nákladů ještě před porodem – alespoň částečně. Naproti tomu výživné pro těhotnou ženu, lze spravedlivě po povinném požadovat částečně předem a část v měsíčních splátkách.

¹²⁶ Částka určená na výživu pro ženu a na úhradu nákladů spojených s těhotenstvím a slehnutím by těhotné ženě měla být pokryt v přiměřeném rozsahu všechny její odůvodněné potřeby spojené s těhotenstvím, slehnutím a výživou. Výživné může být poskytováno po dobu maximálně dvou let.

¹²⁷ Při určení částky na výživu dítěte, které se má narodit se zohledňuje skutečnosti, že jde o předběžné opatření a též extenzivní výklad pojmu výživného pro nezletilé dítě. Těhotná žena může uplatňovat i náklady na pořízení vybavičky pro dítě a dalších potřebných a účelných věcí.

Odkazem na zákon č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, je stanovena doba pro poskytování výživného pro dítě, jako doba, po kterou by zaměstnankyni náležela mateřská dovolená - § 157 odst. 1 a § 158 ZP. Jedná se o 28 týdnů při narození jednoho dítěte; narodí-li se zároveň dvě nebo více dětí či jde-li o ženu osamělou náleží jí mateřská dovolená po dobu 37 týdnů.

¹²⁸ Jelikož nejde o řízení ve věci péče o nezletilé - § 176 OSŘ.

¹²⁹ Navrhovatelka musí uvést čeho se domáhá, v jaké výši, od kdy, splatnost, žádá-li jednorázovou úhradu nebo plnění ve splátkách. Návrh je třeba doložit důkazy – zprávou o těhotenství a doklady o výši již vynaložených nákladů.

¹³⁰ Zvláštní předběžné opatření nelze uplatnit, jestliže dojde k určení otcovství souhlasným prohlášením rodičů dle druhé domněnky – věc by se pak posuzovala podle prvního odstavce § 95 ZOR, neboť pro rozsudek je rozhodující stav v době jeho vyhlášení (§ 154 odst. 1 OSŘ). O výživném pro dítě (včetně vybavičky) lze rozhodnout jen ve smyslu § 50 ZOR.

Návrh podaný po porodu soud musí zamítnout. Matka poté musí žalovat o určení otcovství a následně uplatnit své právo vůči otci podle § 95 odst. 1 ZOR. Řízení o určení otcovství podle třetí domněnky je spojeno s určením výživného pro dítě - § 113 OSŘ.

¹³¹ Celková částka určená dle § 95 odst. 2 se vzhledem k „pravděpodobnosti“ otcovství i výdajů nemusí vždy rovnat částce stanovené podle § 95 odst. 1 ZOR, kdy jsou otec i výdaje jisté. Konání řízení podle § 95 odst. 2 ZOR nevylučuje řízení podle § 95 odst. 1 ZOR ani určení výživného v rámci řízení o vyživovací povinnosti otce k dítěti. Ust. § 95 odst. 2 ZOR obsahuje pojem „zajištění úhrady“ nikoli „uhrazení“.

Věcně příslušným soudem v prvním stupni je okresní soud, místně příslušným je obecný soud odpůrce, ve věci rozhoduje samosoudce usnesením (srov. R 2/1987)

Pokud by v řízení o určení otcovství podle třetí domněnky byl určen otcem jiný muž než „pravděpodobný“ otec žalovaný podle § 95 odst. 2 ZOR, který plnění poskytl, jsou splněny předpoklady pro použití § 101 ZOR. V samostatném řízení pravděpodobný otec může žalovat otce určeného soudem o úhradu neodůvodněně poskytnutého plnění.

8. VYŽIVOVACÍ POVINNOST - AKTUÁLNÍ OTÁZKY

Společensko-ekonomické problémy vyvolávají tlak na legislativní místa, aby přijala adekvátní opatření. Za všech okolností je třeba chránit dítě bez ohledu na jeho původ a prostředí ve kterém žije či žilo, je akceptováno pomalu, a zásada, že rodičovská práva mají oba rodiče bez ohledu na to, zda jsou či nejsou manžely a zda žijí spolu či odděleně se probojovává velmi obtížně.

8.1 Indexace a valorizace výživného

Tento institut spočívá v přizpůsobování výše pravidelně vypláceného výživného rostoucím životním nákladům či minimální mzdě. V zákoně o rodině je výslovně upravena návaznost výživného na částku životního minima v ustanovení § 85a v rámci vzájemné vyživovací povinnosti rodičů k dětem.

8.2 Objektivizace rozsahu vyživovací povinnosti

Naše právní úprava, stejně jako ve většině evropských zemí, se nezakládá na objektivizaci výživného, tj. určení rozsahu výživného je závislé na konkrétních potřebách oprávněného a schopnostech, možnostech a majetkových poměrech povinného.

Určování výše výživné bývá objektivizováno pomocí exaktních výpočtů podílu z příjmu povinného (ruská, maďarská úprava) či vychází z údajů v tabulkách (německá úprava). V Rakousku vypracoval odvolací soud ve Vídni pravidla stanovování měsíčních dávek založená na dvou faktorech: statisticky vypočítané průměrné potřebě dítěte určitého věku a na stanoveném procentu z čistého příjmu osoby povinné platit výživné. V odůvodněných případech lze uplatnit slevy z vypočítaných procent. Francouzská právní úprava vedle potřeb oprávněného a platebních možností povinného umožňuje použití indexové klauzule k přizpůsobení rozsahu vyživovací povinnosti měnícím se náklům na výživu. Změny výživné jsou úměrné změnám minimální odměny či celkovému vzestupu cen či mezd, ačkoli volba indexového ukazatele je svobodná.

Pokusy objektivizovat výživné byly učiněny i u nás, ale žádný z navrhovaných způsobů se v praxi neujal²²⁰.

Výhodou stanovení výživného na základě zlomku či procenta z příjmu povinného je jednoduchost takového řešení, které však nezohledňuje další významné skutečnosti, např. věk dítěte či počet vyživovacích povinností rodiče. Tyto okolnosti mohou být zahrnuty v tabulkových systémech, jež rovněž umožňují oprávněnému i povinnému průběžně výživné upravovat v souvislosti se změnami rozhodných skutečností, bez nutnosti dalších soudních řízení.

Existují i úpravy, které ponechávají stanovení rozsahu výživného jen na volné úvaze soudu (polská, rakouská úprava). Tento způsob umožňuje nejlépe postihnout specifika každého konkrétního případu avšak současně klade vysoké nároky na soudní praxi.

Taková je i česká úprava, podle které rozsah vyživovací povinnosti vychází především z *možností a schopností rodičů a jejich majetkových poměrů*. Možnosti jsou objektivní kategorií, schopnosti subjektivní. Zohledňuje se věk, zdravotní stav, vzdělání, manuální zručnost, pracovní návyky

²²⁰ Arnoldová, M.: Aktuální otázky vyživovací povinnosti rodičů voči deťom, Justičná revue 1991, č. 6-7. K objektivizaci výživného srov. např. Eliáš, J.-Másilko, V.: Zpráva ÚSP a PÚMS o výzkumu možnosti aplikace exaktních metod při stanovení výživného. Právník 1970, č. 3, Másilko, V.: Zpráva o výzkumu možnosti aplikace různých metod při stanovení výživného pro nezletilé děti. Socialistické soudnictvo 1971, č. 3.

a pracovní zkušenosti (R 5/1969), flexibilita, adaptabilita, sociální (ne)zralost povinného rodiče, nepříznivá situace na trhu práce, vysoká nezaměstnanost v regionu apod.

Návrhy zákonného zakotvení tabulek, vzorců či klíčů k zjednodušení rozhodování o rozsahu výživného se objevují téměř s každou novelou rodinného práva. Přístup k tomuto řešení je v různých zemích rozdílný, avšak zpravidla tyto „tabulkové pomůcky“ nemají formu zákona. Je třeba v nich patřičně zohlednit konkrétní podmínky v regionech, takže k jejich případnému vytvoření bude třeba řídicí iniciativy např. krajských soudů. Všeobecná dostupnost údajů spolupůsobících při rozhodování soudů o rozsahu vyživovací povinnosti je určitě přínosná, přičemž soud by rozhodování o výživném neměl dodávat jen procesní důsledky spojené s výrokem státního orgánu, významné pro výkon rozhodnutí. Úplné Vynětí rozhodování výživného ze soudní pravomoci je nereálné a ani by nevedlo k řádné ochraně oprávněných.

8.3 Zálohování výživného

Tento pojem lze užít v dvojím smyslu:

- zálohování výživného povinným rodičem:

Před účinností novely ZOR zák. č. 91/1998 Sb. byl jediným možným způsobem placení výživného v pravidelných opětvujících se částkách, který plně vyhovoval plánovanému hospodářství, kde zdrojem příjmů většiny osob byla jejich odměna za práci. Po změně ekonomických poměrů tento způsob přestal vyhovovat a bylo třeba právní úpravu doplnit. Od 1. 8. 1998 může soud rozhodnout v případech hodných zvláštního zřetele²²¹ o povinnosti složit peněžní částku pro výživné splatné v budoucnosti. Soud rovněž zaručí pravidelnou výplatu měsíčních splátek stanoveného výživného²²².

- zálohování neplněného výživného státem

Od zálohování výživného rodičem je nutno odlišit zálohování výživného státem²²³.

Zálohování výživného souvisí s problematou vymahatelnosti výživného. Podstatou systému je, že výživné platí za povinného stát a posléze je sám vymáhá po povinném. Účelem tohoto systému je ochrana oprávněných a uplatňuje se především při neplnění vyživovací povinnosti rodiče k nezletilému dítěti²²⁴.

V některých státech je zálohování výživného samozřejmostí, např. v Rakousku²²⁵, které svoji úpravu do značné míry přizpůsobilo Doporučení č. R(82)2 o zálohových platbách výživného na dítě státem, přijaté Výborem ministrů Rady Evropy 4. února 1982. V Rakousku je tento právní institut založen na občanském právu a neváže se na systém sociálního zabezpečení. Zálohové platby dostává každé dítě, které splní zákonem stanovené podmínky a neplněné výživné po povinném vymáhá stát s úspěšností cca 50 %.

Nový občanský zákoník však s žádným z těchto institutů nepočítá, z důvodu nestabilní příjmové hladiny, resp. nedostatku zdrojů ve státním rozpočtu ČR²²⁶.

²²¹ např. ohledně povinného rodiče jehož příjmy jsou nerovnoměrné či získá-li majetek značného rozsahu a chystá se riskantně podnikat,

²²² Ust. § 97 odst. 2 ZOR

²²³ srov. Doporučení Výboru ministrů Rady Evropy ze dne 4. února 1982, R (88)2, o zálohových platbách výživného na dítě státem.

²²⁴ Stát může zálohovat výživné za rodiče, který dobrovolně a řádně výživné neplní, páchá trestný čin zanedbání povinné výživy, je ve výkonu trestu odnětí svobody či sám sociálně potřebný.

²²⁵ Blíže Schütz, W.: Výživné na děti v Rakousku, zálohové platby státu a uplatnění relevantního instrumentu Rady Evropy v národním právu. Právní praxe 1999, č. 2 – 3, s. 158 a násl.

²²⁶ Vzhledem k připravované Haagské úmluvě o vyživovacích povinnostech bude však třeba se touto problematikou znovu zabývat.

V březnu 2006 předložila poslankyně ČSSD a předsedkyně vládní rodiny pro rovné příležitosti žen a mužů Anna Čurdová návrh zákona, který by měl přinést finanční pomoc dětem, jejichž rodiče neplatí výživné. Návrh zákona sice prošel Poslaneckou sněmovnou, avšak Senát PČR ho nepřijal.

8.4 Právní poměry nesezdaných párů

Tuto fakticky poměrně často se vyskytující formu partnerského soužití²²⁷ náš právní řád komplexně neupravuje, neexistuje ani jednotné označení pro tuto faktickou formu soužití, nicméně některá právní odvětví ji různě regulují²²⁸ a v ostatních případech se konkrétní situace řeší pomocí výkladu.

Naproti tomu normy práva mezinárodního se těmito formám soužití věnují²²⁹. Evropský soud garantuje právo na soukromý a rodinný život i rodinám nezaloženým manželstvím. Tedy i svazek muže a ženy je nutné vnímat jako základ rodiny a jako rodinu jej též chránit. Rovněž právní řády některých zemí poskytují nesezdaným soužitím a svazkům osob stejného pohlaví širokou právní ochranu či umožňují jejich registraci²³⁰.

Ústava ČR garantuje ochranu rodiny jako takové²³¹ a o manželství se nezmiňuje. Nicméně právní předpisy ovlivněné tradičním pojetím rodiny a vztahů mezi mužem a ženou nechrání neformální svazky stejným způsobem jako instituci manželskou.

Rodinu lze vymezit jako malou skupinu osob navzájem spojených manželskými a příbuzenskými vazbami či jako svazek založený jinými obdobnými vztahy a zejména společným způsobem života.

Náš právní řád rodinu nedefinuje, avšak za rodinu považuje především svazek založený manželstvím, které podrobně upravuje jako právní vztah mezi mužem a ženou. Za manželství tedy nelze označit svazek mezi osobami téhož pohlaví, ani faktické soužití muže a ženy.

8.4.1 Úprava ve veřejném právu

V **právu veřejném** se pojmy druh a družka vyskytují, např. v právu sociálního zabezpečení²³² a rovněž v právu trestním²³³. Z těchto úprav lze dovodit „definici“ nesezdaného soužití – jedná se o něj tehdy, jestliže dvě osoby odlišného pohlaví vytvoří určité dlouhodobější životní společenství. Druhem a družkou lze pak rozumět muže a ženu, kteří spolu trvale žijí a společně uhrazují náklady na své potřeby²³⁴.

²²⁷ Nejde jen o mladé páry, ale též osoby středního věku, které většinou již mají jedno či více manželství za sebou a po zkušenostech s rozvodem další manželství uzavřít nehodlají; či o důchodce, kteří nechtějí, aby jim zanikl nárok na vdovský či vdovecký důchod.

²²⁸ Výsledky jsou patrné především v právu sociálního zabezpečení.

²²⁹ viz Doporučení výboru ministrů Rady Evropy členským státům o platnosti smluv mezi osobami žijícími spolu jako nesezdané dvojice jejich závětních dispozic č. 3/88.

²³⁰ např. Dánsko (1989), Norsko (1993), Švédsko (1994), Island (1996), Nizozemí a Belgie (1998), Francie (1999). V současné době toleruje či oficiálně stvrzuje svazky homosexuálních mužů a žen 8 členských zemí EU.

²³¹ zákon č. 1/1993 Sb., čl. 32

²³² zákon č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, zák. č. 463/1991 Sb., o životním minimu, zák. č. 1/1991 Sb., o zaměstnanosti, zák. č. 100/1988 Sb., o sociálním zabezpečení.

²³³ V souladu s trestním řádem může druh zvolit obviněnému obhájce, jako poškozený dává ve vymezených případech souhlas s trestním stíháním, může ve prospěch obžalovaného podat odvolání.

²³⁴ Hrušáková, M., Králíčková, Zd.: České rodinné právo. 2. vydání. Masarykova univerzita a Doplněk, Brno 1998, s. 149 - 150

Právo sociálního zabezpečení řeší krátkodobé sociální události, na rozdíl od důchodového pojištění, které poskytuje plnění pouze vztahům založeným formálně²³⁵. Bere poměr druhu a družky v potaz a posuzuje jejich soužití rovnoprávně se soužitím manželů, aby se nesezdaným soužitím nedostávalo větších a neopodstatněných výhod.

Zákony o životním minimu a státní sociální podpoře

Trvá-li soužití alespoň tři měsíce a tvoří-li domácnost, pohlíží se na partnera pro účely stanovení životního minima rodiny a rozhodování o nároku na přiznání dávek státní sociální podpory jako na společně posuzovanou osobu

Nemocenské pojištění (v návaznosti na zákoník práce²³⁶)

Pokud neprovdaná, ovdovělá, rozvedená žena pečuje o jedno novorozené dítě a žije s druhým, pak ztrácí nárok na prodlouženou (o 9 týdnů) mateřskou dovolenou a výplatu peněžité pomoci v mateřství. (Zákon přiznává ženě v souvislosti s porodem a péčí o narozené dítě mateřskou dovolenou a výplatu nemocenské dávky po dobu 28 týdnů; porodila-li zároveň dvě nebo více dětí, nebo jde-li o zaměstnankyni osamělou, náleží mateřská dovolená a nemocenská dávka pod dobu až 37 týdnů).

Méně výhod mají nesezdaní partneři podle zákona o daních z příjmů i v případě výplat z důchodového pojištění.

Vztahy druhu a družky v osobní sféře nejsou nikde regulovány a závisí na dodržování morálních norem. Ani v majetkové sféře nemůže vzniknout ze zákona ani smlouvou žádné majetkové společenství podobné institutu společného jmění manželů, neboť to může vzniknout jen mezi manžely. Druh a družka nabývají do svého výlučného individuálního vlastnictví a s předmětem vlastnictví mohou volně samostatně disponovat nebo zpravidla na základě smlouvy do podílového spoluvlastnictví²³⁷.

8. 4. 2 Občanský zákoník

Pojmy druh a družka ovšem nezná ani **občanský zákoník**. Faktické soužití označuje pojmy domácnost²³⁸, osoby blízké²³⁹ i tzv. osoby spolužijící²⁴⁰.

Občanský zákoník upravuje tzv. smlouvu o důchodu²⁴¹, kterou mohou uzavřít mezi sebou i druh a družka. Touto písemnou smlouvou se zakládá někomu doživotně či na stanovenou dobu neurčitého trvání právo na vyplácení určitého důchodu, aniž by byl specifikován důvod jeho výplaty.

Dědické nároky druhu a družky občanský zákoník přímo neupravuje, ovšem lze je při splnění zákonných podmínek zařadit mezi testamentární dědice²⁴² či dokonce mezi dědice zákonné²⁴³.

²³⁵ Podmínkou přiznání důchodu vdovského vdoveckéh je, že mezi zesnulým a pozůstalým existovalo manželství.

²³⁶ Prováděcí předpisy k zákoníku práce znají pojem druhu a družky např. v případě nároku na dyn volna při úmrtí druhu, resp. družky.

²³⁷ §§ 137 až 142 OZ

²³⁸ ust. § 115 OZ

²³⁹ ust. § 116 OZ

²⁴⁰ ust. §§ 474 odst. 1, 475 odst. 1, 706 odst. 1 OZ – jde o obecně užívanou „zkratku“ zejména v dědickém a závazkovém právu.

²⁴¹ §§ 842 a 843 OZ

²⁴² Druh může pořádit závěť a odkázat veškerý svůj majetek družce a vyloučit tak z dědění ostatní dědice, kteří se však mohou dovolat relativní neplatnosti závěti, nedošlo-li by současně k jejich vydědění. viz ust. § 479 OZ

²⁴³ s použitím institutu tzv. osoby spolužijící podle ust. § 474 odst. 1 OZ, § 475 odst. 1 OZ. Druh a družka mohou po sobě v tomto režimu dědit ve druhé nebo třetí dědické skupině.

Bydlení druha a družky

Právním důvodem bydlení nesezdaného páru může být tzv. společný nájem bytu (§§ 700 – 702 OZ), podnájem bytu nebo jeho části (§ 719 OZ), podílové spoluvlastnictví bytu nebo nemovitosti či právo odpovídající věcnému břemenu (§ 151 OZ), na základě nepojmenované smlouvy (§ 51 OZ). Pojetí druha a družky jako tzv. osob blízkých a osob tvořících domácnost svědčí tzv. odvozeným právním důvodům bydlení.

8. 4. 3 Zákon o rodině

ZOR se o nesezdaných soužitích nezmiňuje nicméně nelze říci, že s jejich existencí nepočítá, ačkoli preferuje rodinu založenou manželstvím, nečiní rozdíly mezi dětmi narozenými v manželství a v nesezdaném soužití – pro vztahy mezi rodiči a dětmi je rozhodující skutečnost rodičovství nikoli manželství.

8. 4. 4 Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou

Vyživovací povinnost mezi druhem a družkou není výslovně regulována žádným předpisem, neboť zákon o rodině upravuje vyživovací povinnost jen mezi taxativně vymezenými subjekty, a jak bylo uvedeno výše o druhovi a družce vůbec nehovoří.

Alimentační povinnost upravuje pouze mezi stanoveným okruhem osob mezi mini druha a družku nenajdeme.

Zákon o rodině nerozlišuje mezi dětmi na základě jejich původu. Rodiče mají k dětem stejná práva a povinnosti nezávisle na tom, zda jsou manželé či nikoli; naproti tomu má význam, zda žijí s dítětem ve společné domácnosti či ne. Rovněž děti mají ke svým rodičům rovná práva a povinnosti opět bez ohledu na formu soužití rodičů v osobní i majetkové sféře.

Ačkoli zákon preferuje rodinu založenou manželství, vzniká rodina též fakticky narozením dítěte. Nutno dodat, že počet dětí narozených mimo manželství v posledních letech stoupá.

Družka, které se narodí dítě, má podle zákona o rodině práva neprovdané matky, může na svém partnerovi - otci dítěte požadovat příspěvek na výživu a úhradu některých nákladů neprovdané matky²⁴⁴. Zákon o rodině zde upravuje vztah mezi otcem a matkou prostřednictvím jejich vztahu k dítěti, které chrání a dohlíží nad péčí o jeho zájmy a blaho.

Výživu si nesezdaní partneři mohou poskytovat dobrovolně, jinak je však nárok na výživné nevzniká a nelze ho nijak vymáhat. Pokud si druh a družka výživné poskytují dobrovolně nejde samozřejmě o bezdůvodné obohacení ve smyslu ust. § 451 an. OZ.

Faktické poskytování výživného však zohledňuje občanský zákoník v rámci ustanovení o náhradě škody²⁴⁵ – škůdce při usmrcení živitele hradí peněžitým důchodem náklady na výživu nejen pozůstalým, kterým zemřelý byl povinen výživu poskytovat, nýbrž i dobrovolně poskytované výživné, tj. např. pozůstalému druhovi či družce.

V návrhu nového občanského zákoníku je vymezení okruhu tzv. osob blízkých doplněno o zmínku o osobách trvale spolu žijících manželským životem, ač manželství neuzavřely.

²⁴⁴ viz kapitola 7. 6. 1

²⁴⁵ ust. § 448 odst. 1 OZ

8.5 Registrované partnerství

Právní předpisy o registrovaném partnerství (RP) přijaté dosud v evropských zemích stanoví, že pro osoby, jejichž partnerství bylo zaregistrováno předepsaným způsobem, se použijí ustanovení o manželství a manželích (počínaje např. majetkovým společenstvím, možností uzavřít „manželskou smlouvu“, přes společné ručení za závazky a vzájemnou vyživovací povinnost, a konče rozvodem a výživným rozvedeného manžela). Registrované partnerství také tvoří překážku manželství a jiného RP. Ve vztahu k dětem se v těchto zemích diskutuje o možnosti osvojení a získání práva péče o dítě, resp. poručenství. Naproti tomu v ostatních státech je právní postavení homosexuálních dvojic obdobné právní situaci nesezdaných dvojic heterosexuálních.

Na jaře 1999 byl PS PČR předložen poslanecký návrh již jednou staženého návrhu „zákonu o partnerském soužití osob téhož pohlaví a o změně a doplnění některých zákonů“, který však rovněž nedosáhl schválení. Po mnoha dalších návrzích, změnách a peripetiích Parlament přijal dne 26. 1. 2006 zákon o registrovaném partnerství a o změně některých souvisejících zákonů (ZRP), avšak prezident ho 16. 2. 2006 vetoval. Nicméně Poslanecká sněmovna PČR se 15. 3. 2006 usnesla na setrvání na tomto zákonu, který vyšel pod č. 115/2006 Sb..

Zákon upravuje registrované partnerství jako trvalé společenství dvou osob stejného pohlaví vzniklé způsobem stanoveným tímto zákonem²⁴⁶. Dále stanoví podmínky vzniku partnerství i jeho překážky, neexistenci a neplatnost partnerství, zánik partnerství a pravidla registrace partnerství.

Hlava IV předepisuje partnerů práva a povinnosti.

V ust. § 10 ZRP je upravena i vyživovací povinnost mezi partnery. Tato vyživovací povinnost je vzájemná a není-li plněna dobrovolně, může se druhý partner s návrhem na určení jejího rozsahu obrátit na soud. Soud při svém rozhodování přihlíží k péči o společnou domácnost a rozsah výživného stanoví tak, aby hmotná a kulturní úroveň obou partnerů byla zásadně stejná. Odstavec 3 § 10 ZRP výslovně stanoví, že vyživovací povinnost mezi partnery předchází vyživovací povinnosti dětí.

Úprava v ust. § 11 ZRP pod názvem „Vyživovací povinnost po zrušení partnerského soužití“. Pokud není bývalý partner po zrušení partnerského soužití schopen se sám živit, může žádat od bývalého partnera příspěvek na přiměřenou výživu. Rozsah příspěvku závisí na schopnostech, možnostech a majetkových poměrech býv. partnera. Jestliže se býv. partneri nedohodnou, rozhoduje na návrh soud.

Ust. § 11 odst. 2 ZRP je obdobou tzv. sankčního výživného po rozvodu manželů v ust. § 93 ZOR, neboť přiznává býv. partnerovi, který se na trvalém rozvratu společného vztahu nepodílel a jemuž byla zrušením partnerského vztahu způsobena závažná újma, právo žádat na druhém býv. partnerovi až na dobu tří let od zrušení partnerského soužití výživné ve stejném rozsahu, v jakém by vznikla vyživovací povinnost v případě, že by partnerské soužití nebylo zrušeno.

Odstavec 3 § 11 ZRP výslovně stanoví, že vyživovací povinnost mezi bývalými partnery předchází vyživovací povinnosti dětí vůči rodičům.

Právo na výživné mezi bývalými partnery zaniká smrtí či prohlášením partnera za mrtvého, nebo uzavřením manželství či partnerství. Toto právo rovněž zaniká vyplacením jednorázové částky na základě písemné smlouvy mezi býv. partnery.

ZRP dále v § 12 obsahuje „Společná ustanovení pro určení a splatnost výživného mezi partnery a bývalými partnery“, kde stanoví kritéria pro určování rozsahu výživného, splatnost, soulad výživného

²⁴⁶ viz § 1 odst. 1 ZRP

s dobrými mravy a promlčení shodně s úpravou obsaženou v ZOR. Započtení proti pohledávkám na výživné mezi partnery je možné jen dohodou. O změně či zrušení rozhodnutí o výživném rozhoduje soud pouze na návrh.

Přijetí zákonem č. 115/2006 Sb. a právní zakotvení registrovaného partnerství se projevilo změnami v zákoně o rodině i v řadě dalších zákonů²⁸. Zákon podle ust. § 59 ZRP nabývá účinnosti prvním dnem třetího kalendářního měsíce následujícího po dni jeho vyhlášení. Vyhlášen byl dne 3. 4. 2006, účinným se stává od 1. 7. 2006.

8. 6 Návrh občanského zákoníku

Během historického vývoje bylo vyčleněno rodinné právo z občanského práva odůvodněno specifickostí předmětu právní úpravy a metody právní regulace. Občanské právo upravovalo majetkové vztahy. Právo rodinné regulovalo především osobní a s nimi spojené majetkové vztahy, s významným podceněním majetkových vztahů.

Rodinné právo má však k občanskému právu z dalších odvětví soukromého práva nejbliže a tato skutečnost se plně odrazila i v návrhu nového občanského zákoníku, kde jsou rodinné vztahy rovněž zařazeny.

Návrh občanského zákoníku přináší změnu systémovou, kterou se rodinné právo vrací do občanskoprávního kodexu a k tradiční systematice civilních kodexu, kde je vyživovací povinnost upravena vždy v souvislosti s právním poměrem, k němuž se vztahuje²⁹. Obecná ustanovení o výživném jsou přiřazena k právní úpravě nejvýznamnější vyživovací povinnosti, tj. k vyživovací povinnosti rodičů k dětem.

V ust. § 730 návrhu OZ je výslovně vyjádřeno, že vyživovací povinnost a právo na výživné nejsou součástí rodičovských povinností a práv. Jde o povinnosti a práva ryze majetkové povahy, i když vycházejí vždy z určitého osobního poměru, a především poměru rodičů vůči dětem; jejich trvání závisí jen na trvání osobního vztahu a přiznání záleží na soudním rozhodnutí na základě splněných zákonných předpokladů.

Vyživovací povinnost je pak upravena v ustanoveních §§ 781 an. nového OZ. Nejdříve je zařazena úprava výživného mezi rodiči a dětmi a předky a potomky, poté výživné a zajištění úhrady některých nákladů neprovdané matce (§§ 791 an.),

Výživné mezi manžely upravuje § 570 navrhovaného OZ, výživné rozvedených manželů §§ 627 an.

Nový občanský zákoník nepočítá s úpravou zálohování výživného, z důvodu nestabilní příjmové hladiny, resp. nedostatku zdrojů ve státním rozpočtu ČR³⁰. Nezmění se ani kritéria určování rozsahu vyživovací povinnosti, k jejich objektivizaci na úrovni občanského zákoníku nedojde.

²⁸ např. trestní zákon, trestní řád, občanský soudní řád, občanský zákoník, zákoník práce, zákon o přestupcích, zákon o životním minimu, zákon o soudních poplatcích, zákon o správě daní a poplatků, zákon o státní sociální podpoře, zákon o občanských průkazech, zákon o evidenci obyvatel a rodných číslech, zákon o matrikách, jménu a příjmení, zákon o péči o zdraví lidu, živnostenský zákon, zákon o zaměstnanosti.

²⁹ Např. vyživovací povinnost mezi rodiči a dětmi je součástí kapitoly „rodiče a děti“, vyživovací povinnost mezi manžely, resp. rozvedenými manžely je zařazena ke vztahům mezi manžely, resp. k úpravě zániku manželství rozvodem.

³⁰ Vzhledem k připravované Haagské úmluvě o vyživovacích povinnostech bude však třeba se touto problematikou znovu zabývat.

9. ZÁVĚR

Za posledních sto let se změnil svět měrou nevidanou. Změnil se i náhled lidí na problémy běžného života. Mění se i pohled na rodinu a výchovu dětí.

Rozvodovost roste kontinuálně od roku 1950, kdy byl přijat zákon o právu rodinném. Odborníci soudí, že se počet fakticky rozvrácených manželství dlouhodobě nemění, mění se jen způsob řešení krizí. Sňatečnost klesá od počátku 90. let, důvodem je odklad sňatku do pozdějšího věku, neuspokojivé materiální zabezpečení mladých partnerů či rozhodnutí žít v nesezdaném soužití.

Nutno však podotknout, že rodina je velice konzervativní společenský útvar, což potvrzují odborné studie tím, že určité základní tradiční normy a principy jsou i v dnešních rodinách zachovány a děti jsou k nim vedeny. Ačkoli jsou dnes rozšířeny představy o rozpadu klasické rodiny, není tomu tak a základní hodnoty rodinného soužití přetrvávají.

K uchování základních hodnot rodinného života by měly vést především morální pravidla života společnosti. Bohužel tato nevynutitelná pravidla často nestačí a mnohé vztahy mezi členy rodiny musí být regulovány právem. Rozsáhlá oblast právní úpravy vyživovací povinnosti se vyvíjela tradičně a kontinuálně, byla vždy spjata s ekonomickými problémy rodiny.

V České republice je základní právní úpravou rodinného práva zákon o rodině č. 94/1963 Sb., který je účinný od 1. 4. 1964. Prošel řadou novelizací z nichž nejvýznamnější byla zákonem č. 91/1998 Sb.. Novelizovaná ustanovení nabyla účinnosti 1. 8. 1998 a přizpůsobila mnohá ustanovení zákona o rodině novým společenským poměrům, jak o tom blíže pojednává tato práce.

Nicméně stále je třeba všítat si otázek, které nejsou právně uspokojivě vyřešeny, či otázek, které se neustálý společenský vývoj přináší.

Nejpalčivějšími problémy v oblasti vyživovací povinnosti je problematika určování rozsahu výživného, jeho zálohování státem a následného vymáhání od neplnících povinných.

Česká právní úprava rozsahu výživného vychází ze subjektivního pojetí. Výši výživného určuje svou úvahou soudce na základě subjektivního hodnocení skutečností konkrétního případu, což klade značné nároky na jeho schopnosti. Následná nejednotnost judikatury tedy není ničím překvapivým, avšak na druhou stranu by soud rozhodování o výživném neměl dodávat jen procesní důsledky spojené s výrokem státního orgánu, významné pro výkon rozhodnutí. Nicméně o objektivizaci výživného se diskutuje de lege ferenda, ale s jejím bezprostředním zavedením se nepočítá.

Zálohování výživného státem je aktuální otázkou vzhledem k složitým sociálním podmínkám některých osamělých rodičů, kteří mají ve své výchově nezletilé děti. Ochrana, kterou jim poskytuje trestního zákona v ustanoveních § 213 a 214 (zák. č. 140/1961 Sb.), je nedostatečná v tom smyslu, že trest finanční prostředky dítěti nepřinese a projevy účinné lítosti jsou často jen o málo víc než symbolické. Ochrana nezletilých dětí by měla být zajištěna vždy a navíc k úpravě tohoto institutu a k zajištění ochrany a blaha nezletilého dítěte Českou republiku zavazují i mezinárodněprávní dokumenty.

V evropských demokratických státech s tržní ekonomikou se klade největší důraz na vyživovací povinnosti vůči descendantům³¹.

³¹ Počet dětí klesá, naproti tomu se prodlužuje jejich existenční závislost. Náklady na výchovu, výživu a vzdělání rostou. Pro mladé je náročnější prosadit se v konkurenci na trhu práce a získat finanční samostatnost.

Naopak zatížení alimentální povinností vůči descendentům se v Evropě snižuje. Většina obyvatelstva má zabezpečeny své životní potřeby z veřejných zdrojů. Problém financování se tak stává spíše veřejnou otázkou nastavení systému než individuální povinností vůči předkům. Nicméně v souvislosti se změnami ve věkovém složení obyvatelstva, se stárnutím populace a nedostatkem budoucích „živitelů“ je třeba i tomuto druhu vyživovací povinnosti věnovat pozornost. S prodlužováním délky života se prodlužuje i potencionální plnění této povinnosti, spolu s rostoucími náklady na zdravotní péči o seniory.

Tržní ekonomika přinesla nové podmínky a svobodná společnost nepokračuje v paternalistickém přístupu totalitního státu. Každý občan je sám sociálně odpovědný za své rodinné vztahy, na významu získává soukromoprávní funkce vyživovací povinnosti.

Zákonodárce v demokratické státě musí při tvorbě norem pro oblast rodiny brát v úvahu i základní pravidla sociální rodinné politiky.

Právní úprava by měla být nastavena tak, že za sebe, svou rodinu a její stabilní situaci a prosperitu odpovídá každý občan sám. Sociálním zabezpečením stát subvencuje existenčně ohrožené občany a zajišťuje je při v případě sociálních událostí v rozsahu, v jakém si občané neumí či nemohou pomoci sami. Tato sociální „solidarita“ musí být občanům poskytována při zachování jejich důstojnosti a svobody.

Sociální dávky by však zásadně neměly nahrazovat výživné.

Sociální dávky lze posuzovat jako:

- vlastní příjem oprávněného (např. starobní, invalidní důchody, dávky v mateřství), jestliže však nestačí ke krytí odůvodněných potřeb oprávněného musí být ve zbytku zajištěny výživným;
- či jako dávky, které příjem oprávněného nenahrazují, nýbrž doplňují. Zajištění jeho potřeb z jiných zdrojů (např. výživné) a jeho poskytování přináší v konečném důsledku prospěch celé společnosti – např. příspěvky rodinám s dětmi směřující k vyrovnání jejich zabezpečení s rodinami bezdětnými.

Rodinné právo a v jeho rámci i vyživovací povinnost pozvolna reaguje na společenské a ekonomické změny. Skončila éra plné zaměstnanosti, celospolečenské povinnosti vůči občanům, dochází k „feminizaci“ chudoby a další vžitě modely se mění. Silí tendence „snoubeneckého soužití“ mladých lidí, došlo k uzákonění registrovaného partnerství mezi osobami stejného pohlaví a každý den vývoj pokračuje. Všechny tyto podněty by měla legislativa zpracovat i v oblasti vyživovací povinnosti, aby výsledek odpovídal potřebám života.

10. SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

LITERATURA

- Černá, M.: Rozvod, otcové a děti. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA 2001.
- Dvořáková, Závodská, J., Mašek, D., Králová, M., Francová, M., Novák, J.: Manželství a rozvody. 1. vydání. Praha, Linde 2002.
- Eliáš, K., Zuklínová, M.: Principy a východiska nového kodexu soukromého práva. Praha, Linde 2001.
- Fetter, R. W.: Právní poměry nesezdaných párů aneb druh a družka. Právo a rodina 2004, č. 7.
- Haderka, J., F.: Základní rysy právní úpravy rodinného práva v posttotalitních státech střední a východní Evropy. Právo a zákonost 1999, č. 2 – 3, s. 71.
- Holub, M., Nová, H.: Zákon o rodině a předpisy související. Komentář. 6. aktualizované a doplněné vydání. Praha, Linde 2004.
- Hrušáková, M., Králíčková, Z.: České rodinné právo. 2. opravené a doplněné vydání. Brno, Masarykova Univerzita a nakladatelství Doplněk 1998.
- Hrušáková, M.: Rozvod a paragrafy. 2. aktualizované vydání. Brno, Computer Press 2003.
- Hrušáková, M. a kol.: Zákon o rodině. Komentář. Vydání. Praha, C. H. Beck 2005.
- Choděra, O.: Partnerství, manželství a paragrafy. 1. vydání. Praha, GRADA Publishing 2002.
- Kovářová, D.: Stručný průvodce opatrovnickým a rozvodovým řízením. Právo a rodina, 2005, č. 3, s. 7.
- Kovářová, D.: Výkon rozhodnutí v rodinných věcech. Právo a rodina, 2005, č. 8, s. 10 - 14.
- Kovářová, D.: Výživné mezi manžely. Právo a rodina, 2006, č. 4, s. 1.
- Kovářová, D.: Výživné mezi rodinnými příslušníky – nebývá to jednoduché. Právo a rodina, 2005, č. 5, s. 5.
- Králíčková, Z.: Práva neprovdané matky. Právo a rodina, 2004, č. 8.
- Králíčková, Z.: Rodinné právo v otázkách a odpovědích. 1. vydání. Brno, Computer Press 2000.
- Králíčková, Z.: Smlouvy mezi snoubenci, manžely a rozvedenými manžely. Právo a rodina, 2004, č. 6.
- Mayerová, Z., Štoviček, J.: Zákon o rodině s komentářem. 1. vydání. Praha, Codex Bohemia 1998.
- Másilko, V.: Některá hlediska úpravy výživného nezletilců, s. 426 – 433
- Mašek, D.: Výživné pro děti podnikatelů. Rodina a právo, 2004, č. 9.

- Nová, H., Valehrach, K.: Rodinné vztahy v soudní praxi. 1. vydání. Praha, PROSPEKTRUM 1995.
- Nová, H., Těžká, O.: Vyživovací povinnost. 1. vydání. Praha, Linde 1995.
- Novák, T.: Rodičovské juro – Dítě během rozvodového řízení. 1. vydání. Praha, GRADA Publishing 2000.
- Průchová, B.: Slušný rozvod. 1. vydání. Šlapanice, ERA 2002.
- Radvanová, S., Zuklínová, M.: Kurs občanského práva – Instituty rodinného práva. 1. vydání. Praha, C. H. Beck 1999.
- Radvanová, S.: Stav české rodiny a rodinného práva v současné době, Právo a zákonost 1999, č. 2 - 3, s. 94 – 102.
- Radvanová, S.: Vyživovací povinnost s otázkami. Právo a zákonost 1990, č. 8, s. 443
- Schütz, W.: Výživné na děti v Rakousku, zálohové platby státu a uplatnění relevantního instrumentu Rady Evropy v národním právu. Právo a zákonost, 1994, č. 2 – 3, s. 158 – 161.
- Veselá, R., Hrušáková, M., Padrnos, K., Schelle, K., Sovák, Z., Štefancová, D.: Rodina a rodinné právo – Historie, současnost a perspektivy. 1. vydání. Praha, EUROLEX BOHEMIA 2003.
- Warshak, R. A.: Revoluce v porozvodové péči o děti. 1. české vydání. Praha, Ministerstvo práce a sociálních věcí v nakladatelství JAN 1995.
- Zuklínová, M.: O vyživovací povinnosti (Unusquisque subolem suam nutriat). in Vostrá, A.: Pocta Antonínu Kandovi k 75. narozeninám. 1. vydání. Plzeň, A. Čeněk 2005.

PRÁVNÍ PŘEDPISY:

Ústava ČR	zák. č. 1/1993 Sb.
Listina základních práv a svobod	zák. č. 2/1993 Sb.
Zákon o rodině	zák. č. 94/1963 Sb.
Občanský zákoník	zák. č. 40/1964 Sb.
Občanský soudní řád	zák. č. 99/1963 Sb.
Trestní zákon	zák. č. 140/1961 Sb.
Trestní řád	zák. č. 141/1961 Sb.
Zákoník práce	zák. č. 65/1965 Sb.
Zákon o mezinárodním právu soukromém	zák. č. 97/1963 Sb.
Zákon o registrovaném partnerství	zák. č. 115/2006 Sb.
Zákon o sociálně-právní ochraně dětí	zák. č. 359/1999 Sb.
Zákon o sociální potřebnosti	zák. č. 482/1991 Sb.
Zákon o státní sociální podpoře	zák. č. 117/1995 Sb.
Zákon o životním minimu	zák. č. 463/1991 Sb.
Zákon o životním a existenčním minimu	zák. č. 110/2006 Sb.
Úmluva o právech dítěte	Sdělení č. 104/1991 Sb.
Úmluva o vymáhání výživného v cizině	příloha vyhlášky č. 33/1959 Sb.

11. SEZNAM PŘÍLOH

PŘÍLOHA I.: **Nejdůležitější mezinárodní úmluvy z oblasti rodinného práva, které váží Českou republiku**

PŘÍLOHA II.: **Použité zkratky**

PŘÍLOHA III.: **CD s diplomovou prací**

PŘÍLOHA I.:

Nejdůležitější mezinárodní úmluvy z oblasti rodinného práva, které váží Českou republiku :

- Úmluva o uznání a vykonatelnosti rozhodnutí o vyživovací povinnosti k dětem, Haag 1958 (vyhl. č. 14/1974 Sb.),
- Úmluva o vymáhání výživného v cizině, New York 1956 (vyhl. č. 33/1959 Sb.)
- Úmluva o souhlasu k manželství, nejnižším věku pro uzavření manželství a registraci manželství, New York 1962 (vyhl. č. 124/1968 Sb.),
- Úmluva o uznání rozvodů a zrušení manželského soužití, Haag 1970 (vyhl. č. 132/1976 Sb.),
- Úmluva o občanskoprávních aspektech mezinárodních únosů dětí (sdělení MZV č. 34/1998 Sb.),
- Úmluva o ochraně dětí a spolupráci při mezinárodním osvojení (sdělení MZV č. 43/2000 Sb. m. s.),
- Evropská úmluva o uznání a výkonu rozhodnutí o výchově dětí a o obnovení výchovy dětí (sdělení MZV č. 66/2000 Sb. m. s.),
- Evropská úmluva o osvojení dětí (sdělení MZV č. 132/2000 Sb. m. s.),
- Evropská úmluva o právním postavení dětí narozených mimo manželství (sdělení MZV č. 47/2001 Sb. m. s.),
- Evropská úmluva o výkonu práv dětí (sdělení MZV č. 54/2001 Sb. m. s.)
- Úmluva o mezinárodním přístupu k soudům (sdělení MZV č. 58/2001 Sb. m. s.)
- Úmluva o pravomoci orgánů, použitelném právu, uznání a výkonu rozhodnutí a spolupráci ve věcech rodičovské odpovědnosti a opatření k ochraně dětí (vyhl. č. 141/2001 Sb. m. s.)
- Úmluva o styku s dětmi (sdělení č. 91/2005 Sb.m.s.)

PŘÍLOHA II.:

Použité zkratky

LZPS	Listina základních práv a svobod
ABGB	Všeobecný občanský zákoník rakouský
OZ	občanský zákoník
ZOR	zákon o rodině
OSŘ	občanský soudní řád
TZ	trestní zákon
ZP	zákoník práce
ZPR	zákon o právu rodinném
ZRP	zákon o registrovaném partnerství
SJM	společné jmění manželů
Sb.	sbírky zákonů
Sb. m. s.	sbírky mezinárodních smluv
ust.	ustanovení
an.	a následující
zák.	zákon
č.	číslo
vyhl.	vyhláška